

Vikerkaar

4/2002

“**OLGEM HEAD, MITTE KURJAD...**” **Jan Kausi** portaaliproosat. **Maurice von Sterni** ja **Kirsti Oidekivi** luulet. **Jürgen Rooste**: Disco. **Urmas Vadi**: Kiri **Elvis Presley**le. **Andres Keili** proosat. **Eve Annuk**: **Molly Liholm**, eestlanna ajaviitearmastusromaani maailmaturul. **Mardi Valgemäe**: Maailm on lava. Vaatenurgas **Marju Lauristini**, **Iivi Masso**, **Hasso Krulli**, **Veiko Märka**, **Ilona Martsoni** jt arvustused. **VIKERGALLUP**: kes armastab keda eesti kirjanduses 2001. **Tõnu Kaalep**: **Mati Karmin** mängib miiniga. ■

Vikerkaar

Eesti Kirjanike Liidu ajakiri. Ilmub alates 1986. a. juulist. 16. Aastakäik.
Aprill, 2002. Nr. 4.

SISUKORD

Maurice Reinhold von Stern *Kolm korda põrm* 1

Kirsti Oidekivi *Luulet* 3
Jan Kaus *Olgem head, mitte kurjad; olgem ausad, mitte valelikud; olgem vennad, mitte vaenlased* 6
Jürgen Rooste *Luulet* 24
Andres Keil *Proosat* 36
Urmas Vadi *Kiri Elvis Presleyle* 51

Tõnu Kaalep *Suur poiss mängib miiniga* 53
Eye Annuk *Ajaviitearmastusromaanid kui populaarkultuur ja Molly Libolmi looming* 55

Mardi Valgemäe *Maailm on lava* 65

Vaatenurk

Marju Lauristin
Abasveeruse mõistatus 81
Iivi Masso *Küünilise aja kiretu kirjeldus* 83
Hasso Krull *“Vaikus, mille keskpunkt asub põidlas: Valdur Mikita impamppoetika”* 85
Veiko Märka *Kolm teed sõhu* 90
Ilona Martson *Nooruse asemel* 96

Vikergallup

Eesti Kirjandus 2001 99

Kujundus: Jüri Kaarma

© "Vikerkaar", 2002.

Esikaanel:
MATI KARMIN.
Tugitool. Raud, nahk. 2002.
Foto: Tiit Rammul.

Tagakaanel:
MATI KARMIN.
Riidekapp. Raud. 2002.
Foto: Tiit Rammul

KIRSTI OIDEKIVI

MAURICE REINHOLD VON STERN

Kolm korda põrm

Saksa keelest tõlkinud Ain Kaalep

Hõljumas Päikese ruumis
on Maa,
kumendav kõiksuse õis
keset valgust.
Nurmede naer, õnne ja õndsuse sina
paistmas Päikese poole.

Läbi pilvede tungib mu otsiv pilk
ja värin käib läbi mu südame.

Emarõõmus ja -valus
käsi sirutab taeva poole
üks surev Päikese laps.
Ja üks halin vubiseb läbi
heleda, vagase ruumi. ---

Hüatsindikiirgust
on rõkkamas haljuse varjus.

Avatud aknast laugleb
uneldes majja lillede lõhna.

Ja samme ragiseb kruusal.
Läbi värava libiseb vaikselt
räbalarüüs

Aasia päikesest ruuge
korpas ja kahmane
ähvardav kummitus,
kerkinud India porist,
kooljasilmades katk.

Ja ta lohiseb läbi lahtise ukse
ja ta lehvib läbi hämara käigu,
üle puhta põrandamati,
kergelt riivates seinä
oma takuste kaltsude kahinal –
ja hirmsa muigega kustutab
laelambi roosikiirguse,
mis langes ühe jumaliku
end patjades hellitava
armastusest unistava naise peale.
Ja ta sirutab kooljakätt
kontide naksudes
ja hingab näkku katkuhõngu
unistajale, kes variseb krampides kokku
külma parketi peale –
ja oiged kaiguvad vastu seintel.

Hõljumas Päikese ruumis
on Maa,
kumendav Kõiksuse õis
keset valgust. –
Mõistatus ruumi süles. Vaikin
ja palavikuhoos mu süda taob.
Päike! Kes me oleme, ütle!

Põrm, põrm, põrm, naerab Päike.

(Kogust “Päikesed-Pilved”, 1904.)

MAURICE REINHOLD VON STERN (1860, Tallinn – 1938, Ottenheim, Austria), on kõige tuntumaid baltisaksa poeete. Tema luule eestindusi on varem ilmunud Viikerkaares 1993, nr 10.

KIRSTI OIDEKIVI

*

puud põletati – puuringid
tuhaks, puusilmad silmituks,
puuhaldjas haigeks
ennenägematus valus – mina seda puud

ahjus põletasin. käte
sinkjad sooned soojesid,
kõrvitsale tuhk
viidi – suur ja kollane

ta sügiseks – puud
põletasin ja üht sõna
aina püüdsin
meelde tuletada – seda tooni, kuidas

*

*taas sajab valget lund kõikjal,
ja tasapisi matab öö –
tahtsin ise seda kirjutada, aga
oli juba ära kirjutatud.*

nagu sõjad lõppeksid.
nagu rehabilitatsioon laulaks.
ajalehed saaksid kirjutada unenägudest,
lund aina sajaxs hommikuni ööst.

mu väikese tähtsusega kõrvarõngas veeres ilmamandariini,
kus muudkui seletati ja jagati: mulle see, see sulle.
aga teine kõrvarõngas püsis kindlalt kõrvas, sosistas:

vaata peegelduse kaudu oma silmi armsamas,
ah kuis ta istub valge ja musta hobuse seljas!

pikki sigarette keerutasin selle pääle,
ajades nad sõrmedega segi, püüdsin naeratada,
luuletus see, laul korraks talves olla:
*taas sajab valget lund kõikjal,
ja tasapisi matab öö.*

*

sain neid sõnu, ära voolanuid, puudutada korraks ainult
veel. võin neile mõelda värvi või muinasjutu
ümber. neist võib voolida ühe unesnähtud puu.

maa voolab väikesi urisevaid ojasid oma maa
pinnast, minu südamel on juba kolm lööki,
mis ta vahele jättis! põrnitseme teine teist, siis

lepime kokku. voolitud puu, mis pöörane i
dee illusioon, tahab endale juuri! sõnad on
vaikselt vihma käes, pärastpoole värvime neid veidi punaseks.

*

nagu ma siia istun ei kaogi kõik ära!
tasapisi, ettevaatlikult, leian
üles

selle tinteka otsa,
selle luuletustest raamatu,
selle soola toosi,
selle ammu
kadunu,

vanamoodsad kindad! meile meeldib
kõigile väga selle lõhnaküünla lõhn, kokku
lepitu, ah eks kadus midagi natuke
ära
ka a

*

ma olen filifjonka, ma olen tumesinine michiki,
(poe kõrval nähtud jalgratas), ma olen
einstürzende neubauten – mandel, martsipan, pelikano!, ma
olen – hing kipub natuke sisse jääma, ma, hingan nüüd välja, ohh...

mu kõrgesti austatud sigaretid! ma tahaksin
teie poole pöörduda koos oma nõrkade kopsudega –
lugege teie mu päevi kui unustasin kalendril lehe pöörmata
ja kui mulle langes lund ja lehti läbi

segi. meil oli natuke raske olla tumesinine michiki
selles valguses (laterna post!), me olime veel natuke
neubauten – pöördusime meie sigarettidega teie natuke
nõrkade kopsude poole – hommikul üks heli läbistas valguse.

*

küünal on väga tasa, ah lihtsalt käin ja otsin
midagi, mida saaks korrutada kolmega. võib olla,
see võib tõesti olla mõnes neist sügavatest kappidest.

tahaksin installeerida sinna aknatagusesse ühe uue ookeanikala!
siis unustuseni vaadata sinna, kuni ka unustus ununeks.
et oleks valutu, lõhnatu, värvitu, maitsetu, värelev.

ma ei saa ju sind üles kirjutada! võin vaid vaadata
kui lähed, veidi kühmus, veidi ebakindel – läbi sellest klaasist ukseklaasi.
ma ei tea nüüd, kuidas näha see, suurteks karjuvateks lindudeks!

JAN KAUS

OLGEM HEAD, MITTE KURJAD; OLGEM AUSAD, MITTE VALELIKUD; OLGEM VENNAD, MITTE VAENLASED

SISSEJUHATUS

Mõningat eelinformatsiooni:

Aeg: (X)X, (X)X, 2XXX

Koht: www

Portaal: ARENG

Autor: HARALD Z. PÄHKELPUU (vabakutseline mõtleja ja filosoof, portaali "Areng" üks arvamusiidritest)

NB! ARENG KOMMENTAARIDE SISU EEST EI VASTUTA!

ESIMENE PEATÜKK

Artikli pealkiri:

Rõveduse vastu, pyhaduse poolt

autor: Harald Z. Pähkelpuu

10:02

Viimasel ajal on Eesti kultuurielus harukordse jõulisusega hakanud silma noorema põlvkonna kunstnikud ja kirjanikud, kes ei vali oma esinemisteks ja sõnavõttudeks kaalukalt vahendeid.

Olen isegi noor olnud, tempe teinud ja ma ei soovi, et minust kaks põlve noorem generatsioon mind "lubjakaks" peaks. Hindan väga kõrgelt Kaur Kenderi kaheldamatut talenti, olen olnud üks esimesi, kes tema annet ja jõulist visionäärihingust hindasid ja tunnustasid. Sa-

muti olid lood Jaan Toomikuga. Ning samuti ka Kadri Kõusaarega, teeneka naiskirjanikuga *par excellence*. Nad on minu lemmikud, võiks isegi öelda, et mõnes mõttes ma leiutasin nad, andsin nad suurele publikule. Andsin teada postmodernismi vahetust hingusest, uuest postkoloniaalsest, postsovetlikust ja postsakraalsest vaimust.

Kuid ometi on siin mitmeid kysitavusi. Fredric Jameson on ytelnud, et metanarratiivide aeg on läbi. Kehtib narratiivide, diskursuste ja paradigmade vabadus. Revolutsioonist on saanud restitutsioon. Kuid restitutsioon ei halda enam vaimuaparaadi kõiki osasid.

Postmodernism on mäng. Mäng kristlusega, mäng psühhoanalüüsiga, mäng iseendaga. Eelkõige aga on postmodernism mäng pyhadusega. Sellesamaga, mis pani Siddharta Gautama silmad päikselisel hommikul avanema. Mäng tulega?

Seetõttu näen ohtu mängus rõvedustega, rõvedus on postmodernistlik nähtus. Olen ise tabude vastu. Tabud on keelud, mis on meile pärandatud vanemate generatsioonide poolt. Usun, et Lembitul olid tabud ja see takistas Eestit tõeliselt suureks rahvaks saamast. Meil on tõendeid, et eesti hõimud oleksid suutnud teha Läänemerest oma riigi siseveekogu. Kuid see on juba teine teema.

Mulle meeldib Andrus Kivirähki huumor ja terav mõistuslikkus, Kivirähk on Mõistuse ajastu viimane hiiglane, kuid kas ma saan nõustuda tema meetodiga? Kahjuks mitte! Kivirähk mängib tabudega, kuid teeb seda postmodernistlikult. Postmodernistlik mäng käib läbi postmodernistlike tabude, mis on yhtlasi nende tabudega mängimised. Tabudega ei võida mängimata olla. Rõhuasetus on õige, kuid paigast nihkunud. Meie iive aga langeb.

Kender on siit veelgi yhe sammu edasi astunud. Tä kasutab sõnu, mis viitavad uue ajastu vaimsusele. Vaimsus aga ei ole vältimatult pyhadus. Pyhadus on vaimsus kõrgemal tasemel. Pyhadus on pyha olemine, pyha päeva veetmine. Ja kõik. Sõnad siin ei mängi. Pyhadus on teisel pool sõnu. Tean pyhadusi veetvaid inimesi, kuid neid on kahjuks vähe.

Olen narratiivustanud: rõvedus on ryveduse seeme. Kasimatust hingest saab kasimatu suu saab kasimatu välimus. Kasimatus on kasimatus on kasimatus. Ryvedus on pyhaduse postmodernistlik yletamine.

Seetõttu arvan, et noored mängivad tulega. Kuigi see tuligi on postmodernistlik, syndinud postsovetlike paradigmade kokkupõrkel. Eesti elab läbi pyhaduse interregnumit. Meil on vaja vaimset liidrit, pyhaduse kuningat, kes õpetaks meile, kuidas astuda eemale ryveduse ja rõveduse segmentidest, mis nagu olympiarõngad meie pyha alge ümber keerlevad.

Elu pole olympia. Kõige vähem postmodernistlik vaimuolympia. Elu on pyha. Ning sellest võiksid meie noored kirjutada ja maalida. Jõudu, Kender ja teised!

TEINE PEATÜKK

Harald Z. Pähkelpuu – Rõveduse vastu, pyhaduse poolt
Selle artikli kohta on **345** kommentaari.

LOE KOMMENTAARE, MIS SA OOTAD:

[1-20](#), [21-40](#), [41-60](#), [61-80](#), [81-100](#), [101-120](#), [121-140](#), [141-160](#),
[161-180](#), [181-200](#), [201-220](#), [221-240](#), [241-260](#), [261-280](#), [281-300](#),
[301-320](#), [321-340](#), [341-360](#), [Järgmised](#)

kl[ikk](#)

suli, 12:31

einoh, hzp on ennast jälle täis joonud

kas kommentaar on jama? Jah Ei

---

armas liisu, 12:32

ma olen nii armas, aga hzp on velgi armsam, kas armas on ka püha?

kas kommentaar on jama? Jah Ei

---

rygellio, 12:34

to hzp

Kuule, miks sa all the time seda püha y-ga kirjutad? Eesti keeles on "ü", mitte "y".

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

MAD, 12:35

to hzp

Einoh, vanataat on ikka täisti segi pööranud. Nüüd on ta isegi Kenderi ja kõusaare leiutanud. Kurat, kelle sa veel leiutanud oled, Berk vaheri? »:-p

Aga olgu, ma ei tahtnud üldse sellest rääkida. Mis pagana postmodernismi juttu sa jälle seal ajad, ma ei sa midagi aru. Postmodernism, kuule ütle mis see siis lõpude lõpuks opn? Kas kristlus pole vaimuolümpia?

Sa oled lihtsalt kade, et neil on raamatud ja nad on popid ja sul pole midagi ja siis sa pead ARENGus virisema koguaeg.

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

armas liisu, 12:37

to MAD,

MAD, sa oled tõesti määd, kuule jäta see inimeste mõnitamine järele.

Kas sa siis tõesti koguaeg tahad, et ARENG oleks mingi vihkamiskambrike? Armasta, nagu mina, armas teen

;-) Aga mind sa ikkagi ei saa.

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

Harald Z. Pähkelpuu pahkelpuu@ajaloolopp.ee 12:38

to Rygellio,

See, miks ma y asemel ü-d ei kasuta, pole sinu asi. Y on minu isiklik veendumus. Y on palju yrgsem täht, kui ü, sellele viitab juba Y kuju, mis sarnaneb pantokraatorlikule ristile (murdunud kristliku maailma kaheksjagunemise tõttu) ning ruunikirja R-le, millega tähistatakse pyhasid kohti kogu maailmas. Loe mu sõbra ja mõttekaaslase Mihkel Maslennikovi esseed "Pantokraatorlik semiootika" viimasest "Veevalaja ajastust".

Ja siis tule – nagu sinusugused armastavad ütelda – hyppama...

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

Harald Z. Pähkelpuu pahkelpuu@ajaloolopp.ee 12:40

to MAD,

Selge on see, et ARENGu portaalil pole eriti palju intelligentseid inimesi. Mind üllatab meie rahva seas valitsev lollus ja tyhisus, ja see on seesama, mida ma pean silmas rõveduse ja rõvedusest emaneeruva ryveduse all. Sa oled rõve, MAD ja ma ei pane vits mööda, kui ytlen, et sa oled ka ryve.

Sa esindad Ryvedat, Pesematust, seda, mis on alati Pyhaduse Päikest varjutanud. Kujundlikult (kuigi kujundlik mõtlemine käib sulle selgelt üle jõu): sa oled Plekk Pyhaduse Päikesel. Aga ma ei hakka vaeva nägema ja sinuga puid ja maid jagama, sa oled selleks liiga tyhine. Pyhadust on sul vaja otsida, vaene MAD, pyhadust! Pesema!

---

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

suli, 12:43

kas plekid Päiksele pole loomulikud?

---

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

MAD, 12:44

to hzp

Kui siin eriti intelligentseid inimesi pole, miks sa siis ikka siia kirjutad? Ma tean küll, pappi on vanal vaja, mis pead mõnda noort armukest ylevall? Seda teab ju terve Tallinn, kuidas sa oma naise maha jätsid.

Sa ise haised, vana pahnahunnik, fuck your ass!

Sa võiksid minna kuhugi pyhasse paika ja oma pyhad näpud endale seal perse torgata ja pyhalt tuult vilistada.

ARENG pole prygikast, sa vana tohlakas ☹☹!

Kuid ma andestan sulle... Päikest ja Kuud! ☺

---

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

Håkan hakan hakan@joyride.se 12:45

hi from sweden, it was nice hearing from you!

---

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

big james, 12:48

kes see veel on

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

big james 12:51

to MAD,

kuule rahune maha mida hzp-poiss ütleb on ju lahe. et olgem ikka pyhad. mina näiteks käin täitsa lahedas seltskonnas pühapäeviti lau-lame ja joonistame ja aeg ajalt joome õlut ma ütlen jeesus on teie kõigi sõber

ma ei tee pulli ma tunnen jeesust mul on jeesusega sünge diil tema päästab minu naha põrgu leekidest mina annan talle vastu oma patuse hinge jumala lahe ju. Ma käin tantsutrennis ja mul on jeesusega leping minu arust ongi see püha et sul on keegi kellele sa võid loota ja kes teab sinu eest asju paremini ja kes korraldab sulle igasuguseid lahedaid reise me käisime näiteks ameerikas nii et midagi pole. täitsa okei. aga seda ma küll ei usu nagu pähklipuu ütleb et röve on kohe halb. meil näiteks on koguduses jumala lahe päev laupäev mis ongi rövetsemise päev. siis me sõimame teineteist ja naistega võib teate ise mida teha ja juua võib. Eelmine kord ma näiteks oksendasin raskelt selline oksendamine et jeesuse nimel oled ülejäänud päevad korralik on ju jumalast mitte saatanast ☺

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

Harald Z. Pähkelpuu pahkelpuu@ajaloolopp.ee 12:55

to MAD,

Sinu kirjad räägivad su enda eest. Pean tunnistama, et mulle on rövetsemine ja ryvedus äärmiselt vastumeelsed, kuid sinu juttu lugedes tahaks sulle jalaga tead ise kuhu anda.

Ytlen lihtsalt ja oma tõe keeles: Lojus! Ja kui mannetu selline!

Aga olgu, pyhaduse aurat sa ei puutu ja pyhaduse aurat ei hakka sa iial pyydlema. Ma saan aru, et sa pyydled minu alandamist, kuid poisu! Seda näeb ju igayks, et minu tasemele ei ole sul mingitki lootust jõuda. Ma ei kuule sind!!!

Oled sa vaadanud lojuva päikese helki suvisel järvel? Võtnud ettevaatlikult kinni vesiroosi lehest ja tõstnud seda, et näha väikest haugipoega seal all saaki ootamas? Siin pole tegu enam pisikese hinge moraaliga. Unusta, et olemisel pole mõtet on ainult olemine. Olemise eesmärk on olemises. Ning olemise omaksvõtt on pyha. Kuid sina

otsid moraali.

Täpsemalt, moraalitust. Ja leiad seda oma vördjalikes kommentaarides. Aga ainuke, kes nende kommentaaride all kannatab, oled sa ise. Mina ei kaota väärikust, nagu sa loodad, vaid sa ise. Ning sellest on kohutavalt kahju. Kas sa siis ei saa aru, et sa oled mass? Et sa ei püüagi rohkemat olla, õppida...

Mis puudutab minu armusuhteid, siis need on minu isiklik asi. Pealegi olen ma kindel, et mul on olnud rohkem armukesi kui sinul ning sinu nyrida nyhkimise asemel olen kogunud sakraal-erootilist ulma, mis on üks Pyha Kymnest Tõelisest Näost.

Aga sinusuguse sea ette ma ei hakka selliseid pärle loopima!

Ja veel, sul! Sa oled päris sul! ikka või? Plekid on päris päikesel loomulikult, ja need on tingitud temperatuurivahedest. Kuid ma räägin kujundite keeles, sa tohmanike! Kujundite keeles, vaata tarkadest raamatutest – kust sa neid küll leiad? järgi, mida seal kujundi kohta öeldakse.

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

---

suli, 12:57

to big james

kuule, ameerikas käinud, kas big flames are coming from yor ass?

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

Anneli, 13:00

austatud autor

aga mulle ka kender raskelt meeldib. Ta on nii tõeline. Jõhker ja ühtaegu hell. Aitäh seda meelde tuletamast!

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

---

n, 13:02

kas keegi praeb kristlasi?

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

---

erumees, 13:03

mida see kender ikkagi siia puutub? Ma ei saa aru, kas keegi seletaks mulle? :-I

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

Harald Z. Pähkelpuu pahkelpuu@ajaloolopp.ee 13:07

Ma näen tõesti, et pole mingisugust mõtet oodata mõnda mõistlikku kommentaari. Mingi seksihaige tibi jagab meile oma märgi unistusi Kenderist! Keda see huvitab, lubage kysida? Kas teile siis tõesti pole miski pyha? Kas maailm ongi minemas teiesuguste inimeste poole? Kas te siis tõesti ei soovi endale vaimset teejuhti? Ma ei lakka imestamast! Kas teid tõesti ei huvita, mida mul teile alandlikus meeles pakkuda on? Õnnetud! Pimedad ja harimatud – selline on tänapäeva Hingekari!

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

---

n, 13:08

hzp krabab kirjutada, sest tema lood peavad alati olema kõige rohkem kommenteeritud. Muidu läheb hzp koju ja peksab meelegeit pihku. Sõimake onklit rohkem, siis on tal rohkem rõõmu meid vastu sõimata. Meil pole isegi veel 100 kommi täis, kamoona! hzp, sure ära!

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

---

kirjandushuviline, 13:10

kululge, kas siis peale kenderi polegi ühtegi kirjanikku Eestis? Aga kross?

Kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

LOE IKKA JA JÄLLE KOMMENTAARE! NÜÜD! NÕÕ!

KOLMAS PEATÜKK

Harald Z. Pähkelpuu – Rõveduse vastu, pyhaduse poolt

Selle artikli kohta on **372** kommentaari

LOE KOMMENTAARE, MIS SA OOTAD:

1-20, 21-40, 41-60, 61-80, 81-100, 101-120, 121-140, 141-160,

161-180, 181-200, 201-220, 221-240, 241-260, 261-280, 281-300, 301-320, 321-340, 341-360, 361-372, Järgmised.

klikk

MAD, 13:12

To hzp

Vana vist tõesti tahab, et ma räägiks siin loo ära. Eh, see on hea lugu, parem kui molliandmine :-D

Mul on kõrini ta faking ülbusest. Krt, vana sulgeteta kukk.

Okei, olen kuulnud väga usaldusväärsetest allikatest, et meie hzp on väga raske käega onu. Mingi plika, kes ei olnud nõus loengumaksu maksuma. Ribi olevat läinud, naksti.

Ning teine, aga õnneks naljakam asi. Nimelt kannab hzp mähkmeid. Kusemähkmeid. Mehel ei seisa torud kinni. Mõliseb seal audika ees oma pyhast ja korraga tuleb kusi püksi. Kujutate ette, selline vana.

Ja loeb meile moraali. Mine ja tee oma voolik korda, vana haisev kits! Aga olgu, ega minagi ei taha tülitseda. Kõuka ja Kender on OK. Kross on pask. Rõve on hea aga kui hzp teisiti tahab mõelda, mõelgu. Respect!

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

Uskumatu, 13:15

What da fyck!!!!!!???????????

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

andres, hzple 13:16

Kuule, aga seda metanrt-de asja ütles küll Liotard, mitte jameson. Sul vana, on kõik asjad peas segi nagu tootsi Lillepeanar. Posmodernismid ja pühapäevajutlused. Luther ja Fukuyama. Tead, mida ma ütlen: p-modern, my ass!

Aga muidu, jätkka ikka samas vaimus! ;-))))))))))

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

M. Maslennikov, 13:19

Tervist, kes te psühhiaatri abi vajate, aga rahaline olukord võimaldab ainult vaimset onaneerimist ARENGu virtuaalpeldikus.

Mind Pähkelpuu teema ei huvita, kuid kuna mind siin juba mainiti, siis lisan omalt poolt mõned täpsustused, kuigi ma olen juba ammu välja kasvanud teiesuguste kommentaatoritega suhtlemisest. No ütlen ausalt, ma ei suhtlegi teiega. Teate miks? Aga palun, lahkesti: sest Te pole minu küünemusta kah väärt! Ja miks? Sest teis pole tähtsaimat – alandlikkust! Ja just seda vaimse arenemise plaanis... Mõtlemisainet teile kui palju...

Aga täpsustuseks – minu artikkel pantokraatlikust semiootikast viitas tegelikult mõttele, milleni keegi maailmas jõudnud pole, see viitab tõsiasjale, et ladina tähestiku, mis on pärit etruski tähestikust, mis omakorda on pärit foiniikia tähestikust, kõik tähed on tagasiviidavad Kolmainsuse Printsibile, mida vanimate ikoonide peal kujutati pantokraatorliku elik maailmavalitsejaliku kujundi läbi: Jumala Laps hoidmas kahte sõrme püsti ja kolmandat, pöialt nende all kõveras. Ehk tagurpidi pii-märk. Kuid lähtealus ka sellistele meilgi kasutatavatele tähtedele nagu A (heebrea “ab” – isa), F (foiniiklaste arvatavasti püha täht), K (Kristus), N, Pähkelpuu mainitud Y ja teised tähed, mis koosnevad kolmest joonest. Kreeka Ω (“Mina olen Alagus ja Lõpp!”) viitab samale kolmikjaotusele, Isa ja Poeg nagu kaks jalga ja kaar, mis neid ühendab ja samas neile toetub, on muidugi Püha Tont (mitte Püha Vaim, nagu mõned religioosselt ebaküpsed või liigväsinud ringkonnad väidavad – uniutamaks Pühadust!).

See aga omakorda paistab viitavat tõsiasjale, et Sõna oli algselt tõesti Jumala juures. Sõna oli Jumalik, Püha. Ning kirjutamine oli ainult Pühadest asjadest kirjutamine. Kirjutamine oli Püha. Kõige püham inimlikest tegevustest.

Kuid pole vaja palju fantaasiat, et näha, mis sellest saanud on.

Pähkelpuu ja mina ja veel mõned harvad väljavalitud püüame tuua seda Püha tagasi kirjutamisse. Iga sõna peab olema justkui Looja enda suust. Meie poolt Loojale kingitud. Ja ma ei mõtle siin mingit labast pagan-sakraalset (lugege mu esseed “Pagan-sakraalsuse needus”) posimist, vaid selgeid, lihtsaid ja ilusaid mõtteid, mis avavad lugeja meeled Püha leegile.

Ning kui te otsite Püha ja tahate eemalduda Rõve-Rüvedast, siis pa-

lun, pakun teile mõningaid **oma lemmikuid**: Püha vahetuimaks ilminguks on siiski **Looming**. Maalikunstist: ikoonid nii Bütsantsis kui Venemaal, Anfrei Rubljov, ja edasi: da Vinci, Botticelli, El Creco, Monet, van Gogh, Gauguin, Picasso, Vlainck. Metafüüsiline maal. Strindbergi nägemused. Luule: Homeros, Vergilius, Byron, Goethe, Hölderlin, Baudelaire (mitte ajada segi Rõveda varjuga!). Filmikunstis on Püha puudutanud Tarkovski, Kurosawa, Scorsese, Pasolini, kuigi tema oli rõve ja see-eest on tema pärast-elu raske. Heliloomingus Bach (Brandenburg), Beethoven (5. ja 9.), Chopin (sonaadid). Kirjanduses Dickens, Marquez, Borges, Bulgakov, Dostojevski, Gide, Joyce. Aga seda on teile vist palju. Hea, kui te Kenderist aru saate. Igatahes olete sügavalt eksinud, kui arvate, et te olete veel ligilähedalgi Pühaduse olemuse mõistmisele. Sellepärast ma teiega ei suhtlegi. Kuid lootust peab olema. Alandlikkust, et teine ka alandub ja hakkab otsima **Midagi Suuremat Kui Tema Ise**. Te olete nii väiksed, nii väiksed....

Rohkem ma teiega sellest teemast ei räägi, ka mul on elu ja tervis...

---

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

suli, 13:21

AAAAAAAPPPPPPPPPPPPIIIIIIIIII! Maslennikov tuli, põgenege!

Tegelikult on mul targematki teha...

Olks! ;-I

---

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

kas keegi asjast, 13:22

ka rääkida tahab

---

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

armas liisu, 13:24

kas keegi kommi tahab? Tulgu, otsigu mind üles, ronigu mu kõrvale voodisse ja võtku... aga enne otsige mind üles! Mul on nii armas öösärk seljas!

---

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

rygellio, 13:27

asi läheb üha tõssimaks, nüüd on see teine pühamees ka ärganud. Ma ei tea pühast midagi, aga teie jutust jääb mulje, et me ei saagi sellest midagi teada. Et meil polegi võimalik selleni jõuda... Kamoon! Give us a break?

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

Rambo, 13:30

To armas liisu,

Ära ähvarad, kallid, või ma tulen su konte murdma, rrrrrrrrrrrrrr!
Kuigi ma arvan, et sa oled albiino, sajakilone, miinus seitse prillidega, huuled on mädavinnilised, suured poorid ninal ja tatine noor naine, kes unes norskab ja haisvalt ilastab... JõuduJJ

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

M. Maslennikov, 13:35

to rygellio

Teil pole võimalik selleni jõuda ühel põhjusel, te ei tahagi selleni jõuda. Te tahategi püherdada rõveduses ja rüveduses nagu sead latris. Seetõttu ei loe ma ka tänapäeva kirjandust. Kogu oma alandlikkuse juures ütlen: **ma olen sellest üle.**

Kuid, rygellio, ära heida meelt. Kui mõtlesid tõsiselt, siis loe hoolikalt, mida minul ja Pähkelpuul sulle jagada on.

Tee **Valguse Lätteni** on pikk ja raske... aga mitte võimatu!

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

To MAD, 13:36

Kuule kas Pähkelpuu on ka midagi muud pikantset oma elu jooksul korda saatnud. Paistad olevat informeeritud vend... ☺

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

Karu Sell, 13:39

Tere-tere, mida ma näen! Käib üks väike karussell! Kuid see ei anna pooltki sellest mõödust, mis siin ARENGus minu karussellitavad silmad on näinud. Uih, uih, kuidas pea on karussellitamisest ringi käinud! Kus aga on küüti antud! Ui, vellekesed, vellekesed, on see ARENG meil üks tore koht....

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

big james, 13:40

to sulii

mulle su märkused olid vastumeelsed, oled isegivist vastumeelne. ma ei saa aru, miks me ei võiks kokku leppida mis püha on ja talitada selle järgi mulle ei meeldi kuidas siin teineteist poriga loobitakse ja mull ei meeldinu MADi ütlemised üldse ja ma loodan, et lugupeetud HZP kirjutamist maha ei jäta see on ju valgustamine. jõudu talle selleks. püha on valgus, ma usun seda.

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

MAD, 13:43

to to Mad,

Noh, eks ma ole oma informaatorite kaudu igasugu asju kuulnud... Ma olen kuulnud juttu, et Pähkelpuu, vana pehkind känd, on pederaast. Nikub vetsudes väikseid poisse.

Sellest ma ei tea suurt midagi, aga see, mida ma rääkisin selle tüdruku kohta, on sulatõsi. Vana känd on lihtsalt korraga nii tiirane kui ka silmakirjalik.

Tegelikult tahan ma ausõna Pähkelkändu aidata, et ta ometi saaks oma mõttetust taidlemisest aru, et see on silmakirjalik ja jõhker ja sellises vormis ja vaja keegi seda. Ta mürgitab inimeste hingi, seda on valus vaadata. Või nagu Maslennikov ütles, seda on valus vaadata. Mis puudutab aga Maslennikovi ja tema kommentaare, siis teda ma ei taha aidata kah mitte. Mis kuradi jura Kristuse käest ja tähestikust. Mees, sa oled ennast segi lugenud. Mine välja jalutama, mine inimeste sekka, palun sind.

Aga tegelt on mul pohhui. Mind lihtsalt ajab närvi, et mingid kännud võtavad endale õiguse kõigi eest kõnelda.

Päikest kõigile, isegi kändudele! ☺

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

Karu Sell, 13:46

Õli tulle, õli tulle, karussell peab tiirlema, solvangute karussell :-DDDDDDDDDDDD

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

Harald Z. Pähkelpuu pahkelpuu@ajaloolopp.ee 13:49

MAD, sa astud üha sügavamale Ryveduse rabasse, ja varsti ei tõmba sind sealt ükski jõud välja...

Sa oled kaotanud igasuguse lootuse viisakalt ja harivalt suhelda. Minu sõimamine pederastiks – kas sa arvad, et see teeb mulle haiget? See on Rõve ja Ryve. Ma tean nende Nägusid. Ma tean nende Juttu. Sa oled nende teenistuses, sa ei mõtle oma peaga... Aga kui sa eelistad Põrgu Mittermidagisust, siis minugipoolest...

Sinu sõimamine ei tee midagi mu vaimule, mu kehale küll. Juba jälle algasid mul valud, tugevad peavalud – krooniline verepuudus... Kuid sind, MAD, see kindlasti rõõmustab. Teistele inimestele valutegemine on sinu Suur Pyye – sest Suuri Ideid sul enam pole.

Nii et ma teen väikse vaheaja, varsti kohe tuleb arst...

Ja sinu väide, et võtan endale õiguse kõigi eest kõnelda... Aga kui ma juhuslikult tean Pyha Kirgast Hommikuvalgust kõikide Moraalide (mis on paratamatult ka Valemoraalid) taga? Mis sa selle peale ütled? Ma tean, su suu on maomyrki täis. Ah, aitab, sa ei ole midagi väärt. Kahjuks on see nii. Oo, kuidas ma loodaksin, et see ei oleks nii!

Ning keegi andres: enne kui tuled mulle õpetama tsitaatide paikapidavust, õpi oma nime suure algustähega kirjutama!

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

M. Maslennikov, 13:53

Ma arvan, et kõik vähegi inimlikud inimesed tunnevad su valudele kaasa, Harald. Kuid mind on tahtnud enda valdusse haarata juba kaua aega kõikide füüsiliste valude kvintessents, kõikide ihuhädade põhjustaja: Valu. Varsti ma kirjutangi ARENGusse Valust, mida pimedad ei näe ja mida juhib Pimedus.

Kuigi ma ei mõista, miks ma peaks sellistega nagu see kommentaatoritepande siin, üldse suhtlema.

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

---

n., 13:54

to Karu sell

shut the f--k up ☹

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

Marje, 13:59

Ma arvan, et ma pean omalt poolt siia üht-teist lisama, sest jutt ju käib mõnes mõttes minu isiklikust elust.

Kui Harald tuli mu ellu, olin omadega päris läbi. Mäletad, Harald? Haraldil on anne selliseid inimesi tähele panna. Ma käisin ta kursusel, seal endises Tombis, kus ta pidas oma alternatiivse filosoofia loenguid. Ühel õhtul ta küsis, et äkki ma tahan temaga koos arutada Eliade sakraalse ja profaanse üle. Ma läksin, sest tundsin ennast juba kauemat aega üksi. Teate ju küll, sellist üksindust, mida ainult Tallinnas saab tunda. Kui su poiss on sind maha jätnud ja ema äsja surnud.

Haraldi elas suures majas ja ta juures oli palju raamatuid ja ta süütas mingid lõhnaküünlad ja käskis mul riided seljast võtta. Kui ma võtsin mantli seljast, naeratas ta kummaliselt ja ütles, et kõik riided. Ma ei saanud aru. Rahune, ütles Harald, sa oled nüüd pühaduse templis ja ma masseerin sind ja sa lõdvestud ja kõik su mured kaovad. Ma tahtsin panna mantli selga ja ära minna, aga ta oli juba ukse lukustanud ja tiris mind juustest oma voodi poole ja sisistas, tiirane libu, tiirane libu, kohe roogime rõveduse su üsast välja ja istutame sinna pühaduse seemne. Ma karjusin ja peksin teda kätega ja nutsin, aga ta oli minust tugevam. Ta vägistas mind kolm korda selle õhtu jooksul, ta nimetas seda kolmainsuseks, siis tiris ta mind juukseidpidi voodist välja, viskas ukse taha, mu riided minu kõrvale lumehange ja ütles, et tehku ma nii, et ma kaoksin nii kiiresti kui võimalik...

Selline on minu lugu Harald Z. Pähkelpuust. Ma tean, et ma oleksin politseisse pidanud minema, aga mul oli nii häbi, nii häbi...

Ja seda kõike siit lugeda on liiga jube. Sa oled alatu, Harald...

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

Harald Z. Pähkelpuu pahkelpuu@ajaloolopp.ee 14:03

Alatu vale!

Alatu vale!

Mis siin toimub!?! Inimesed, mis teiega on? Ma ei tunne ühtegi Mairet.

Oh jumal! Jumal küll, kas siis nii sügav on vihkamine? Meeletu vihkamine!!!! Mida te teinud olete????????????

Ma annan selle asja politsei menetlusse. Kohtume kohtupingis, sõbra-kesed laimajad! Sellel korral läksite karmilt üle piiri! Sõnavabadusel on piirid!
Piirid!!!

Kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

LOE IKKA JA JÄLLE KOMMENTAARE! NÜÜD! NÕÕ!

NELJAS PEATÜKK

Harald Z. Pähkelpuu – Rõveduse vastu, pyhaduse poolt

Selle artikli kohta on ilmunud **3226** kommentaari

LOE KOMMENTAARE, MIS SA OOTAD:

1-20, 21-40, 41-60, 61-80, 81-100, 101-120, 121-140, 141-160, 161-180, 181-200, 201-220, 221-240, 241-260, 261-280, 281-300, 301-320, 321-340, 341-360, 361-380, 381-400, 401-420, 421-440, 441-460, 461-480, 481-500, 501-520, 521-540, 541-560, 561-580, 581-600, 601-620, 621-640, 641-660, 661-680, 681-700, 701-720, 721-740, 741-760, 761-780, 781-800, 801-820, 821-840, 841-860, 861-880, 881-900, 901-920, 921-940, 941-960, 961-980, 981-1000, 1001-1020, 1021-1040, 1041-1060, 1061-1080, 1081-1100, 1101-1120, 1121-1140, 1141-1160, 1161-1180, 1181-1200, 1201-1220, 1221-1240, 1241-1260, 1261-1280, 1281-1300, 1301-1320, 1321-1340, 1341-1360, 1361-1380, 1381-1400, 1401-1420, 1421-1440, 1441-1460, 1461-1480, 1481-1500, 1501-1520, 1521-1540, 1541-1560, 1561-1580, 1581-1600, 1601-1620, 1621-1640, 1641-1660, 1661-1680, 1681-1700, 1701-1720, 1721-1740, 1741-1760, 1761-1780, 1781-1800, 1801-1820, 1821-1840, 1841-1860, 1861-1880, 1881-1900, 1901-1920, 1921-1940, 1941-1960, 1961-1980, 1981-2000, 2001-2020, 2021-2040, 2041-2060, 2061-2080, 2081-2100,

2101-2120, 2121-2140, 2141-2160, 2161-2180, 2181-2200, 2201-2220, 2221-2240, 2241-2260, 2261-2280, 2281-2300, 2301-2320, 2321-2340, 2341-2360, 2361-2380, 2381-2400, 2401-2420, 2421-2440, 2441-2460, 2461-2480, 2481-2500, 2501-2520, 2521-2540, 2541-2560, 2561-2580, 2581-2600, 2601-2620, 2621-2640, 2641-2660, 2661-2680, 2681-2700, 2701-2720, 2721-2740, 2741-2760, 2761-2780, 2781-2800, 2801-2820, 2821-2840, 2841-2860, 2861-2880, 2881-2900, 2901-2920, 2921-2940, 2941-2960, 2961-2980, 2981-3000, 3001-3020, 3021-3040, 3041-3060, 3061-3080, 3081-3100, 3101-3120, 3121-3140, 3141-3160, 3161-3180, 3181-3200, 3201-3220, 3221-3228, Järgmised

poslamasla, 17:08

ma siin praegu arvutasin, meil on ilmunud nii kommentaar minutis ☺
Just a little kickass...

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

Hannes, 17:11

Kas keegi vastab mulle, kes selle marje-tembu mängis. Küsin juba päris vihaselt! Ma tahan teada, kas need tõesti olid maslennikov ja hzp ise?
:-s

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

Taldrik 17:14

to supp,

aga sina värised mu sees!

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

kuulge, lugessin 17:20

lõpuks selle päklikipuu asja läbi, täitsa norm ju. Mehel on nutti, korralik jutt. Ma arvan ka, et selliseid nalju ei maksa enam teha, ka siis, kui nali oli hzk enda välja mõeldud. Olgem ikka vennad, mitte vaenlased. Meid on niigi vähe.

Ah, pohhui tegelt. Lähen loen tõde ja õigust. Tšau! ;-9

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

supp 17:22

to taldrik,

aga ilma minuta pole sul mõtet, või loksud inetus potis :-q

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

jz, 17:25

ma arvan, et maailmas on vähemalt üks pühamees olnud, kes on kellegile suhu andnud, kasvõi mõnele noviitsile...

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

Hannes, 17:27

Miks keegi siin asjast ei räägi?

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

poslamasla, Hannes 17:29

ise oled asi

kas kommentaar on jama? Jah O Ei O

LISA OMA KOMMENTAAR!

KOHE!

JÜRGEN ROOSTE

Disco

neonvalgus paneb kumama
väikse ümara ja sileda
mis tekitab armastust

su ilusaid rindu all tillukese
liibuva helevalge topi
aiman täituvat kirepiimaga

haakun nõtkuvasse kehha
ja suudlen sind libisedes allapoole
suult kaelalt kõhulihasilt

jalgevahelt põlveõnaruselt kannakõõluselt
alla otse läbi põrmandu
iidse tormituulena valjusti mühavasse

terava valusa eksistentsi dimensiooni
milles tajun su keha kohalolu
täieliselt
tajun nagu oleksin ise su sisimas su kehas

libistan käed peegli ees üle rinde siis puusade
pääle sõrmede tiireldes
allapoole
üle tillukeste krussis karvade ja niudesünnimärgi

ja tagasi üles
lõõmavatesse silmesse üles jumalatusse laotusse
üle meeletu kohina

aiman peksmas su südame basstrummi
iharat rütmi
ja tagasi

Disco II

toon sulle baarist dringi
mingi koledus banaanimahla ja viskiga

su manu on üks mees sigind peletan
ta marutõbise rotina sisistades eemale küsin

tahad tantsime sa oled just parasjagu nii
purjus et tahad küll ning juba

me nõtkume ühe *underworldi* asja järgi
su käekoti ja dringi kohal (asetid

need siiasamma igaviku põrmandule) nagu oleks
ikka veel mingid neetud kaheksakümnendad

ma'i raatsi oma õllest oma loiult loksuvast *guinessist*
lahkuda see tiksud koos muga kõigis mineviku ja tuleviku diskoteekes

ajuti lõbusaid tillukesti larakaid
kuhugi allapoole pildudes – maailm sääl on nii kaugel

alul me võngume nagu moe (selle moodsa ja glamuurse)
pärast kuidagi tujutult või

siis hakkab su keha mind enam ja enam
kõitma oma loomalike nähtamatute paeltega

su halastamatult paljastav seelik mille alla
mu käed hetkiti kaovad kui lähenen (mickjaggerlikul pedesammul)

ja neetud pluus mis jätab naba paljaks (need rõngad kuramused
on mul peaaegu fetiš) et äkesti põlvitades saan seda

keelega limpsata (veidral kombel
sa isegi ei häbene ega edvista täna plikakesena)

kuule kell on juba neli kas läeme
su naha pinnal pragisevas higis praevad

tolmuterad su huulte kõrbed kuivavad janus
keha naksti mu käele kui

aeg kui loodus kui marutuul sa ütled
joo minu oma ka ära (joo mind! joo mind!)

ma joongi seejärel läen korra kempu
(sa suundud nagu midagi ilusat ja liuglevat

kardeka poole) kusen kiirustades esimesse
pissuaari selle põhja on keegi

kuri kleepind porgandpalja pamela
pissin talle nina pihta siis rapsan püksiluku kinni

sa ootad juba ja see endine vennike on jälle platsis
mu marutõbise roti imitatsioon ei näikse enam aitavat

nõme naeratav molu püsib kuskilt ('i tea kust)
julgust kogununa umbes su silme kõrgusel õhus

ega lase end põrmugi häirida võtan sul käest
ent jobu tiksud meile väljagi järgi

jää siia tibi missa selle wussiga

pigistan käe taskus ümber võtmete

rusikasse ootan nurgani ta tuigerdab
ikka veel järgi ja soiub miskit pöördun

äksi ja virutan täiest jõust
(võtmed käes) tüübile vastu vahtimist pea on meeletult selge

ta rohkem nagu istub seinä äärde maha kui
kukub ninast tuleb lahinal helepunast verd kui kisselli

uurin oma intelligendinäppe – terved raisad
mõnisada meetrit eemal pargis

surun su vastu puud ja suudlen sa pugised
mõnust lausa naerda

Disco III

me jõuwame dj-ga omikul vara
taanilinna võtame keskturult mõned
õlled ja kartulapirukad ja läeme

neid süüdalinna kalmistu kõrvale
künkanõlvale manustama (see
on see väike muhk tennisevälja-

kute kohal lapsepõlves ma kutsusin
seda mäeks ja sõitsin säält talvel
kelguga alla) dj sõrmedes

elab kuldne ja kaunis tantsupalavik
reedeõhtane tung ühe tüdruku järele
kelle kuum keha õrnalt punguvad

nibud soe ja niiske kannivahe
jäid meist kuskile kaugele maha
ühe teise poisi mehelikku embusse

kallame maaemale pudelist lonksu
ning ta ajab puujuurist mulla pääle
me lohutuseks terve hordi

neidiseid kelle meeletud kehad
pole midagi kuuld ei meestest ega
rõivist

see on varaomik see on viimase
ööpäeva kahekümne neljas ölu
see on lapsepõlve tulitav hõng

(ma vedasin discol tantsima plika
kes kõige armsam välja nägi kõige
paremini lõhnas kõige soojema käega

mul käest võttis) me'i
puutu neid tüdrukuid
mina & dj – me pakume neile

õlle ja pirukast ampsu ja
tantsime kahekesti läbi puulehtede valgavas
kevadpäikse strobovalguses

rõkates nii et kondidki südalinna
kalmistul hakkavad me biidi järgi
võbelema võnkuma

I'm a macho-macho man
yeah
I'm a macho man

Disco IV

mul on igav (ja nüri) – mu enda
viga vist

vist
kuigi ega neil persetreialitel

plaadikeerutajatel puuritantsitajatel
tequilatibudel ja rõõmsameelsel noorsool

siin
omalt poolt kah midagi pakkuda põle

kui siis ehk
tequilatibudel

noil lühiseelikusil ingleil
kes kallavad mulle täna lunastust mida

vajan et ses kiikuvast-liikuvast lihamassis
end inimesena tunda

dj ära mängi mulle *house*'i
pole vaja mul põle raha

et endale äärelinna ilusat
pisikest valget villat osta (kurja koeraga ja puha)

mõnd noist tequilatibudest
koos loksuva ballooniga

koju kaasa viia
mäangi mulle iggy poppi
selle igiigava popisaasta asemel
mäangi mulle midagi mis
maksaks kinni mu neetud valu
mille leegitsevat kollet ma püian
igas õdakus kustutella kallates pääle
ja sisse kõike mis põleb

aga ei
sa närakas naerata ja teed
kui ei märkakski mind ja ega sa
vist märkagi
hauzilaineil õndsalt suikudes
ei aima sa
mis tunne võib olla taas ärgata
igal omikul sesse maailma kus

heli ja pildi valid sina
igaviku persetreial
õnneks on meil tequilatibud õnneks
on toimetajad kes mu
ulgumist ja jaburat naeru avaldavad
(rahvale naljaks) ja maksavad
selle hullumeelse põlemise ja põnksumise eest
mu pää sees sügaval-sügaval

kus kunagi sind enam'i kosta
kus kunagi mattud sa

mu ilusate unenägude
kitarride pehmesse raiumisse

oo igaviku persetreial
oo dj kessa mu lugu

ei leia
muu kõntsa alt

kunagi lükkad sa pääle ühe plaadi
mis mängib uinutavat uskumatut vaikust

pääle mida ei julge keegi enam kunagi
miskit öelda

Disco V (Creature of the night)

su samm on hõrk
haistan läbi saali teise

korra pääle välja haistan
läbi martinivõrgu mille õdaku

kulgedes enese ümber loond olen
haistan su erutust ja

peataolu – oled kui eksind
sesse mõttetusse sädelevva paika

napis helesinavas (nii neetult
neitsilikus) kestas mille varjust

tajun järsku et tuhanded
sugupõlved on surd ja kadund

otsides toda vaimlist kogemust
ja imelist sügavat retke kui

sukeldun sesse hüljates oma teadvuse
ja sidrunist kibestund martinipõhja

laskun kui meeletu meeletu meeletu näljane peletis
su üle sosistades ilusasse kumerasse kõrva

*rock'n'roll on tõde ja igipüha elusäde
me kuulume kokku me kehad peavad*

*hingama teineteist ma teadsin ja nägin
su armastust ja kirge haistsin su*

*ihavärinaid nukraid niiskeid
stringpükse ja avatud pühendund aurat*

sõnalausumata paneb väike tüdruk oma
valutava kirgliku käe mu kätte ja me läeme

säält minema läbi külmade külmade
õõvsate seinte ja

suure sügava pimeduse
otse soojuse tükslevasse sütta

Alternatiivne

ma satun mingisse alternatiivse tantsumussiga
pittu kus pilet maksab sott
kakskend viis ning väike purgiõlu

kolgend ja kõik kohad on täis rabelevaid
rõõmsaid kõrgema keskklassi noori (kust nad
küll tulevad?) kellel on tulevik ja pappi

et parematki juuwa nad hüplevad
nagu poleks nad üleüldse kunagi midagi
kuulnud rock'n'rollist

ja *assholepunkshitmotherfuckin* vabadusest
ma olen siin friik ja tean seda isegi
pole mul täna ka piisavalt raha et

siukeste hindadega end maani täis lakkuda
läen hakkan ühe rumala näoga blondi
tibuga juttu rääkima ajan tal juhtme kokku

ja ütlen iga nati aja takka
kassa ostaks mulle ühe joogi äkki
ta ostab ka ja varsti olen tiba tindine

me sõidame taksoga tüdruku juurde
ta elab üksi ta on ühe reklaamifirma AD
ta on kunstiülikooli müstilises magistrantuuris**

ta on mu raamatuid lugend ta tundis mu kohe ära
mul on mark maani siis suudleme
ma ütlen talle et pidasin teda kõigest

rumalaks blondiks tibuks ta naerab
ütleb et juhtub vahel jah
ja tõmbab valge pluusi üle pea seljast

---

* mida kuradit nad sääll küll teevad

MATI KARMIN.

—

Vann.

Raud, roostevaba teras.

2002.

—

Foto

Tiit

Rammul.

MATI KARMIN.

—

Rippdiivan.
Raud, kapronpael.
2002.

—

Foto
Tiit
Rammul.

ANDRES KEIL

TIME IS UP

Kenneth vaatas ringi. Sirutas selga, haigutas, avas pintsaku alumise nööbi ja istus. Kenneth muigas. See tüdruk seal kaks lauda edasi on tõesti armas. Ja nii noor. Kenneth viipas kelneri.

Mida tähendab aeg? Seda on Kenneth kogu aeg ajalt teada saada tahtnud. Kennethile endalegi tundub see naljakas. Et kuidas nii abstraktne küsimus talle nii sootu tähtis võib olla. Et aeg ja aeg ja aeg ja aeg kogu aeg. Ja muud ei midagi. Muudkui üks ja sama küsimine. Aeg-ajalt muidugi ununev, aga siiski. Kennethile hakkas suisa tunduma, et aja küsimus on kõigile ajast aega äärmiselt tähtis olnud, et mis ajal midagi teha ja mis ajal tegemata jätta. Ühtpidi kiskus Kennethit sinnapoole, et ta elab ikka ja vääramatult omas ajas, on siia ajastatud. Teisalt jällegi hakkas Kennethis vaikselt pead tõstma ajaloo ohtlikem küsimus – mis on siis ajatu...

Nii muutus Kenneth aja orjaks. Ei, ei midagi hullu, ainult natuke kiniseks ja ajast ärarippuvaks. Ja kui ta siis esimese päris oma äri avas, sest seda peab ju üks mees oma elus varem või hiljem tegema – siis pani ta uksele sellise suure sildi:

ANNA AEGA ATRA SEADA. KENNETH. AVATUD.

Äkki oli konks selles, et Kennethil enesel ei olnud kunagi kuigivõrd aega olnud. Ilmast ilma oli tal miskit tegemist. Oh ei, mitte tühikargamist. Kenneth valmistas ette oma karjääri. Seda lühikest, korraga äratehtavat. Või oleks õigem öelda, et korraga ärategevat. Kiiret süsti, mis kindlustab aja. Tulevase aja Kennethile igavesest ajast igavesti. Kuni aegade lõpuni. Kuni inimkonna mälu lõpuni.

Sellepärast ongi lennujaamad Kennethi meelispaiad. See veenide, arterite ja lümfide rägastik on Kennethi elu. Tema keskkond. Lennujaamad – Kenneth muigab – lennujaamad.

Nüüd kustutab Kenneth sildilt AVATUD ja läheb. Esimest ja viimast

korda. Ütleb kõigile, et nädalaks puhkama. Malediividele. Väga ontlik koht. Kenneth istub lennukile.

Ta läheb suurima – Hongkongi – lennujaama avamisele. Kenneth on enesega rahul. Täpselt kaheksa tundi pärast äriuksesulgu kuulab ta hiina-keelset avakõnet. Ta saab sellest aru. Hiinlane räägib, et lennuväli avatakse nüüd Kennethi jaoks. Nüüd on Kennethi jaoks kõik valmis. Nüüd ei takista teda enam miski. Nüüd saab ta asja ära teha. Nüüd on aeg käes. Iseenesest, kaheksa tunniga Ida-Euroopa kolkast Hongkongi, see on hea. Kui Kenneth ei peaks ennast varjama, siis pakuks ta ennast mõnele suurele rahvusvahelisele reisikorraldusfirmale ajakonsultandiks. Kenneth muigab.

Jah, see tüdruk seal kaks lauda edasi. Tõeliselt armas. Ta ema on hiinlanna ja isa must mees. Eurooplase silma jaoks haruldaselt kole tüdruk. Ja tülgastav sigitustee, mõtleb Kenneth. Tal on pikad sirged tagumikuni hiinlannajuuksed ja šokolaadijäätise karva nahk. Ta küüned on pikad, nõelteravad, ja sõrmedest poole kitsamad. Juba sealt, kus küüsis kasvama hakkab, nii-öelda juurelt. Nagu oleks keegi seale läikiva terasvitsa ümber painutanud. Ta näo ülemine pool on hiinlanna oma, alumine kuulub mustale isale. Kokku nagu pirn. See erisus on nii suur, et hiljem, kui Kenneth padjaga ta näo erinevaid osasid varjas, ei saanud ta ise ka enam sotti, kas ta on neegri või kollasega. Hah – globaalse küla tavernas pakutakse ikka ju šokolaadijäätit karamellitäidise ja murakamoosiga. Kole küll, aga Kennethile hakkas ta kohe meeldima. Kenneth naeratas, tõusis. Ta läheb tüdruku juurde. Ajab tüdruku naerma ja võtab ta kaasa. Tüdruku nimi on Ma Ria.

Kenneth kutsus teda Rio Negroks. Ta lootis, et tüdruk toob talle õnne. Ja edu. Ja sinna kõrvale terakese kosmopoliitset eksootikat. Tõepoolest, oma välimusega sobib Rio Ma Ria Negro Kennethi amuletiks küll. Kennethist saab nüüd Maailmamees.

Mis järgnes, oli kui muinasjutt: Hongkong, Bangkok, Kabul, Amman, N'Djamena, Dakar, Caracas, Bogota, Madeira, Barcelona, Marseille, London ja siis jälle see Ida-Euroopa kolgas. Kenneth naeratab ja keerab oma äri ukse lahti. Võtab ukselt sildi ja viskab selle prügikasti. Kenneth muigab. Kenneth naerab laginal, homeeriliselt.

Kenneth nõjatub tugitooli korjule ja süütab sigareti. Kennethil on põhjust rahul olla. Kolmteist Täiuslikku Palgamõrva. Üle maailma. Seitsme

MATTI KARMIN.

—
Kirjutuslaud ja tool.
Raud, graniit, nahk.
2002.

—
Foto
Tiit
Rammul.

MATI KARMIN.

—
Laud ja tugitool.
Raud, klaas, nahk.
2002.

—
Foto
Tiit
Rammul.

päevaga. Presidendid, peaministrid, suursaadikud, hallid kardinalid...

Uudisteagentuurid pasundavad kui rattal. Valitsused on segaduses. Vastuluured närivad üksteisel kõri läbi. Interpol saadetakse laiali. Dollari kurss langeb. OPEC laguneb. Tuumaraketidelt võetakse katted. Messias laskub maa peale ja lahkub kohe. Prometheus tõuseb tuhast ja fööniks ujub nagu kala muistegi teiste kalade keskel soolases vees. Ja kõige selle taga on Kenneth. Tähtsusetust, ajaloota Ida-Euroopa kolkast kasvanud poiss. Suurem osa maailmast ei ole taolisest pisitillukesest maavaradeta mutimullahunnikust kuulnudki, aga nüüd on Kenneth, tema tegi selle kõik. Kuid mitte oma suuruse tunnetamine ja kolkapatriotism ei ole Kennethi jaoks olulised. Kenneth sülgab selle peale. Kenneth naeratab. Viimasena naerab Kenneth, viimasena suri Rio Negro. Ja mis siis.

Nüüd on Kenneth vaba. 13 korda 1 500 000 naelsterlingit. Paundi, noh, saate aru küll. Nüüd on Kenneth aja orjusest lõplikult vaba. Time is up. Kenneth kutsub takso. Tema aeg on ümber.

VIVA LA AFRICA

Kennethi pea aeti sassi. Vaim väsitati. Ja kõik Kennethi enese pärast. Sest Kennethil oli väärtus. Ta oli ühiskonnale kasulik. Kandilisele maailmale hea. Nii oli Kennethiga.

“Väga hea, Kenneth, nii teemegi! Õige! Just! Kenneth, saad sa homme kell kuus ka tulla? Kenneth, ole hea, tee mulle maailmamudel! Kus sa olid, Kenneth, kell on pool seitse, nii ei saa ju! Kenneth! Jaa, homme hommikuks peab olemas olema, jõuad? Kenneth! Aga kas mina ei ole väsinud! Kuidas sa nii tohid? Umbes kaks tundi on aega. Kenneth, vii see ise ära, eks! Kenneth, kumb oli enne, mina või kana? Või sina? Kenneth! Kenneth!!!”

Keegi käis kunagi Somaalias, rääkis, mis seal nägi. Milline on Somaalia elu. Et kuidas seal afroamericans oma elurattakest tasa-tasa veeretavad. Kahte moodi seal on. Üks mood on nii, et selili. Banaanipuu all, suu ammuli. Siis kukub banaan. Mõõda seekord ammuli suust. Vaikus. Paus. Mooramaa mees mõtleb. “Jaahh – kas ma... viitsin... oehh.” Ohkab. Sirutab käe. Kobab. Leiab banaani. Avab silmad. Koorib. Sööb. Poole – rohkem ei... viitsi. Tukastab.

Nii elavad lihtsad mehed.

Pealiku savionn. Insektid tiirlevad. Väga aeglaselt. Teenrid hõljutavad õhku. Väga aeglaselt. Väga aeglaselt. Armeed on onni taga. Saksamaa humanitaarabi villased sokid ühes käes. Lihtsad klaaspulgad teises käes. Mõnedel ka eboniitpulgad. Hõõruvad. Pealik lamaskleb. Vaatab. Silmad vajuvad kinni. Sony telekas. Armeel on juhtmed küljes. Videolint jookseb. Väga aeglaselt. Rambo 2. Väga aeglaselt. Aga ikkagi saab elektrit.

Kenneth kuulis seda lugu.

Albert armastab elu. Mitte aktiivselt ja mõistuslikult, aga lihtsalt on. Albertil on töö. On naine. Lapsi pole. Albert ei taha, tal niigi hea. Albert ei söö ju lapsi. Albert sööb praadi, liha. Aga lapsed sööksid Alberti liha. Albertil on töö. Argipäeva hommikul kell kaheksa on Albert tehases. Paneb kaitseprillid ette. Treib. Iga päev. Viiskümmend seitse toorikut. Tööaeg kelle viieni. Albert lõpetab kell kolm. Toorikud saavad valmis. Nagu ikka. Korter. Albert ohkab õndsalt. Sony telekas. Albert asetab õllepudeli õrnalt kõhule. Seisab küll. Naine küpsetab liha. Albertil on hea. Hea. Tõsi jah, ükskord Albert mõtles. Ta oli siis üksteist aastat vana. Et kust päike tõuseb ja kuhu läheb. Natuke aega mõtles. Aga noh, niikuinii tõuseb ja läheb. Rohkem Albert ei mõtle.

Kenneth kuulis Albertist. Jäi mõttesse. Olgem ausad, Kenneth oli vapustatud. Muidugi ta teadis, et võib olla ka nii nagu Albertil. Ega Kenneth siis loll olnud, ja muuseas – see oligi tema suurim mure, Kenneth oli tark. Ja vapustus tuli hoopis mujalt. “Milline vabadus,” õhkas Kenneth. “Milline meeletu vabadus. Vabadus tulla ja minna ja olla ja teha ja mitte teha!” Kenneth uinus. Kaheks tunniks. Siis ärkas. Miski painas teda. Ta ei saanud aru. Ei saanud aru sellest vabadusest ikka. Miski häiris. Siis Kenneth taipas. “Liiga lihtne. Ma sain aru – liiga lihtne. Nii lihtne ei saa olla. Siin on mingi konks. Midagi ei klapi üldse. Jaa. Mind eksitatakse. Et ma mõtleksin, et nii ongi. Et nii saabki olla! Haa! Ei saa!” Kenneth läks riiumi juurde. Võttis populaarteadusliku raamatu.

Somaalias on sõda. See on hea ja lihtne sõda. Ühe esivanema lapsed tapavad teise esivanema lapsi. Miks? Sest teise esivanema lapsed on vaenlased. Neid tuleb tappa. Miks? Kuidas saab üldse nii rumalat küsimust küsida!

Populaarteaduslikust ei ole suurt abi. Seal on asjad Kennethi jaoks liiga labased. Kenneth kahtlustab kõiki. Jäätisemüüjat ja heeringamüü-

MATI KARMIN.

—
Kamin.
Raud, tulekindel klaas.
2002.

—
Foto
Tiit
Rammul.

MATI KARMIN.

—
Akvaarium.
Raud, klaas.
2002.

—
Foto
Tiit
Rammul.

jat. Kokka ja autojuhti. Maameest ja linnanaist. Jah, isegi presidenti. "Ei, see ei saa nii lihtne olla. Lihtsalt valitsed riiki ja juhid rahvast. Mis? Inimene on ju midagi sootu suuremat. Inimesel on missioon. Inimene on loodud maailmale andma. Inimene peab ennast tõestama, enese läbi maailma edasi viima. Ah, see on nii raske. Mu pea on sassis, mu meel on nõrk. Aga ma pean. Alberti vabadus ei ole muud kui tunnetatud paratamatus. Ma tahan Alberti aju. Ja somaallase aju. Ma vihkan seda populaarteaduslikku üllitist. Mu IQ on saja neljakümne tiiru. Ma ei taha. Ma pean Maailma tegema. Alb... Ma..." Kenneth hospitaliseeriti. Tal diagnoositi meditsiinile senitundmatu haigus. Hilisemad põlved tunnevad seda vaimse klaustrofoobia nime all. Veel hilisemad põlved nimetavad seda ego-lolluseks.

Kenneth suri noorelt.

Sõda Somaalias lõppes. See hea sõda. Videolint jookseb. Väga aeglaselt. Rambo 3. Väga aeglaselt.

Albert on vana mees. Liha, praadi jätkub. Õlut kulub nüüd vähem. Kõht on alles. Uus Sony telekas. Muuseas, detail, mida Albert treib, on vipaplaani pavelapi traadami pörkmuhv. See on hõõrdliuguri ja nukknookuri ainuke ühine detail. Siiski, esineb ka vanemat tüüpi lennukitel.

Viva la Africa.

Epiloog.

Kenneth jookseb. Tulistab. "Kuradi värrrrrdjad!" Kenneth viskub kõhuli. Tulistab. Jookseb. Ta peas on üks mõte. "Kurradi Teise Esivanema Lastest värdjad!" Kenneth vajub selili. Banaan kukub ta avatud silmadele. Reinkarnatsioon. Kenneth sureb noorelt. Ja õnnelikuna.

Viva la Africa.

PILVI HAJUMAS HOMMIKUTAEVAS...

– Kurat! Röögatab Kenneth.

Nii ei saa ju ometi. Ei ole nii, et tuled oma suurte ligaste käppadega. Persse, kohv läks ka ümber. Kuradi koer!

– Kuradi fakk raisk!

- Mis on?
- Mis on?
- Mis sul on siis nüüd?
- Sinul on. See kuradi peni! Ja minul oli puhas särk. Fakk, vaata mil-
line ma välja näen!
- No aga võta uus.
- Misasi?
- Särk.
- Kust?
- Kapist, issand hoia.
- Emme, aga õpetaja ütles eile, et maailm on ümmargune nagu pall.
- Oh Jeesus! Millisest kuradi kapist?
- Palun ära riku lapse hommikut ära.
- Millisest kapist?
- On vä?
- Ei ole, nagu munand on!
- Kenneth!
- Misasi?
- Mine võta uus särk. Muidugi on, kullake, kui sa nüüd uksest välja
läheksid ja väga pikka-pikka aega kõnniksid, siis sa jõuaksid siia tagasi
jälle. Aga see on nii pikk tee, et kui sa tagasi jõuad, siis sa oled vana nagu
memme maal. Nii et ära parem hakka minema – emme hakkaks sind
hirmsasti-hirmsasti igatsema.
- Okei, emme.
- Kas sa selle koeraga välja ka kavatsed minna?
- Täna ei ole minu kord!
- Kelle siis, huvitav?
- Kenneth, jäta järgi palun!
- Venna!
- Venna! Muidugi! Ja mis selle venna nimi on?
- Kenneth!
- Kenneth, nagu sulgi, issi, sa ju tead küll!
- Nii, ja kelle kord siis on palun?
- Kennethi, minu venna!
- Ja kus tema võiks olla?
- Ära pane issit tähele. Tahad sa piima või mahlaga?

MATI KARMIN.

—
WC komplekt.

Raud, puit.

2002.

—
Foto

Tiit

Rammul.

MATI KARMIN.

—
Tugitool.

Raud, nahk, kummi.

2002.

—
Foto

Tiit

Rammul.

– Mis mahla on?

– Mis mahla on!

Kenneth oigab.

– Apelsini.

– Mangokat ei ole vä?

– Mangokat!

Kenneth oigab.

– Siis piimaga.

– Okei.

Paljad jalad tatsuvad kööki.

– Juunior, miks sa riides ei ole?

– Ma olen haige!

– Tule siia.

Sonja katsub huultega poja laupa.

– Palavikku küll ei ole.

– On küll!

Katsub teist korda.

– Ja mis siis, kui ongi? Sa oled 12 aastat vana. Lähed kooli nii et koliseb.

Kenneth tõuseb laua tagant püsti, turtsatab oma porise särgi peale ja läheb köögist minema.

– Ema.

– Jah, mis sa soovid?

– Mul on palavik!

Kenneth tuleb tagasi.

– Persse, millises kapis! Ma ei leia. Noormees, te ei ole ikka veel riides!
Noh?

– Oh issand jumal küll! Ma lähen toon.

– Iss, ma olen haige. Mul on palavik.

– Kus emme läks?

– Sul ei ole mitte midagi viga. Simulant oled. Oma tupp ja riidesse.

Kohe!

– Misasi ma olen? Mis see tähendab?

– Issi, kas on siis ümmargune?

– Tead väga hästi. Oma tupp ja riidesse!

– A ma tahan süüa!

- Hilja, noormees.
- A memme ütles, et hommikusöök söö ise ja lõunasöök jaga sõbraga ja õhtusöök anna vaenlasele. Ja et kasvav organ peab sööma!
- Memme on organist.
- Misasi?
- Liigutage lusikat, noor daam! Mangokat!
- Palun, sinu särk.
- Ma tänan. Kas keegi selle peniga ka välja läheb? Kurat, mine pane riidesse ennast!!!
- Kenneth, lõpeta! Ma ei jõua enam.
- Juunior ohkab.
- Noh!?
- Okei-okei...
- Musike, kas sa said juba jänku kätte?
- Jänes jookseb kõigest väest, lävel seisma jääb. Kopp, kopp, lahti tee, metsas kuri...
- Lõpeta söögilauas laulmine. Kui sa käbe ei tee, siis su jänku kärwab sinna taldrikupõhja – upub ära. Nagu kassipoeg merekoolis.
- Kenneth!
- Ema – ma ei leia oma pükse!
- Emme, emme... Issi ütles, et jänku...
- Vannitoas! Ära kuula issit, ta tegi täiskasvanute nalja. Jänku hakkab rõõmust hüppama, kui sa ta üles leiad. Ta on sinu jänku.
- Ta on sinna taldriku peale joonistatud, kallis...
- Kenneth, palun!
- Kas ta hakkab hüppama nagu känguru?
- Muuseas, lapseke, kas sa tead, miks kängurud hüppavad? Nende sigimissüsteem on teine. Neil on elu aeg kolm last korraga. Üks laps õpib esimesi samme, teine imeb kukrus piima ja kolmas on üsas ja ootab. Siis kui esimene suureks saab ja nahhui tõmbab, ronib teine välja ja kolmas kukrusse ja isakänguru lööb järgmise hakkama ja hüppab minema. Kurat, miks mina känguru ei ole!
- Kenneth!
- Ema, need püksid on kortsus.
- No las nad olla natuke. Me peame minema hakkama.
- A kuhu ta hüppab?

- Kurat, kas keegi kavatseb selle koeraga välja minna või mitte!
- Kallis, ole hea, käi ise ära. Sa näed, et ma ei jõua ju enam. Lähme nüüd, lapsed, ruttu-ruttu. Me jääme hiljaks muidu.
- Issi, tule vaata, ma oskan ise paelu kinni panna!
- Ema, aga mul on palavik ikkagi.
- Kenneth oigab.
- Lähme nüüd ometi.
- Võtke see koer ka kaasa!!!
- Kui Sonja tagasi tuli, oli koer loigu teinud. Kenneth lõi teda. Lahtise käega näkku. Naist. Ega see muidugi ilus ei olnud, aga, kurat, ta ise noris ju!
- Siis istus Kenneth arvuti taha.

...SAABUV PÄEV MÕÕDAB SANGARI VAEVA...

- Kurat! röögatab Kenneth.
- Nii ei saa ju ometi. Ei ole nii, et tuled oma suurte ligaste käppadega. Persse, kohv läks ka ümber. Kuradi koer!
- Kuradi fakk raisk!
- Mis on?
- Mis on?
- Mis sul on siis nüüd?
- Sinul on. See kuradi peni! Ja minul oli puhas särk. Fakk, vaata, mil-line ma välja näen!
- No aga võta uus.
- Misasi?
- Särk.
- Kust?
- Kapist, issand hoia...

...VALLANDUVAT KODUARMASTUST!!!

URMAS VADI

kiri elvis presleyle

ole terve ja tervita oma naisi, armukesi, emasid, vanaema gertrudi, kel
läks õnneks muretseda
odavalt kleidiriidet, mida ta küll kunagi valmis ei õmble, tädisid,
pruute, mõrsjaid, kadrit ja liisi üheksandast b-st, juute, mulatte,
eskimoid, musti, valgeid, pruune,
kollaseid, violetseid, ultramariinseid, pakse ja peenikesi, trullakaid ja
nirusid, lihavaid ja küpsi ja
eakaid ja alles plikasad, kiilakaid, blondeeritud, tupeeritud,
kunstküüntega, ilma küünteta, suurte rindadega, lühikeste jalgadega,
tikk-kontsadega trükkimas su ajus, pärast saad ainult makakaid oma
pealaega kurnata,
nagu sõel, nagu elusalt indiaanlaselt võetud skalp, kes tegelt selle ise
endalt võttis ja maha müüs ja siis ostis endale pudeli viskit, sai olla
kordki
valge inimene, lallata saluunis, kuni ta välja visati ja siis ta peksis oma
naist ja lapsi, jõi ja sõi maha kogu perekonna säästud, murdis hambad,
sest suur
tükk ajab suu lõhki. nii ta suri. paljud veel räägivad temast. varsti
enam

ei räägi.

ühesõnaga tervita neid, kummarda, võta kaabu peast, lehvita
taskurätiga, korja sinna sisse nende õhusuudlusi mahedail maikuu-
öödel

salamahti.

ja siis sa veel laulad, et sa oled nii kuradima üks!

tervita ema teresat, ameerika vabaduse sümbolit, seniks kuni ta
veel alles on. selle aja sees jõuad kaevata lahti merilin monroe haua ja
küside, kuidas ta suri, suudelda teda ta valgele laubale, roosakaile
põsile,

niutele, nabale, väiksele varbale, et ta ärkaks ellu, et kõik
lumivalgukesed võiksid ringi tuhiseda ja laulda roppe laule senikaua
kunik
nad saavad külma, tuleb nohu, kopsupõletik, mandlioperatsioon,
häälemurre ja
enam nad ei laula. siis ehk võtavad õppust ja on targemad ja teavad,
et meie
kliimas ei laulda veebruaripakases, vaid omas kodus, salamahti vannis,
teki
all, või mis veelgi parem, üldse mitte.
ühesõnaga tervita. aga ära tervita neid nõidu, kes algul paistavad nii
kenad
ja kaunid ja õrnad, niiet kardad neid esialgu puudutadagi, mine tea,
järsku
lähevad veel katki. need on need kõige hullemad, neil on tegelikult
pikad hambad,
terav keel, mis käib suust välja viie meetri kaugusele ja nad on sinust
kolm korda
kiiremad. nad on ammu enne kohal kui kurat su hinge järele jõuab
tulla. noid
ära tervita. aga teisi küll.

ole siis terve
urmas

TÕNU KAALEP

SUUR POISS MÄNGIB MIINIGA

Mati Karmini näitus "Merevaigutuba" Kunstihoone Galeriis

Mati Karmin on oluline keskmise põlvkonna skulptor.

Meremiin on ujuv objekt, mis kokku puutes laevaga plahvatab.

Mati Karmin on loonud või taastanud mitmeid Vabadussõja ausambaid. Ja teinud ka parvlaeva "Estonia" hukkumist tähistavaid mälestusmärke Pärnus ja Hiiumaal.

Kas hakkab haakuma? Meri-militarism-surm... Ja näituse ladinakeelne moto, mis ütles umbes, et meresõit on oluline, elu ei ole oluline. See on meremiini enda moto, mitte mõne inimese oma.

*
Me oleme ilmsetele valejälgedele sattunud. Või siis kiiresti läbinud ühe õhukese tõlgendusvariandi. Ohumärkide asemel esitab skulptor meile meremiinidest valmistatud mööblit; süngete mälestussamaste asemel haakuvad need pigem Karmini ajalooaineliste installatsioonidega loodusteadlasest isast või president Kekkoneni suusaretkest. Need on mängulised esemed kunsti ja disaini vaheliselt tühermaalt, neist õhkub eesti kunstile võõrast huumorit ja lapselikku lusti.

*

Kas miinikestast mööbel on üldse mööbel?

Mööbliesemete väljakujunenud arhetüübid lasevad end teostada mis materjalis tahes, küsimus on nende kasutatavuses. Efekti nimel, kunstiteosena või siis *recyclingu*-ideoloogia kandjana on ennegi ootamatust materjalist mööblit tehtud. Meenutame kasvõi Leo Lapini põlevat hiigeltooli Rakvere "Kananahal".

Karmini merevaigutoa sisustus näib üllatavalt funktsionaalsena, probleemi tekitab vaid mõne asja hiiglaslikkus ja raskepärasus. Need on mööblit kujutavad skulptuurid, tundub mulle. Kuid nii täpsed, et kõlbavad kasutada ka algsel eesmärgil.

Kuid esemete kohatine gigantsus ja ilmselge raskus paneb mõtlema, kes võiks ikkagi olla Karmini kliendid. Hiid? Kolumatsid? Skulptorist mööblitootjaks maskeerunud looja jätab mulje, nagu oleks tal igal juhul ostja olemas.

*

Arvatakse, et sõja ajal sakslaste poolt Peterhofi tsaarilossist minema viidud merevaigutuba lebab praeguseni kuskil Läänemere põhjas. Miinidest mööbel on järelikult see aseaine, mille Neptunus

mingi diili käigus inimestele tagastanud on. (Venelaste poolt praegu fotode järgi taastatav ei lähe arvesse.)

Õiget merevaigutuba ei leita enam iial, leppigem Karmini näitusel väljas olevaga!

*

Omaette väike nali on mitmes objektis korduv viisnurkse tähe kujund. Mulle meenutab see kohe aega natuke üle kümne aasta tagasi, kui iga asjaga püüti sovetiajale virutada, iga karikatuuri mõni tegelane kandis viisnurka vööpandlal või mütsi ees. Mööblirataste kodaratena muutub see märk auto firmamärgi laadseks; selles on viide miinide päritolule ja paratamatu iroonia. Või eneseiroonia, skulptori vihje oma elukutse sõltuvusele ideoloogilise taustaga tellimustest mis tahes riigikorra ajal.

Samas: siinsed tööd on selgelt kunstniku eralõbu.

*

Kuid jõuame tagasi inimesest suuremate olendite juurde, kes seda mööbliseeriat kasutada võiksid. Nad ei saa olla lõpuni heade kavatsustega. Nad on pärit mingist ulmemaailmast. Ja nüüd tuleb viimane võrdlus: Mati Karmini kaugeks vaimusugulaseks võiks olla šveitsi tumedameelne, et mitte öelda nekrofilne ja poolsatanistlik kunstnik HR Giger. Eelkõige "Alieni" filmide kujundajana tuntud Giger on loonud mööblit, ja millist veel!

Ja vihje pahaendelisusele, mere ja lõhkeaine olemuse ohtlikule poolele tuleb loo algusest ja paistab uuesti tõsiselt võetav...

EVE ANNUK

AJAVIITEARMASTUSROMAANID KUI POPULAARKULTUUR JA MOLLY LIHOLMI LOOMING

“Täiuslik armastus jutustab oma lugu kolme tegevusliini kaudu: Tema armastas mind, mina armastasin Teda, Tema kohalolu muutis olematuks kõik teised kohalolud; me olime õnnelikud, siis Ta lakkas mind armastamast ja ma kannatasin,” väidab Colette'i “Bella Vista” naisjutustaja.

Armunud olla tähendab olla loo peategelane, isegi juhul, kui lugu on nii lühike ja skeptiline nagu see, mida Colette siin jutustab. Iha on Lääne kultuuris lahtihaarutatult läbi põimunud narratiiviga, nagu ka Lääne kirjanduse traditsioon on ihaga läbi kootud. Suur enamik lugudest on, kuigi mõnikord ainult juhuslikult, armastuslood. Seetõttu näib, et inimestele meeldib lugeda iha kohta. Samal ajal avaldab iha survet olla kirjutatud, olla jutustatud: inimestele valmistab oma lugude jutustamine rõõmu.¹

See tsitaat Catherine Belseylt toob esile armastuse (iha) ja narratiivsuse seosed lääneliku kultuuri raames. Lugude jutustamine on enamasti seotud armastusega: raske on leida narratiivi, kus armastust üldse ei kujutataks. Armastusest kirjuta-

mine tähendab ühtlasi kirjutamist ihast – seksuaalsusest kui armastuse (varjatud) allhoovusest.

Lood armastusest, armastusromaanid on tänapäevalgi elujõulised ja oma populaarseimas vormis – masstoodanguna loodud ajaviiteromaanide kujul – ka enim müüdnud. Nähtusena on ajaviitearmastusromaanid seotud ühelt poolt kirjandusega ja teisalt populaarkultuuriga: nende (kirjanduslik) tase võib ulatuda stereotüüpse võitu loost peaaegu kõrgkirjanduseni. Populaarkultuuri kuuluva nähtusena kehivad ajaviitearmastusromaanide suhtes muidugi ka populaarkultuurile iseloomulikud jooned, nagu orienteeritus tarbija (oletatavale) maitsele jne. Erinevalt kõrgkultuuri elitaarsusest on populaarkultuur orienteeritud laiemale auditooriumile, olles enamasti ka hinnalt kättesaadavam. Näiteks ajaviitearmastusromaanid antakse üldjuhul välja pehmekõitelisena ja taskuformaadis, sageli ettetellitavate sarjadena, nn kuuraamatutena, et kindlustada juba ette püsiv lugejaskond.

Eesti praeguses kontekstis on ajaviitearmastusromaanid levinud eeskätt tõlge-

---

Artikli aluseks on Eesti Kirjandusmuuseumis 43. Kreutzwaldi päevadel 21. detsembril 1999 peetud ettekanne.

¹ C. B e l s e y , *Desire. Love Stories in Western Culture*. Oxford; Cambridge, 1994, lk ix.

tena: raamatupoodidest (ja ka mõnest suuremast supermarketist) võib leida neid hulgaliselt, alates pehmekaanelistest taskuformaadis väljaannetest kuni kõvakaa- neliste esindusköideteni. Kus aga on eesti algupäraseid ajaviitearmastusromaanid? Tundub, et see žanr ei olegi veel õieti tek- kima hakanud: 1990. aastate eesti kir- jandusest on peaaegu võimatu nimetada mõnd vastavat teost. Ajas tagasi vaadates võib leida teatud žanrilisi ühisjooni 1980. aastate nn “olmekirjandusega”, mis aga sotsialistliku (massikultuuri?) nähtusena ei ole päriselt võrreldav kapitalistliku ühiskonna turuloogikale allutatud popu- laarkultuuriga.

Käesolevas töös käsitlengi ajaviitear- masturomaane – romansse (ingl *romance*) – kui omaette žanrit ja žanrinäitena ana- lüüsin Molly Liholmi loomingut. Eestis seni tõenäoliselt tundmatu Molly Liholmi kogu looming kuulub ajaviitekirjanduse, kitsamalt ajaviitearmastusromaanide alla ja on kirjutatud inglise keeles. Eesti keelde ei ole seda seni tõlgitud.

Molly Liholm (kodanikunimega Malle Vällik) on Kanadas (Torontos) elav välis- eestlane, kelle kirjanikutee on kestnud mõned aastad. Nagu väidab tekst tema esikraamatu “Tempting Jake” (1995) si- sekaanel, alustas ta kirjutamist pärast kolmeteistkümneaastast töötamist kirjas- tuses toimetajana. Praeguseks on ta kir- jutanud seitse raamatut, mida on avalda- nud rahvusvaheliselt edukas kirjastus Har- lequin Enterprises ja teised samasugused

ajaviitekirjanduse väljaandmisele spetsia- liseerunud kirjastused. Molly Liholmi raa- matute edu selles ärimaailmas näitab see- gi, et neid on tõlgitud mitmesse keelde (kreeka, itaalia, hollandi, hispaania jt).

Teave Molly Liholmist jõudis Eestisse tänu Kanadas elavale eestlasele Hannes Ojale, kes on Eesti Kirjandusmuuseumisse saatnud kõik Molly Liholmi ingliskeelsed raamatud ja osaliselt ka nende tõlkeid ning kes on avaldanud ka intervjuu Molly Liholmiga Kanada eestlaste ajalehes *Vaba Eestlane*.² Et Molly Liholmi puhul on tegemist inglise keeles kirjutava autoriga, siis võib muidugi küsida, kuivõrd on üldse tegemist (välis)eesti autoriga, sest lisaks võõrale keelele on ka ta raamatute tege- vusmaailm täielikult Ameerika-keskne. Ent samasuguse küsimuse rahvuslikust identiteedist ja selle seosest kirjandusloo- minguga võib esitada mõne teisegi võõr- keeles kirjutava eesti taustaga autori kohta (näiteks rootsi keeles kirjutav Enel Melberg).

Hannes Ojale antud intervjuus väidab Malle Vällik, et huvi kirjanduse vastu on pärit ta emapoolsest suguvõsast: nii vana- ema kui ema olnud usinad raamatuluge- jad. Algkooliajal meeldis Malle Vällikule lugusid jutustada ja hiljem ka neid luge- da. Kavapäraselt kirjutama hakkas ta aga alles 1990. aastatel. Hariduse on Malle Vällik saanud East York Collegiate’is ja Toronto ülikoolis, kus õppis ajalugu ja politoloogiat. Töötanud on ta mitmes kirjastuses, alustades müügiagendina ja jõudes vanemtoimetaja ametikohani. Kir-

² H. O j a, Toronto eesti neiu kirjanduslik karjäär. Malle Vällik vestleb oma teisikust Molly Liholmist. *Vaba Eestlane* 01.10.1996, nr 73, lk 7.

jastus Harlequin, millega ta on viimastel aastatel seotud olnud, on ühtlasi avaldanud ka tema raamatuid. Töö ajaviitearmasturomaanide toimetajana panigi aluse kirjutamissoovile: "Neid raamatuid toimetades, mis Ameerikas tähendab mõnikord väga põhjalikku ümbertegemist, tuli mõte hakata ise kirjutama. Kirjutamine läks siiski alul väga aeglaselt, võttis neli aastat."³ Kuus Malle Välliku raamatut – "Tempting Jake" ("Ahvatlev Jake", 1995), "Boardroom Baby" (1997), "The Getaway Groom" ("Põgenev peigmees", 1998), "The Adventurous Bride" ("Seiklushimuline pruut", 1998), "Baby.com" (1999), "A Stetson on her Pillow" ("Kauboikaabu tema padjal", 2002) – on ilmunud pseudonüümi Molly Liholm all, 2000. aastal ilmunud noorsooraamat "Andy and Andie" Malle Välliku nime all.

Intervjuus Hannes Ojaga valgustab Malle Vällik ka Harlequini kirjastuse tagamaid. See on Kanada kirjastus, mille peakontor asub Torontos ning millel on esindused sajas riigis ja osakonnad Londonis ja New Yorgis. Raamatud ilmuvad ajakirja põhimõttel, igas kuus 60 uut raamatut, eelmiste raamatute tiraažijäägid hävitatakse. Kirjastuse juures on mitmeid teatud kindlas žanris kirjutajaid, kes kirjutavad 2–4 raamatut aastas ja teenivad hästi. Raamatuid antakse välja mitmes eri seerias: "Romance", "Presents", "Temptation", "Intrigue", "Love and Laughter" jt. Viimase sarja vanemtoimetajaks oligi

Malle Vällik. Lugejate arv on neil Eesti mõistes tohutu: ainuüksi Põhja-Ameerikas 26 miljonit, terves maailmas kokku aga umbes 50 miljonit.⁴ Seega on ajaviitearmasturomaanid tulusaks äriprojektiks.

Harlequini asutas 1949. aastal Richard Bonnycastle. Algusaastatel avaldas kirjastus laias valikus Ameerika ja Briti *paperback*'e kuni vesternite ja kokaraamatuteni välja. 1957. aastal hakkas Harlequin ostma ajaviitearmasturomaanide kirjastamisõigusi Briti kirjastuselt Mills&Boon, kes oli sellist kirjandust välja andnud 1909. aastast alates. 1964. aastaks avaldas Harlequin juba ainult ajaviitearmasturomaane. Kirjastus osutus edukaks, kuna traditsioonilise raamatupoe asemel keskendus ta raamatute müügile supermarketites ja kaubamajades. 1971. aastal ostis Harlequin ka Mills&Booni kirjastuse. Tänapäevaks ületavad müüginumbrid igal aastal 160 miljoni eksemplari piiri. Harlequini raamatuid on tõlgitud rohkem kui 23 keelde. 1996. aastal avas ettevõtte ka oma internetilehekülje (www.romance.net), millest tänapäevaks on välja kasvanud järgmise põlvkonna võrguväljaanne (www.eHarlequin.com), mis pakub kõige muu kõrval ka *online*-raamatutarju, interaktiivseid võistlusi ja ajalehte. Praegu on Harlequin Enterprises Kanada kommunikatsioonigigandi Torstar Corporationi filiaal. Torstar Corporation annab välja ka Kanada suurimat päevalehte *Toronto Star*.⁵ Malle Vällik töötab

³ H. Ojaga, Toronto eesti neiu kirjanduslik karjäär. Malle Vällik vestleb oma teisikust Molly Liholmist, lk 7.

⁴ Sealsamas.

⁵ <http://www.charlequin.com/harl/globals/about/00bkrd11.htm>

praegu *eHarlequini* (internetiväljaande) vanemtoimetajana.

Molly Liholmi looming – armastusromaanid, romansid – ongi eripärane selles mõttes, et see on kirjutatud vastavalt romansi kui žanri nõuetele ja kuulub seega tervikuna ajaviitekirjanduse alla nii rahvusvahelises kui Eesti kontekstis. Eesti keeles on seda laadi kirjanduse kohta öeldud mõnikord halvustavalt “naistekad”. Tuntuim eesti keelde tõlgitud “naistekate” autor on ilmselt Barbara Cartland. Milline on eesti algupärane ajaviitekirjandus võrrelduna rahvusvaheliselt tuntud nimedega, on raske öelda, sest seda pole lihtsalt uuritud. Nagu mitmeid teisi ilukirjanduse valdkondi (nt ulmekirjandust), on ka ajaviitekirjandust Eestis peetud triviaalseks ja seetõttu arvatud, et see ei vääri uurimist (ja järelikult ka mitte tähelepanu). Samas on ajaviitekirjandusel mujal maailmas (ja arvata võib, et ka Eestis) oma kindel lugejaskond ja seetõttu ka nõudlus, mis omakorda määratleb ajaviitekirjandust kui äriolist ettevõtmist. Edukus selles mõttes tähendab raamatu head läbimüüki. Selles valdkonnas tuntud kirjastuste valikusõelale jäämine, oma raamatu avaldamine nende nime all pole siiski nii lihtne, nagu võiks arvata – ka ajaviitekirjanduse kirjutamine nõuab teatud oskusi ja annet, et paljude autorite seast silma paista.

Ehk tuleks loobuda ajaviitekirjanduse trivialiseerimisest, seda enam et sel kirjandusel on tegelikult pikk ajalooline traditsioon, ja keskenduda pigem selle uurimisele: milline ta on, millist funktsiooni ta (lugeja) jaoks täidab jne. Sest nii või teisiti on tegu fiktsiooniga, kirjandusega, nar-

ratiiviga, olgugi et kõnealuse narratiivi eesmärgiks ei ole kunstiliste kõrguste saavutamine. Mingis mõttes on selline oma rolli täitev ajaviitekirjandus isegi ausam kui nii mõnedki n-ö “kõrgkirjandusse” kuuluvad tekstid ning pealegi võib nendevaheline piir vahel olla üsna habras.

Mujal maailmas on ajaviitekirjandust ja kitsamalt neidsamu armastusromaane üsnagi mitmest aspektist uuritud: on tehtud nii lugejauurimusi (retseptsooniuurimus, kirjandussotsioloogia) kui käsitletud ka tekste endid. Üks huvitavamaid käsitlusi ongi eespool tsiteeritud Catherine Belsey raamat “Desire. Love Stories in Western Culture”, mille teoreetilistele eeldustele ma siin suuresti toetun.

Kuna romantilised armastusromaanid, romansid kui ajaviitekirjandus on kindlate reeglitega omaette žanr, siis annan lühiülevaate sellest valdkonnast. Seda enam et ka Molly Liholmi raamatuid ei saa käsitleda lahus selle žanri reeglitest. Tegelikult määravadki need reeglid ära, milline peab olema romansi nime all avaldatav tekst, nii et teksti autoril on tegelikult üsna vähe loomingulist vabadust. Niisiis käsitlen Molly Liholmi loomingut ajaviitearmastusromaanist kui žanrist tehtud üldisemate uurimuste valguses.

Masstoodanguna on romansid mõeldud naislugejatele ning on nende seas väga populaarsed. Samas on romansid ka rahvusvaheline nähtus, sest nii üksiktekste kui terveid seeriaidki on tõlgitud paljudesse keeltesse. Edukaim ja kõige paremini müüv kirjastus selles vallas ongi olnud eelmainitud Harlequin Enterprises, mille kõrval on palju teisi samasuguseid (Bantam Books, Random House, Simon and

Schuster, Warner Books, Dell Publishing jt). Harlequin avaldab igakuiselt teatud arvu romansse, mis on jagatud seeriatesse vastavalt sellele, millisel etteantud määral kujutatakse avameelset seksi (seda mõistetakse kui "sensuaalsust"). Sellistest Harlequini seeriatest võib nimetada "Harlequin Romances", "Harlequin Temptations", "Harlequin Presents". Lisaks neile on Harlequinil olemas veel mitmeid teisi seeriaid, nagu *gothic romance*, *mystery romance* jm. Nagu masstoodangu puhul ikka, mitmekesistavad nii Harlequin kui teised kirjastused oma toodangut pidevalt uute seeriatega loomisega.⁶

Tania Modieski on romansse nimetanud "masstoodangu fantaasiateks naistele".⁷ Romansside masstoodangulisus tähendab, et standardiseeritud, ette antud on sisu, karakterid, stiil, erootilised stseenid, vaatepunkt, maht, ka raamatu välisilme jne. Selline standardiseeritus vastandub Lääne kirjanduse aluseks olevale käsitusele kirjandusest kui kunstist, mis eeldab loomingulist vabadust.⁸ 1980-ndatel olid olemas konkreetsed kirjastusepoolsed juhised autoritele, kuidas romanssi kirjutada (nt "Guidelines for Writing Harlequin's New American Romances"), muuhulgas nt seksi tuli kujutada teatud kogustes ja teatud "sensuaalsuse" annustes (st teatud kindla avameelsusast-

mega) kindlate sisuliste intervallide järel.⁹ Ka praegu võib *eHarlequin*'i koduleheküljelt leida detailseid õpetusi autoritele selle kohta, kuidas kirjutada seksistseene, ja nende juhiste autoriks on märgitud Malle Vällik. Kümnest punktist koosnev loetelu soovib näiteks autoritel seksistseenide kujutamist mitte karta, kuna lugejatele need meeldivad. Samas väidetakse ka, et seksistseenid on armastajapaari tunnete kõige intiimsem väljendus ning et seksistseen lisab pinget, kuna see muudab suhet; seksi kujutamine tähendab rohkemat kui ainult füüsilise suhte kujutamist, see tähendab ka emotsionaalset seotust. Kujutatav seks peab kindlasti olema ka hea seks, kuna "need [romansid] on fantaasiatlood ühe tõelise suure armastuse leidmisest ning hea seks on osa selle õnnelikust lõpust" (*These are fantasy stories about finding the one true forever love and part of that happy ending includes great sex*). Muuhulgas soovitatakse ka kirjutajal endal kirjutamiseks vastav meeleolu saavutada kas või küünalde, siidist neglizee, muusika või pokaali veini abil. Tähtis on ka vältida klišeetid ja meeles pidada, et lugeja peab tahtma seksi isegi rohkem kui raamatu kangelanna ja kangelane.¹⁰ Sealt-samast *eHarlequin*'i koduleheküljelt võib leida ka muid detailseid juhiseid ajavii-tearmastusromaanide kirjutamiseks, alates

⁶ L. W. R a b i n e, *Romance in the Age of Electronics*. Rmt-s: *Feminisms*. An Anthology of Literary Theory and Criticism. New Brunswick (NJ), 1991, lk 891.

⁷ Vt T. M o d i e s k i, *Loving with a Vengeance: Mass-produced Fantasies for Women*. London; New York, 1984.

⁸ L. W. R a b i n e, *Romance in the Age of Electronics*, lk 889.

⁹ Sealsamas, lk 890.

¹⁰ <http://www.eharlequin.com/harl/learntowrite/articles/81art011.htm>

nõuetest käsikirja vormistamisele kuni juhtnõõrideni, kuidas luua erinevate Harlequini sarjade (mida on kokku ligi paar-kümmend) nõuetele vastavaid tekste.¹¹

Harlequin-romansi narratiivne struktuur on pärit romantilisest romaanist, 19. sajandi populaarkirjandusest (võrgutamismaanid, ajaloolised armastusromaanid, gooti romaanid jt), kuid tänapäeva romanssidel on (oma naistegelaste kaudu) seos ka 19. sajandi kõrgromantismi romaanidega, näiteks ödede Brontëde loomingu. ¹² Catherine Belsey leiab, et “paljude romansside struktuurivormel leidub juba “Uhkuses ja eelarvamuses” ja “Jane Eyre’is””.¹³ Samasse ritta kuulub ka Margaret Mitchelli “Tuulest viidud”. Tegemist ei ole eeskujudega või mõjutustega otseses mõttes, vaid pigem intertekstuaalsete seostega, sest “tähendusi, mida ühed tekstid kinnitavad, reprodutseeritakse teistes romaanides ning jutustustes, teistes armastuslugudes lõputult”.¹⁴

Tänapäeva romansside kangelanna on enamasti tööll käiv naine, kusjuures töökoht võib olla ka ebatavaline, nt tipp-sportlane või arvutispetsialist. Molly Liholmi romaanides on naispeategelase ametiks pulmanõustaja (“Põgenev peigmees”), tegevdirektor (“Seiklushimuline pruut”), suure tehase turundusdirektor (“Boardroom Baby”), giid (“Ahvatlev Jake”), lapsehoidja (“Baby.com”). Neil kõigil tekib armusuhe kütkestava mehega. Romantiline armastus, naise igatsus sel-

le järele ja igatsuse täitumine ongi romansi keskmeks. Isiklike suhete (armastus) ühendamine tööalaste suhetega, see, et armastuse tekkimine on seotud naise tööga, tähendab ühtlasi töökeskkonna romantiseerimist ja erotiseerimist, kuna romanssidel kujutatav armastus on ka erootiline. Tegevustik võib seejuures olla üsnagi keeruline, ootamatult ja põnevalt üles ehitatud, mis hoiab juba iseenesest lugemisinget ülal. Molly Liholmi esikraamatus “Ahvatlev Jake” on tegemist bussiekskursioone saatva giidi Nora Stevensiga, kellel tekib armusuhe bussijuhiga. Olles ootamatult segatud keerulisse loosse – tegemist on rahapesuga, milles osalevad bussi reisijad –, tuleb neil läbi teha hulk katsumusi seoses nii rahapesu avastamise kui ka oma armastuses lõplikule selgusele jõudmisega. Lugu jõuab siiski õnneliku lõpuni – abiellumiseni. Veel ootamatum ja fantastilisem on Molly Liholmi 1999. aastal ilmunud “Baby.com”. Pealkiri viitab veebileheküljele imiku kohta, kelle leiab oma korteri ukse tagant edukas poissmehest arvutispetsialist. Muidugi on imikule vaja lapsehoidjat, kelleks on noor ja kena naine, ning loomulikult tekib arvutispetsialisti ja lapsehoidja vahel armastus. Ent kohe raamatu algusest peale on loosse segatud ka kuritegelik element – arvutitarkvara vargus – ja teadagi viib see tõsiste sündmusteni, relvastatud konfliktini kurjategijate ja meestegelase vahel, milles (õnneks või õnnetuseks) osaleb ka lapse-

¹¹ <http://www.charlequin.com/harl/books/alcove/guides/20gdin11.htm>

¹² L. W. R a b i n e, *Romance in the Age of Electronics*, lk 886.

¹³ C. B e l s e y, *Desire. Love Stories in Western Culture*, lk 31.

¹⁴ Sealsamas, lk 32.

hoidjast naispeategelane. Raskeid katsu-
musi kroonib õnnelik lõpp – peategela-
sed abielluvad ja otsustavad lapsendada
ka ukse tagant leitud imiku.

Need süžeed tunduvad üsna ebarealist-
likud ja fantastilised, kuid romansse ei
tulekski lugeda realistlikus võtmes, hoo-
limata nende realistlikus stiilis kujutamise-
laadist. Nad ongi pigem fantaasiad, mille
lugejad on teadlikud sellest, et tegemist on
ebarealistlike väljamõeldistega, naiselike
fantaasiatega romantilise armastuse tee-
mal. Romansi kui loo, kui narratiivi ele-
mendid püsivad romaanist romaanini.¹⁵
Korduvate omadustega on ka nais- ja
meestegelased: naised on reeglina noored,
kaunid, naiselikult kütkestavad, lopsakate
juustega, mis viitab sensuaalsusele, sageli
ebatavalist värvi silmadega, targad, neil
on oma karjäär jne; mehed on tugevad,
muskulilise kehaga, jõulised, pikka kasvu,
pühendunud karjäärile, armastajatena
asjatundjad.¹⁶ Ehk nagu iseloomustatakse
“Ahvatleva Jake’i” meespeategelast: “Nai-
se ees seisis kuus jalga kaks tolli tahumatut
isast looma – Nora otsustas, et teisiti pol-
nud seda võimalik sõnastada, ja pani oma
imestusest ammuliaetud suu kinni. Mehe
laiad õlad ja muskulilised käsivarred pin-
gutasis bussijuhi univormi. Tema nägu oli
kandiline ja tugev. Tuul sasis tema blon-
de päikese käes triibuliseks pleegitatud
juukseid” jne.¹⁷ Naispeategelast raamatus
“Baby.com” kirjeldatakse aga nii: “Pikka-

de blondide lokiis juustega naine naeratas
mehele. Tal olid ilusad valged ham-
bad...”¹⁸

Leslie W. Rabine on väitnud, et ka si-
semisel konfliktil, mida kannavad endas
Harlequin-romansside kangelannad, on
seost õdede Brontëde romaanidega, nagu
“Jane Eyre” või “Shirley”: mõlemal juhul
on iseloomulik, et meespeategelased on
emotsionaalselt kahestunud armastuse
maailma ja töö(äri) maailma vahel. Nais-
peategelased aga anduvad tunnetele: kui
nad armuvad, mõtlevad nad armastusest
kogu aeg. Meespeategelase peamiseks
relvaks on tema võimas seksuaalne kül-
getõmme, naispeategelase peamiseks nõr-
kuseks on vastuvõtlikkus sellele meheli-
kule külgetõmbele ja see vastuvõtlikkus
muutub totaalseks armastuseks. Naispea-
tegelane võitleb selle vastu, et meespea-
tegelane tema armastust omaenda sek-
suaalsete ihade huvides ära ei saaks kasu-
tada, ja see võitlus tekitab naises sisemise
konflikti.¹⁹

Catherine Belsey on oma raamatus
“Desire” iseloomustanud armastusromaa-
nide – romansside – tekstuaalset loogikat
järgmiselt. Vastavalt armastusromaanide
vormilistele ettekirjutustele algab peate-
gelaste suhe sageli antagonismiga: üks või
ka mõlemad peategelased on saanud elult
lüüa ning asuvad nüüd kaitseks vasturün-
nakule. Nende üha süvenevast ihast üks-
teise vastu on lugeja teadlik ammu enne,

¹⁵ L. W. R a b i n e, *Romance in the Age of Electronics*, lk 881, 883.

¹⁶ C. B e l s e y, *Desire. Love Stories in Western Culture*, lk 21.

¹⁷ M. L i h o l m, *Tempting Jake*. Toronto; New York, 1995, lk 14.

¹⁸ M. L i h o l m, *Baby.com*. Toronto; New York, 1999, lk 23.

¹⁹ L. W. R a b i n e, *Romance in the Age of Electronics*, lk 884–886.

kui tegelased seda välja näitavad. Peategelaste vastastikune kiindumus on algul ebaselge neile endilegi, kuni neis armastuse tulemusena tekib usaldus ja soojus üksteise vastu. Kuid suhtesse sekkuvad arusaamatused ja viivitused, kuni lõpuks alles viimasel peatükis see ebakindlus haihtub, sageli õnneliku juhuse tõttu, ja armastajapaar lõpuks veendub, et tegemist on tõelise armastusega. "Tõeline armastus, mis on kindlasti heteroseksuaalne, lõpeb muidugi abieluga."²⁰ Kogu skeem peab üldjoontes paika ka Molly Liholmi armastusromaanide puhul.

Näitena võib tuua raamatu "Boardroom baby" lõpulaused enne paarileheküljelist epilooži: "Ma arvasin õigesti, mõistis Robert, kui ta sirutas käe taskusse ja võttis välja sõrmusekarbi. Tema ja Kate. Naine vaatas kõhklevalt mehe poole, kui mees avas karbi ja võttis sõrmuse välja. "Kate, ma armastan sind. Kas sa abiellud minuga?" – "Jah, muidugi!" Mees libistas sõrmuse naisele sõrme ja suudles siis naise sõrmeotsi. "Oh, Devlin, ma ei tea, mida öelda..." Mees vaigistas naise oma suuga ja naine loovutas end üleni mehele."²¹

Kuigi konkreetset romansid võivad eelkirjeldatud põhiliinist mõnes üksikasjas erineda, keskenduvad nad üldiselt sellele, et "taaskinnitada lugu takistustest, mis lõpuks ületatakse, ja armastusest, mis tingimata ja igavesti vastutasuks antakse"²². Sageli tä-

hendab see lugu triumfi mitte ainult väliste takistuste, vaid ka sensuaalse iha üle. Kui naispeategelane tunneb ära meespeategelase kire ning vastab tema tähelepanuavaldustele ja hoolitsusele, siis selle kaudu leiab kinnitust ka naistegelase identiteet, tema enesekontroll saab tasutud või tema väärtused realiseeritud. "Romansidel on kalduvus kujutada sellist maailma, mis hoolimata oma esialgsest näivast karmusest lõpuks näib olevat lahke. Romansid lubavad lugejale rahuldust, naudingut, täitumist."²³

See tõdemus viitab ühtlasi osalt ka põhjustele, miks need armastusromaanid lugejate hulgas nii populaarsed on. Raamatute lugejaid rahuldav lõpplahendus on tõelise armastuse sünonüümiks. Tõeline armastus, mida romansid kujutavad ja mis lõpeb abieluga, lubab taasluua hinge ja keha ühtsust (mille valgustuslik humanism kahtluse alla pani) ning peaks seeläbi ületama kire ja moraalsuse konflikti.²⁴ Tõelise armastuse kõrval, mida romanss kui narratiiv oma tekstuaalse loogikaga jaatab, esitledes seda kui loomulikku korda, paljastavad romansid teisegi sama fundamentaalse kategooria – irratsionaalse sensuaalsuse. Lugu, mida jutustatakse, räägib ikka ja jälle võitlusest iha vastupandamatu imperatiiviga – romansside kangelanna püüab pidevalt saavutada kontrolli oma reetliku keha, oma sensuaalsuse üle, mis ähvardab allutada teda naudingutele. Kangelanna on

²⁰ C. B e l s e y, *Desire. Love Stories in Western Culture*, lk 22.

²¹ M. L i h o l m, *Boardroom baby*, lk 211.

²² C. B e l s e y, *Desire. Love Stories in Western Culture*, lk 22.

²³ Sealsamas, lk 22.

²⁴ Sealsamas, lk 22–23.

seega vastuolude paines – ühelt poolt vajadus tõelise armastuse ja abielu järele, vajadus leida head ja hoolitsevat meest, teisalt iha, mis ähvardab kangelannat reeta, viies ta kokku vale mehega, kelle seksuaalne külgetõmbejõud on vastupandamatu. Nagu väidab Catherine Belsey, on romanssides mehi kujutatud kui seksobjekte, kes seetõttu äratavad kangelannas vastureaktsiooni, mida tuleb rangelt kontrollida.²⁵

Kirge kujutatakse romanssides tavaliselt kui kõike enda alla matvat loodusjõudu (torm, maavärin, vulkaanipurse jne), mis seetõttu on ka ohtlik ja väljaspool kontrolli. “Need iha metafoorid ei kutsu esile mitte naudingut, vaid mitmesuguseid looduskatastroofe või segadust.”²⁶ Samas on need iha metafoorid ka klišeelikud. Romansid kujutavad seksuaalsust kui irratsionaalsust, mis tuleb kusagilt väljastpoolt, haarates endasse tegelase (subjekti) ja välistades teadliku ratsionaalse kontrolli. Selles mõttes esindab seksuaalsus loodust, looduslikku.²⁷

Peamiseks takistuseks teel õnnele on romanssides kahtlemine selles, kas peategelased ikka armastavad teineteist tõeliselt või on tegemist ainult erootilise ihaga, sest üksi viimasest tõeliseks armastuseks ei piisa.²⁸ Seetõttu on oluline, et meespeategelane räägiks, väljendaks oma armastust otsesõnu. See lõplik, verbaalne armastusekinnitus toimub reeglina raamatu lõpulehekülgedel: “Megan Cooper, ma armastan

sind ja ma tahan kõik ülejäänud päevad koos sinuga veeta. Üheskoos saab meil olema elu täis seiklusi.”²⁹ Ilma meespeategelase otsesõnalise kinnitusega ei saa kangelanna tema tundeid usaldada: kirehoos toimunu võib olla vaid petlik illusioon, keha, iha võidutsemine tõeliste tunnete (tõelise armastuse) üle.

Catherine Belsey leiab, et romansid kui masstoodanguline fantaasia on (tegelikkusest) põgenemise ohutu viis, neid romaane on nii kerge lugeda ja vastavalt ka põlastada nende tuttavlikkuse pärast.³⁰ Sageli on romansside populaarsuse põhjusi otsitud ainult tekstidest, jättes tähelepanuta lugemisprotsessi enda kui naudingut: “Liiga sageli (...) isoleerivad uurijad loo sisu ja otsivad seletusi tähistatava tasandil, eeldades, et süžee rahuldustpakkuv lahendamine on selleks elemendiks, mis kindlustab rahuldatus lugeja. See, mida uurijad selle protsessi puhul eiravad, on lugemise enda nauding, see tähendab nauding lugeda klassikalist realistlikku kirjandust. Sestsaadik kui Roland Barthes rõhutatult õpetas meid loobuma klassikalisest realismist häirivama, anarhilisema, katkestatuma ja seega *õndsama* [blissful] postmodernistliku kirjutuse kasuks, on ilmnenu kalduvus jätta hoolettusse *lugude* lugemise erootika.”³¹

Romansid on realistlikus stiilis selles mõttes, et on olemas lugu, tegelased jne

²⁵ C. B e l s e y, *Desire. Love Stories in Western Culture*, lk 24–26.

²⁶ Sealsamas, lk 27.

²⁷ Sealsamas, lk 28.

²⁸ Sealsamas, lk 29.

²⁹ M. L i h o l m, *The Adventurous Bride*. Toronto; New York, 1998, lk 214.

³⁰ C. B e l s e y, *Desire. Love Stories in Western Culture*, lk 31.

³¹ Sealsamas, lk 35.

(erinevalt näiteks postmodernistlikust tekstist), kogu see kaasakiskuv tekstuaalne maailm, mis võimaldab lugejal reaalsest ajast ja kohast eemalduda, tekstimaailma sisse elada, lasta ennast kaasa kanda "tõusva pinge intensiivsetel tunnetel". Mõistatus(lik element), millele on üles ehitatud klassikaline realistlik narratiiv, garanteerib uudishimu teksti vastu, mis samuti hoiab pinget ülal.³² Nii nagu armastuse intensiivsust hoiab ülal ebakindlus teise, vastaspoole iha suhtes, nii hoiab ka lugemispinget ülal tekstimaailma enese ebakindlus, haprus. Kuna osa lugemisprotsessist on seotud igatsusega muuta tekstimaailm reaalseks, omada seda kui tegelikkust, siis raamatu viimased leheküljed paljastavad selle, et kõik oli vaid tekstuaalselt esile kutsutud illusioon, taaskinnitades teksti tekstuaalsust: "Viimane lehekülg raamatust, mis on olnud tõeliselt hea lugemine, võib purustada südameid, sest sunnib meid tunnistama seda,

mida me muidugi oleme kogu aeg teadnud (ja mida ennastreflekteeriv postmodernistlik tekst triumfeerivalt meile pidevalt meelde tuletab): et see polnud *tõsi*, et kogu kogemus oli tekstuaalselt esile kutsutud illusioon. Loo lõpp on lohutamatu, olgu see õnnelik või mitte, sest kinnitab teksti tekstuaalsust. Maailm, kuhu me elama asusime, *ei olnud reaalne*. Osa lugemise intensiivsusest on igatsus muuta see reaalseks, elada seda läbi, omada kirjanduse maailma, võttes omaks selle absorbeeruva teistsugususe, mis oli kõige esmalt selle erutuse allikaks."³³

Iha põhineb millegi puudumisel ja isegi iha täitumine võib olla seotud kaotusega. Samamoodi võib ka romansi õnnelik lõpp olla seotud kaotusega: õnnelik lõpp tähendab samas ka jutustatava loo lõppu, teksti lõppedes kaotab lugeja ka selle tekstuaalse maailma, mis lugemise ajal oli tema oma.³⁴ Ja ehk seetõttu võtabki ta ette järgmise armastusromaani.

³² C. B e l s e y, *Desire. Love Stories in Western Culture*, lk 31.

³³ Sealsamas, lk 37.

³⁴ Sealsamas, lk 39.

MARDI VALGEMÄE

MAAILM ON LAVA

Renessansi ehk “taassünni” olulisimaks saavutuseks võib pidada humanismi – murrangulist nihet keskaegselt kiriku-meelselt ilmavaatelt inimesekeskele elutunnetusele. Selline mõtteviis puhkes algsest õitsemisest Ateenas ja tärkas uuesti Francesco Petrarca luulega 14. sajandi Itaalias. Rida 16. sajandi suurvaime, nende hulgas Erasmus Rotterdami, Thomas More Inglismaal ning François Rabelais ja Michel de Montaigne Prantsusmaal, nakatus niisugusest tõekspidamisest, ent humanismi filosoofilise suuna määrasid *quattrocento*, kunstiajaloo kuulsad 15. sajandi itaalia mõtlejad eesotsas Giovanni Pico della Mirandolaga.

Aastal 1486 – ajal, mil alistatud Eestis võimutses katoliiklik sakslaste Liivimaa Ordu ning Tallinnas oli viidud lõpule Oleviste kiriku pikihoone ümberehitamine basiilikaks, – rõhutas Padovas, Firenzes ja Pariisis õppinud Pico inimese osatähtsust maailmakorras. Mõistagi tegi ta seda kristlikus kontekstis, ja kuigi ta tundis hästi kreeka filosoofiat, ei vihjanud ta Platoni dialoogides korduvalt esinevale Protagorase määratlusele inimesest kui kõikide asjade mõõdust. Ta nimetas aga

kaks korda Bakchost, *alias* Dionysost, ning tsiteeris araabia teadlase (ja Muhamedi nõbu) Abdala ehk Abd Allahi kreeklastelt laenatud ütlust: “ei ole midagi suurepärasemat kui inimene.”¹ Kuigi Pico sattus vastuollu kirikuga, kandis pärast tema surma ilmunud tekst “Inimese väärikusest” märkimisväärselt vilja kunstide vallas, nagu kinnitavad 16. sajandi algaastail valminud Michelangelo hiigelskulptuur “Taavet” ning sajandi lõpul Shakespeare’i metadraama “Hamlet”. Eriti oluliseks osutus humanismi mõju teatrikuultuuri arengus. Selle kõikehaaravust tähistavad hispaanlase Calderón de la Barca näidendi “Suur maailmateater” metafoorika ja Shakespeare’i lavateoseis tihti esinev kujund elust kui teatrit: “Maailm on lava / ja mehed-naised kõik vaid näitlejad” (“Nagu teile meeldib” 2.7; Georg Meri tõlge).

Käsitust maailmast kui näitelavast, mille käibefraasiks kujuneb *theatrum mundi* ja mis esineb – kui tuua vaid paar näidet – mainitud Pico tekstis, Erasmuse “Narruse kiituses” ja Betti Alveri luuletuses “Vana teater”, kohtame juba antiigis. Dialoogis “Philebus” kirjutab Platon su-

¹ G. Pico della Mirandola, Oration on the Dignity of Man. Tlk E. L. Forbes. Rmt-s: The Renaissance Philosophy of Man. Toim. E. Cassirer, P. O. Kristeller, J. H. Randall, Jr. Chicago, 1948, lk 223, 234, 235.

relike maisest teekonnast kui “inimelu tragöödiast ja komöödiast” (50b). Mõnisaada aastat hiljem viitab Seneca elulaval näitlemisele (“Kirjad Luciliusele” 80.7). Isegi Uues Testamendis kasutab apostel Paulus piltlikult kreeka keelset sõna “teater” (1 Kr 4.9), kuigi eestikeelsetes piiblitõlgetes on see võrdlus suurelt osalt kadunud. Keskajal polemiseerib inglane Johannes Salisburyst (John of Salisbury) usulises teoses “Policraticus” hauataguse roomlase Petronius Arbitoriga viimase “Satiriconis” esineva (80) eluteatri-kujundi üle. *Theatrum mundi* mõiste võiski taas elustuda 1595. aasta kordustrükiga Johannese 12. sajandil avaldatud väitlusest. Kui aastal 1599 avati Londonis teater nimega “Gloobus” – kus esitati eespool tsiteeritud Shakespeare’i “Nagu teile meeldib” –, esinesid selle sissekäiku märgistaval sildil, millel Herakles hoiab õlgadel maakera, sõnad “Kogu maailm näitleb”.² “Gloobus” ei olnud muidugi esimene inglise püsiteater. Juba aastal 1576 oli Londonis klassikalise *theatrum*’i eeskujul rajatud ehitis nimega “Teater”. Samuti teame veelgi varasemaid lavahooneid nii Inglismaalt kui ka mujalt Euroopast.

Esimene renessansiajastu püsiteater, kuhu mahtus umbes tuhat pealtvaatajat, rajati Pariisis aastal 1548. Selle ehitas Kannatusmängude Vennaskond (*Confrérie de la Passion*) Burgundia hertsogite Hôtel de Bourgogne’i nimelisse lagunenud härraselamusse. Riskülikukujulise saali ühes otsas asetses 1,8 meetri kõrgune

lava. Enamik publikust seisis ruumi kesk kohas ehk *parterre*’is, ning tagapool tõusis istmestik, mida kutsuti amfiteatriks. Mõlemal pool *parterre*’i asusid loožid ja neist veel kõrgemal paiknes “paradiis”.³ Selles “Burgundia Teatris” esines järgmise kahe saja aasta jooksul rida näitetruppe, ning 17. sajandi lõpupoole esietendus seal Jean Racine’i tuntuim tragöödia “Phaidra”. Tänapäevaks on Hôtel de Bourgogne’ist jäänud järele vaid Kartmatu Jaani torn (*Tour de Jean-sans-Peur*) Étienne-Marceli tänaval. Ent ajal, mil valmisid Shakespeare’i ja Calderóni suurteosed, ei olnud prantsuse näitekirjandus veel tipnenud. Ka puudus Prantsusmaal, kus lavahooneiks kasutati pallimängusaale, ajakohane teatriarhitektuur. Et leida vanimat säilinud järelklassikalist teatrit, tuleb sõita Itaaliasse.

Vicenza

Lavahoone teassünni ajastu kõige paremini säilinud ning igati nägus teater paikneb Veneetsia lähistel asuvas Vicenza linnas. Kuid kahepalgeline Dionysos on tõeline vembumees, ja tema iroonial ei ole piire, sest paradoksaalselt esindab Vicenza teater vähese publikuga aristokraatlikku taidlust, mis oli diametraalses vastuolus laialt levinud itaalia rahvakomöödia kutselise – ning tasulise – näitekunstiga. Improvisatsioon ja võllanalja harrastavad ning maske kandvad *commedia dell’arte*

²E. R. Curtis, *European Literature and the Latin Middle Ages*. Tlk W. R. Trask. New York, 1963, lk 139–141.

³R. Leacroft, H. Leacroft, *Theatre and Playhouse*. London, 1984, lk 49–50.

rühmitused ei olnud aga seotud püsihoone ehitamisega. Seepärast piirdume siin klassikaliste teatrimajade uuestisünni äramärgimisega.

Humanistlik teater harrastas peamiselt antiigist pärinevate tragöödiate ja komöödiate ning nende mõjul loodud algupärase näidendite lavastamist. Kuigi katoliku kirik taunis kristluse-eelsete vaatamängude esitamist, tunti rooma näitekirjandust juba keskajal. Seda võimaldas kirikuisa Augustinuse teose "Jumalariigist" ühe lõigu (2.8) tõlgendus, mille põhjal lubati paganlikku teatrikirjandust kasutada keeleõpetuse lektüürina. Selline selektiivne lähenemine klassikale aitab seletada saksa nunna Hrotsvithi (Gandersheimi Hroswitha) 10. sajandist pärineva kuue ladinakeelse näidendi olemasolu: autori sõnutsi oli talle eeskujuks Terentiuse dramaturgia verbaalne võlu.⁴ Lahtiseks jääb vaid küsimus, kas neid kohati sadomasohhistliku kallakuga hagiograafilisi "komöödiad" ka kusagil lavastati. Ilmne on samuti Seneca mõju 14. sajandil kirjutatud itaallase Albertino Mussato ainsa tragöödia ("Eccerinis") puhul. Kaksteist seni tundmatut Plautuse komöödiat, mis leiti 15. sajandi esimesel poolel, innustasid omakorda rooma teatritükkide lavastamist ning uute, peamiselt ladinakeelsete näidendite kirjutamist ja esitamist ajutistel lavadel Ferraras, Firenzes, Mantovas, Roomas, Urbinos, Veneetsias ja mujal. Firenzes etendati komöödiad ka suurtes

kirikutes, nagu Santa Maria del Fiore ja San Lorenzos. Roomas esitati paganlikke näidendeid muu hulgas Vatikanis, kus lavakujundajaiks oli rida mainekaid kunstnikke, mõnedel andmeil ka Raffael.⁵ Poliitilise teosega "Valitseja" kuulsuse saavutanud Niccolo Machiavelli tõlkis omakorda Terentiust, jäljendas Plautust (näidendis "Clizia") ning kirjutas renessansiajastu Itaalia enim tuntud teatritüki "Mandragora" (1513), mille allegoriseeritud poliitiline satiir meenutab Aristofanese näidendeid.

Peale puhtdramaturgilise tegevuse keskendused humanistid lavakujunduse ja teatriarhitektuuri probleemidele, mida soodustas roomlase Vitruviuse raamatuga tutvumine. Sellest teosest ammandati põhilisematki informatsiooni. Näiteks arvasid keskajal paljud, et klassikalised näendid olid mõeldud etlemiseks. 16. sajandi alguses itaalia keelde tõlgitud "De architectura" kinnitas seevastu, et näidendeid esitasid näitlejad (5.7.2). Käsitelles lavakujundust, kirjeldas Vitruvius maalitud lavapilti, mis jätab pealtvaatajale realistliku mulje (7.0.11). See ergutas renessansiajastu lavakunstnikke rakendama Filippo Brunelleschi (ja teiste) poolt taasavastatud joon- ja õhuperspektiivi. Perspektiiviga kaasnesid maalitud dekoratsioonid. Algselt hõlmasid need vaid lava tagaseina, kuid aja jooksul muutus terve lava perspektiivseks. Tüüpiliseks näiteks võib pidada kardinal Bibbiena populaarse,

⁴ H r o t s w i t h a, The Plays of Hrotsvitha of Gandersheim. Tlk L. Bonfante, A. Bonfante-Warren. Oak Park (IL), 1986, lk xiii.

⁵ D. R a d c l i f f - U m s t e a d, The Birth of Modern Comedy in Renaissance Italy. Chicago, 1969, lk 73, 61–62.

Plautuse näidendeile rajatud komöödia “La Calandria” (tavaliselt tõlgitud kui “Calandro lollused”) kahte piisavalt dokumenteeritud lavastust. Urbinos valmistas aastal 1513 Girolamo Genga “La Calandria” lavapildi, mille osavalt kujutatud linnatänavad ja majad meeldisid “Õukondlase” autorile Baldassare Castiglionele, kes kiidab erakirjas lavakunstniku “oivalisi perspektiive”. Kunstiloolane Giorgio Vasari kirjeldab omakorda järgmisel aastal Roomas Baldassare Peruzzi valmistatud sama näidendi lavapilti, tõstes muu hulgas esile selle nägusaid perspektiive:

“Raske on mõista, kuidas [Peruzzi] leidis niisuguses kitsas kohas ruumi nii paljudele tänavatele, lossidele, templitele, rõdudele ja karniisidele, mis olid nii hästi vormitud, et nad ei näinud järeletehtuna, vaid ehtsaina, ja linnaväljak maalituna ega väiksena, vaid tõelisena ja väga suurena.”⁶ Kuigi siin ei ole juttu püsiteatreist, võisid paljud niisugused ehitised olla vitruviuslikult “klassikalised”. Sellele viitab ka 15. sajandi viimasel kümnendil saksa graafiku Albrecht Düreri valmistatud, ent avaldamata jäänud Terentiuse komöödiad illustreeriva teose frontispiss, mis kujutab stiliseeritud antiikteatrit.⁷ Mõni aasta hiljem püstitati Veneetsias asuvasse kloostrisse *theatrum*, mis meenutas ühele humanistile roomlaste Pompeiuse või

Marcelluse teatrit.⁸ (Marcelluse teatri varemeid nägi Montaigne 1581. aastal ning tegi nendest juttu nii oma “Reisipäevikuis” kui ka “Esseedes”.⁹) Aastal 1539 ehitas Sebastiano Serlio Vicenzas poolringikujuliste istmetega, klassikalist *cavea*’t matkiva puust teatri. Lavakujunduse moodustasid maalitud dekoratsioonid, nii nagu Vitruvius oli nad liigitanud kolme kategooriasse: traagiline, koomiline ja saatüdraamalik (5.6.9). Arhitektuuriraamatus, milles ilmus Peruzzi joonis Marcelluse teatrit, kirjeldas Serlio üksikasjalikult oma käterööd ning avaldas rea illustreerimisi. Nende reproduktioonid¹⁰ annavad hea ülevaate tolleaegsest perspektiivirikast lavakujundusest. Uudsuses peitus ilmselt võlu, sest Serliol tuli veel kahel korral püstitada selline *theatrum*. Kuna aga ajutiste lavade lammutamine ja puumaterjali talletamine osutus tülikaks, otsustas mõni aasta varem Vicenzas loodud Olümpia Akadeemia rajada püsivama ja väärikama teatri. Arhitektiks valiti Akadeemia asutajaliige Andrea Palladio, kelle sammaste ja kuplitega stiil, palladionism, on tugevalt mõjutanud Lääne ehituskunsti.

Samuti kui Serlio, pidas Palladio end Vitruviuse jängriks ning kirjutas teose arhitektuurist. Olles uurinud klassikalisi teatrivaremeid Gubbios, Pulas, Roomas, Veronas ja Vicenzas (viimasest on tänapäeval näha vaid riismed), ehitas ta aastal

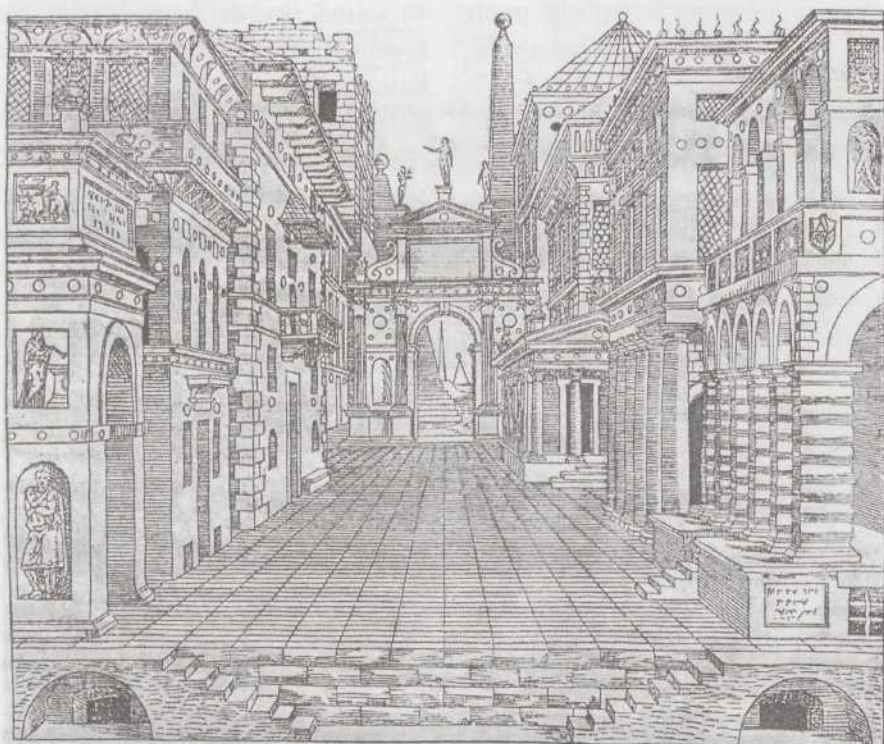
⁶T. A. P a l l e n, Vasari on Theatre. Carbondale (IL), 1999, lk 61, 94.

⁷Reproduktioon rmt-s: M. A. S k u r a, Shakespeare the Actor and the Purposes of Playing. Chicago, 1993, lk 226.

⁸J. S. K e n n a r d, The Italian Theatre, 1. kd. New York, 1964, lk 157.

⁹M. E. M o n t a i g n e, Montaigne’s Travel Journal. Tlk D. M. Frame. San Francisco, 1983, lk 80; The Complete Essays of Montaigne. Tlk D. M. Frame. Stanford (CA), 1965, lk 340.

¹⁰R. L e a c r o f t, H. L e a c r o f t, Theatre and Playhouse, lk 44.

SEBASTIANO SERLIO.

—
*Dekoratsioonid
traagilisele
steenile.*

1561 Vicenzas puust teatri “niisuguse hoolega, et see näis olevat täpne koopia muistsest rooma teatrist”¹¹. Neli aastat hiljem rajas ta Veneetsiasse püsiteatri, millele Vasari vihjas kui “puust poolteatritele nagu Colosseum”¹². Palladio poolt kavandatud kirikute, basiilikate ja villade krooniks peetakse ent aastal 1585 Vicenzas Sophoklese “Kuningas Oidipusega” avatud lavahoonet Teatro Olimpico, mille ehitamise viisid pärast Palladio surma lõpule tema poeg ja Vincenzo Scamozzi. Oma “tungi Lõunasse” Itaaliareisiga rahuldav Goethe, kes nägi seda esimest säilinud kinnist teatrit sügisel 1786, tunnistas Palladio vaimusünnitise “sõnuleletamatult ilusaks”¹³.

Miniatuurset rooma teatrit – või pigem katusega odeionit – meenutava Olümpia Teatri geomeetria erineb pisut roomlaste omast. Tüüpiline rooma teater oli poolringikujuline. Palladio põhiplaan osutus aga poolitet ellipsiks, mille orkestrat piiravad *cavea* pool kolmteist rida kumeraid istmeid, kuhu mahub umbes 350 inimest. Nende ülemisel äärel asetseb sammastik. Selle kapiteele ühendab balustraad. Veel kõrgemal, samuti kui ka sammastiku taga, seisavad suured inimskulptuurid. Mahuka lava rikkalikult dekoreeritud tagaseina ilmestavad piilarid, nišid, kujud ja reljefid. Kõige kõrgem vasakpoolseim bareljef kujutab vägimees Heraklest võtmas oma õlgadele maakera, nii nagu mõni aasta hiljem avatud Shakespeare'i teater

“Gloobus” Londoniski. Palladio *scaenae frons*’i lõhestavad näiliselt viis, aga tegelikult seitse avaust, millele Scamozzi hiljem lisas linnatänavate perspektiivvaated. Keskmine neist meenutab triumfikaart.¹⁴ 18. sajandi algul defineeris saksa filosoof Friedrich von Schelling arhitektuuri kui kivistunud muusikat. Ligi kolmsada aastat hiljem rakendas Schellingi määratlust “Don Giovanni” filmiversiooni režissöör Joseph Losey. Asetades Mozarti ooperi Teatro Olimpico ning teiste Palladio ehitiste muusikaliselt hingestatud seinte vahele, lisas Losey filmile visuaalse dimensiooni, mis aitab osaliselt taastada ekraniseeringute puhul kaotsi minevat elava etenduse maagiat.

Kuigi püstitatud ülema ühiskonnakihi meelelahutuseks, oli Vicenza Olümpia Teater, kus praegugi veel näidendeid esitatakse, teatud mõttes vägagi demokraatlik. Akadeemia esimees või kohalik valitseja võis istuda küll esimestes ridades, aga ta istus ikkagi rahva, olgugi et härrasrahva keskel. Pealegi ei olnud sealses teatris “halbu” istekohti. Igalt poolt oli hea vaade lavale, isegi lava sügavusse, tänu Scamozzi perspektiividele. Scamozzi enda tublisti luitunud Teatro Olimpico, mille ta püstitas aastatel 1588–1590 hertsog Vespasiano Gonzaga hoolikalt planeeritud näidislinna Sabbionetasse (ja mis oli 1920. aastate alguseks muudetud kinoks!¹⁵), osutus seevastu elitaarseks ja eksklusiivseks – ning ühtlasi vanimaks

¹¹ R. Schiavo, A Guide to the Olympic Theatre. Tlk P. A. Hill. Vicenza, 1985, lk 89.

¹² T. A. Pallen, Vasari on Theatre, lk 90.

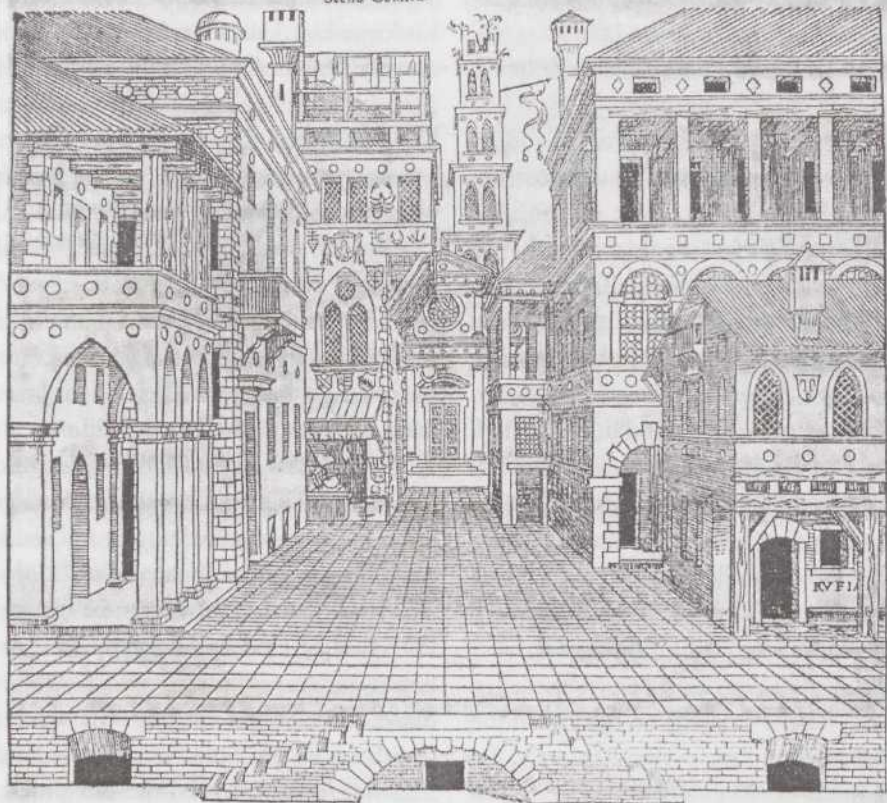
¹³ J. W. Goethe, Italian Journey. Tlk W. H. Auden, E. Mayer. San Francisco, 1982, lk 47.

¹⁴ Illustratsioon rmt-s: R. Leacroft, H. Leacroft, Theatre and Playhouse, lk 45–46.

¹⁵ A. Huxley, Along the Road. New York, 1989, lk 125.

Scena Comica.

SEBASTIANO SERLIO.

—
*Dekoratsioonid
koomilisele
stseenile.*

säilinud lossiteatriks. Sabbioneta teatri *cavea* on väike, kõigest viierealine. *Cavea* taga sammastikus paikneb hertsogi ja tema soosikute “loož”. Valitud seltskond oli seega pööblist eraldatud ning istus keskel ja kõrgel, kuhu ta on jäänud, eriti ooperietendustel, tänapäevani. Kohalik kuningas, prints, hertsog või ükskõik milline valitseja võis järgmiste sajandite jooksul niisugustes teatrites sõna tõsisel mõttes alamatele ülevalt alla vaadata. Ka lavaline perspektiiv kitsenes tunduvalt, vähemalt teoreetiliselt. Pealtvaatajad sihtisid nüüd ühe silmaga ette ja teisega selja taha, et saada osa valitseja aust ja hiilgusest.¹⁶

Oligarhide ajaviide, nagu *commedia dell'arte* improvisatsioonidki, ei suutnud aga arendada üle aegade kestvat dramaturgiat, kuigi teatriteooria õitses. Itaallased rakendasid oma lavalise geniuse ooperi loomiseks. Erakordselt elujõulisele näitekirjandusele vajaliku pinnase taganud teatrielu löi lõkkele ent Inglismaal.

London

Verise kodusõja lõppedes, mida ajalugu tunneb Rooside sõjana (1455–1485), hakkasid inglased arendama kaubalaevastikku. See ajendas kontakte Euroopa mannermaaga. Eriti viljakaks osutusid kokkupuuted itaallastega. Juba *Anno Do-*

mini 1422, neliteist aastat enne Piritra kloostri valmimist Maarjamaal, saabus Itaaliast Inglismaale õpetlane, kes oli Šveitsi Sankt Galleni kloostrist leidnud Vitruviuse ladinakeelse “De architectura” käsikirja. Ligi 130 aastat hiljem tuli Londonisse “De architectura” itaalia keelde tõlkija, ning vahepeal oli sealses kuningakojas töötanud rida itaalia kunstnikke. Mõnigi neist võis olla suhelnud Tallinnast pärit Michel Sittowiga, kes viibis aastatel 1502–1505 Inglismaal ning maalits seal kuningas Henry VII tuntud portree.¹⁷ Inglismaa saatis omakorda kirjamehi ja teadlasi Itaaliasse, eriti Ferrarasse ja Urbinosse, kus humanistlikku teatrikunsti harrastati. Tagasi jõudes hakkasid nemadki koolides ja kõrgkoolides näidendeid lavastama. Esimese säilinud ilmaliku ingliskeelse lavateose kirjutas Etoni pedagoog Henry Medwall aastal 1497. Järgmise sajandi esimesel veerandil esitasid Püha Pauluse (St. Pauli) kooli poisid Plautuse ja Terentiuse ladinakeelseid komöödiad. Eriti vilgas lavategevus arenes Cambridge’i ülikoolis, kus Rotterdami Erasmus, olles äsja tõlkinud Euripidest, õpetas kreeka keelt, mis pärast Henry VIII lahkulöömist Rooma paavstist pidi asendama ladina keele.¹⁸ Cambridge’is mängiti (kreeka keeles) Aristophanese “Rahu”, ning aastaks 1549 valmis seal ajutine puust teater.¹⁹ Ka Oxfordi ülikoo-

¹⁶ M. Carlson, *Places of Performance: The Semiotics of Theatre Architecture*. Ithaca (NY), 1989, lk 135–141.

¹⁷ J. Trina, *Michel Sittow: Peintre Revalais de l'École Brugeoise (1468–1525/26)*. Bruxelles, 1976, lk 31–32, 36–37, 48–49, 96.

¹⁸ G. Wickham, *A History of the Theatre*. Cambridge, 1985, lk 113–114.

¹⁹ A. H. Nelson, *Early Staging in Cambridge. Rmt-s: A New History of Early English Drama*. Toim. J. D. Cox, D. S. Kastan. New York, 1997, lk 59.

lis, kus 1520. aastatel elas hispaania humanist Juan Luis Vives, anti etendusi. Säilinud on Serlio kavandite järgi seal aastal 1605 ehitatud ajutise teatri plaan. Lava ja lavaseadeldised valmistas Inigo Jones, kes laenas Vitruviuse raamatust (5.6.8) kolmnurksetel tiibadel pöörlevate dekoratsioonide (*periaktoi*) idee.²⁰ Ajutisi teatreid rajasid kuningadki. Aastal 1520 ehitas Henry VIII Prantsusmaale Calais' linna lähistele, kus pidi toimuma tippkohutumine Saksa-Rooma keisri Karl V-ga, imposantse hulknurkse "amfiteatri", ent torm rebis sellelt purjeriidest katuse ning vihm kustutas küünlad ja tõrvikud. Kavatsatud spekaakel jäi seepärast esitamata, ning suured ninad olid sunnitud päid murdma kusagil mujal.²¹ Vihmakindlad ei olnud inglaste püsiteatridki, aga need pidasid vastu nii looduslikkudele kui ka poliitilistele tormidele, kuni puritaanid nad lõpuks aastal 1642 sulgesid (kuigi vargsi lavategevus jätkus²²).

Londoni lavaelu võib jaotada neljaks: etendused juriidilistes koolides, õukonna lossiteatrites, aristokraatide või varakapitalistide erateatrites ning avalikes vabaõhuteatrites. Lisaks poistekoolide ja kirkute kooripoiste teatritegevusele anti aegajalt etendusi Londoni neljas juriidilises ülikoolis, üldise nimetusega The Inns of Court. Sealsed õpilased lavastasid ja näitlesid ise ning avasid oma saalid külalisetendusiks. Aastal 1594 mängiti Gray's Inni suures saalis "Eksituste komöödiat".

See on ainus tänapäeva Londonis säilinud paik, kus Shakespeare'i näitetrupp tema näidendeid esitas. Leiame selle esimese dokumenteeritud "Eksituste komöödiat" kirjelduse meie emakeeles vene keelest tõlgitud Aleksandr Aniksti raamatust "Shakespeare".²³ On ka andmeid, et aastal 1601 või 1602 esitati Middle Temple'i saalis "Kaheteistkümnendat ööd".

Õukonnale mõeldud etendused, mis hiljem arenesid maskimängudeks (*maskes*), toimusid tavaliselt küünlavalgel suurtes lossisaalides või selleks puhuks püstitatud hoonetes. Kui 17. sajandi alguses ilmusid Serlio tekstide tõlked, huvituti muidugi ka Palladio ja Vitruviuse ideedest ning püüti jäljendada, niipalju kui võimalik, klassikalist teatriarhitektuuri. Inigo Jones, kes oli reisinud Itaalias ja näinud Vicenzas Teatro Olimpico, muutis aastail 1629–1630 kuningliku kukevõitlusareeni katusega püsiteatriks (*The Cockpit-in-Court*). See ruudu pindalale paigutatud kaheksanurkne ehitis, mille sisevaatega põrandaplaan on säilinud, matkib kaudselt Vicenza teatri *cavea*'t ja viie uksega *scaenae frons*'i. Viimane oli siin sissepoole kaardu ning seda kaunistasid kreeka traagiku Thespise ja komöödiakirjaniku Epicharmuse büstid. Meenutades klassikaliste teatrite Dionysose ülempreestri või Rooma keisri aujärge, asetses Jonesi *cavea* keskel inglise kuninga kõrge troon.²⁴ Jonesi kavandatud kuninglik *Banqueting House*, mis avati aastal 1622 Ben Jonsoni

²⁰ J. Wilson, *The Archaeology of Shakespeare*. Phoenix Mill (UK), 1997, lk 136–139.

²¹ J. Orrell, *The Theaters. Rmt-s: A New History of Early English Drama*, lk 93.

²² A. M. Nagler, *A Source Book in Theatrical History*. New York, 1959, lk 157.

²³ A. Anikst, *Shakespeare*. Tlk E. Jaigma. Tallinn, 1972, lk 129–130.

²⁴ Illustratsioon rmt-s: R. Leacroft, *The Development of the English Playhouse*. London,

maskimänguga “Masque of Angers”, on säilinud Whitehalli linnaosas.

Erateatritest osutub olulisimaks aastal 1576 Püha Pauluse katedraali läheduses asuvasse Blackfriarsi kloostriisse ehitatud näitemängumaja. Sellest ja selle järglasest, nn teisest Blackfriarsi teatrist, on säilinud jhuslikke andmeid. Näiteks sissepääs sinna, nagu tavaliselt erateatrite puhul, oli märksa kallim kui vabaõhuteatris ning pealtvaatajad, kes tahtsid end rahvale näidata, võisid lisasumma eest osta tabureti ja laval istuda, kuigi see piiras teiste vaatevälja. Nii juhtuski kord, et kaks siniverelist läksid Blackfriarsis “taburetiõiguse” pärast kaklema, kuni hakkasid välkuma rapiirid.²⁵ Sealne riskülikuline saal ei erinenud ilmselt kuigi palju Pariisi “Burgundia Teatri” omast, ent arvestades Blackfriarsis lavastatud näidendite remarkide ja repliikidega, on võimalik, et kõnealune *cavea* oli kumeravõitu.²⁶ Aastal 1609 sinna kolimine tagas Shakespeare'i trupile talvise pakase ajal soojema ja hubasema mänguruumi kui lageda taeva all asuv “Gloobus”. Katusega erateatrid arenesidki aja jooksul prostseeniumivõlviga kommertsteatriteks.

Vabaõhuteatrid asusid Londoni ääremail, väljaspool linnaisade võimupiirkonda, olles seega kaitstud puritaanide rünnakute eest, kuigi aeg-ajalt sulges katk niikuinii kõik avalikud teatrid. “Avalikud” on tegelikult eksitav sõna, sest ka erateat-

rid olid linnarahvale avatud, ainult et vihma käest räästa alla pääsemiseks tuli maksta kena kopikas. Vabaõhuteatrid oli ligi tosin. Nende ehitajaiks olid ärimehed, peamiselt Philip Henslowe ning isa ja poeg Burbage'id. Kõige rohkem paiknes teatrid Bankside'is, lõuna pool Thamesi jõge, Southwarki piirkonnas, kus asusid kõrtsid ja võõrastemajad (Chauceri “Canterbury lugude” palverändurid alustasid oma teekonda Tabard Innist), karude puretamise areenid ja bordellid.²⁷ Ükski vabaõhuteater pole säilinud. Neist seitse olid “amfiteatrid” – kuus hulknurksed ja üks ruudukujuline. Kaks, siin märgistatud tärnikesega (*), asusid võõrastemaja sisesõiduhoovis. Esimesest kahest teame kahetsusväärset vähe.

- “Punane Lövi” (*The Red Lion*, püstitatud aastal 1567 Whitechapeli rajoonis);
- tundmatu nimega lavahoone (umbes 1575, Newington Butts);
- “Teater” (*The Theatre*, 1576, Shoreditch);
- “Eesriie” (*The Curtain*, 1577, Shoreditch);
- “Roos” (*The Rose*, 1587, Bankside);
- “Luik” (*The Swan*, 1595, Bankside);
- “Gloobus” (*The Globe*, 1599, Bankside; püstitatud lammutatud “Teatri” palkidest; põles 1613; taasehitati 1613–1614);
- “Fortuuna” (*The Fortune*, 1600,

1988, lk 76–77. Vt ka: R. A. F o a k e s, *Illustrations of the English Stage: 1580–1642*. Stanford (CA), 1985, lk 66–69.

²⁵ J. W i l s o n, *The Archaeology of Shakespeare*, lk 155.

²⁶ J. O r r e l l, *The Theaters*, lk 99–100.

²⁷ M. B i l l i n g s, *London: A Companion to its History and Archaeology*. London, 1994, lk 127–128.

Clerkenwell; ruudukujulise hoone leping on säilinud; teater ise säilis oletatava võõrastemajana 18. sajandini);

– “Kuldi Pea” (**The Boar's Head*, 1602, Whitechapel);

– “Punane Sõnn” (*The Red Bull, 1605, Clerkenwell);

– “Lootus” (*The Hope*, 1614, Bankside, karude puretamise areeni ümberehitus).

Aastal 1989 leiti väike osa 3000 vaa-
tajat mahutanud 1613. aasta “Gloobuse”
vundamendist ning palju täiuslikum
“Roosi” alusmüür. Nende põhjal on kivi-
viske kaugusele omaaegse teatri asukohast
ehitatud võimalikult täpne rekonstruk-
tsioon “Gloobusest” (avati 1997), kuhu
mahub aga ainult 1500 teatrihuvilist.
Kuna oleme seni keskendunud tegelike-
le säilmeile, piirdume siingi vaid “Roosi”
jäänuste vaatlemisega.

“Roosi” alusmüürid näitavad, et ehitis
oli põhiliselt sõõrikujuline, täpsemalt
neljateistkümne küljega polügoon, mille
välisseina läbimõõt oli 22 meetrit. Hoone
võis seest välja näha enam-vähem nii nagu
hollandlase Johannes de Witti aastal 1596
tehtud üldtuntud visandi koopia “Luige”
teatrist, mida de Witt võrdles roomlaste
teatriga.²⁸ Selle reproduktsiooni leiame
“Eesti entsüklopeedia” 9. köite 321. le-
heküljelt.²⁹ “Roosi” siseõu oli 15 meetrit
lai ja (lava tõttu) 9 meetrit sügav, võimal-
dades seega katuse alla paigutada ligi 3,5
meetri laiused istmetega rõdud (*galleries*).

Need olid tavaliselt kolmekordsed ning
moodustasid hulknurkse ringi, mille tä-
navapoolsel küljel oli sissekäik ja selle vas-
tas, lava taga, näitlejate riietusruum (*tiring
house*). Ettepoole kitseneva, maapinnast
oletatavasti meeter või kaks kõrgemal
asuva lava sügavus oli 5 meetrit; laius
varieerus 8,2 meetrist (taga) kuni 11,5
meetriini (ees). Siseõu, kus pealtvaatajad
seisid vihma käes ja mida kutsuti (ku-
ke)võitlusväljaks (*the pit*, lühendatud
sõnast *cock-pit*), oli kaetud tsemendiga.
Uksepoolne osa osutus ühetasaseks, aga
keskelt algas lava suunas umbes seitsme
kraadine langus. Drenaaži moodustas
“balti männipuust” kastikujuline torus-
tik.³⁰ Mitmesugustel kaalutlustel, peami-
selt vältimaks aastasadu põhjavees leba-
nud alusmüüride lagunemist värske õhu
käes, kaeti see uuesti kinni, aga otse selle
peale on rajatud majamuuseum (asukoha-
ga Park Street 56). Tänu uusimale tehnoloogia-
le, mis joonistab valgusega *in situ*
vundamendi kontuurid, on seal multi-
meedia abil võimalik saada hea ülevaade
nii “Roosi” püstitamisest kui ka 1592.
aasta ümberehitustöödest. Panoraamsema
pildi “Roosi” sisearhitektuurist ja teatraal-
sest miljööst, mis on seotud Christopher
Marlowe’ näidendite lavastustega, annab
mängufilm “Armunud Shakespeare”
(*Shakespeare in Love*), ent seal esinev
“Romeo ja Julia” etendus ning kuningana
Elizabethi salajane teatriskäik väänava-
vad ajaloolist tõde.

²⁸ J. Wilson, *The Archaeology of Shakespeare*, lk 62.

²⁹ Põhjalikuma analüüsi osas vt R. A. Fooks, *Illustrations of the English Stage*, lk 52–55; J. Wilson, *The Archaeology of Shakespeare*, lk 71–74.

³⁰ J. Bowsher, *The Rose Theatre: An Archaeological Discovery*. London, 1998, lk 42.

Kuna 200 000 elanikuga Londonis oli üllatavalt palju teatreid, vajati pidevalt uusi näidendeid. Shakespeare'i ja Marlowe' kolleegidest on jäänud sõelale nimed nagu Ben Jonson, Thomas Middleton ja John Webster. Neid võib pidada esimesteks elukutselisteks järelklassikalisteks dramaturgideks. Ka näitlemine sammus professionaalsuse suunas. Kuna rändnäitlejaid, kes olid esinenud 15. sajandist saadik nii maal kui ka linnas, peeti hulkureiks (kohtame neid idealiseeritult "Hamletis", aga hoopis realistlikumal kujul Tom Stoppardi näidendis "Rosencrantz ja Guildenstern on surnud"), otsisid näitlejad õukondlaste hulgast kaitsjaid ja sponsoreid. Nii loodigi trupid nagu *The Lord Admiral's Men*, kuhu kuulus Marlowe, ja *The Lord Chamberlain's Men*, kus Shakespeare oli osanikuks ja millest hiljem (1603) sai *The King's Men*. Näitlesid ainult mehed. Naisi kehastasid poisid.

Teatriehituse äkktõus soodustas kahtlemata kapitalismi arengut. Teame ka, et ehitusbuum oli tingitud majanduslikest kaalutlusist. Vabaõhuteatreid hakati ehitama peamiselt selleks, et paremini korraldada maksulist sissepääsu. Varem, kui mängiti ristteel, turuplatsil või kõrtsiõues, seisis või istus publik kus tahes, ja paljud pealtvaatajad lahkusid enne etenduse lõpul teostatud korjandust. Kõrge seintega ümbritsetud lava juurde pääses nüüd ainult sissekäigu kaudu, kusjuures iga üle läve astuja pidi loovutama ühe inglise penni (naelas oli 240 penni). See andis õiguse seista püstijalu

lageda taeva all ("Hamleti" esitamine kestis vähemalt neli tundi!). Teise penni maksimisel lubati istuda katusega rõdul. Kolmanda eest anti pehme iste sinna, "kus teised [seda isikut] näevad".³¹ Päts leiba maksis tollal üks penn, samuti toop õlut. Lihttöölise päevapalk oli neli või viis penni. Tavalise näitleja nädalapalk, kui ta polnud teatri osanik (nagu Shakespeare), oli umbes pool naela.³²

Et kahtlase minevikuga näitlejaile maksti suhteliselt hästi, ärritas klerikaale, keda pahandas samuti see, et töölisel viivad oma palehigis teenitud pennid teatrisse ja mitte kirikusse. Puritaanid, nagu kirikuisadki, pidasid teatrit kuradi templiks ja liiderlikkuse pesaks. "Kuritarvituse anatoomias" (*The Anatomy of Abuses*, 1583) taunis Philip Stubbs näitlemisega seotud silmakirjalikkust ja teesklemist. Eriti pahane oli ta meeste, õigemini poiste peale, kes kandsid laval naisterüüdeid. Kõige verisem rünnak ilmus aastal 1633. William Prynne avaldas aga oma pika tiraadi pealkirjaga "Histriomastix" vahetult pärast üht õukondlikku etendust, milles oli osalenud Charles I kuninganna Henrietta Maria. Prynne'i raevutsemist võeti majesteedi solvamisenä, ning autor vangistati.³³ Hoolimata sellisest kirjasõnast õitses Londoni lavaelu. Rahvas käis massiliselt teatrites ning näitlejad gastroleerisid provintsis ja sooritasid pikemaid Euroopa-reise, mis ulatusid Prantsusmaalt, Madalmaadest, Saksamaalt ja Hispaaniast Austriasse, Rootsi ja Poolasse.

³¹J. Wilson, *The Archaeology of Shakespeare*, lk 62.

³²R. M c D o n a l d, *The Bedford Companion to Shakespeare: An Introduction with Documents*. 2. täiend. trükk. Boston, 2001, lk 234–235.

³³J. B a r i s h, *The Antitheatrical Prejudice*. Berkeley; Los Angeles, 1981, lk 83–88, 92–93.

Lihtne seletus renessansiajastu inglise näitekirjanduse püsimisele lavalaudadel piirdub tollaegsete dramaturgide geniaalse teatrinärvi märkimisega. Keerulisemad tegurid aga ilmnevad, kui küsime, miks just toonased näitekirjanikud olid võimelised looma köitvalt ambivalentseid tegelaskujusid ja mitmetahulisi süžeelisi situatsioone. Vastuseks võiks ehk olla, et nende elukutse nõudis alalist ja väga delikaatset köietantsu tasakaaluseisundi saavutamiseks. Nad pidid rahuldama nii lihtrahva kui ka haritud õukondlaste maitset. Et mitte ek-sida valitsuse keelu vastu käsitleda riigiusku ja poliitikat, kuigi publik ootas just selliseid teemasid, kasutati allegooriat ja unenäo-metafoori.³⁴ Marlowe peitis ketserlikke mõtteid "ajaloolisse" näidendisse "Tamerlan Suur", ning vaatamata paratamatule lõhestumisele kuulekaks õuelaulikuks ja komertsteatri sulaseks, arendas Shakespeare Protagorase määratluse inimesest kui kõikide asjade mõödust Hamleti humanistlikult relativistlikuks ütluseks: "miski pole hea ega halb, vaid mõte teeb ta selleks" (2.2). Puritaanlike linnaisade alalisi nõudmisi teatrite sulgemiseks pareerisid küll kõik monarhid, ent Elizabeth taaselustas Henry VIII poolt loodud riikliku tsensori (*Master of the Revels*). Viimane haukus rohkem kui ta hammustas, sest tema palk tuli maksudest, mis laekusid lubatud lavastustest, aga James I valitses teatreid karmi-

malt kui Elizabeth. Näitekirjanikud pidid seega alatasa tegelema eeltsensuuriga ja tsensuuri, isegi leebe tsensuuri pühholoogilist mõju ei tohi alahinnata.

Tutvumaks karmi tsensuuriga maa teatrieluga, mis kõigele vaatamata rikkas rahvusvahelist repertuaari, külastame järgnevalt Hispaaniat.

Almagro

Erasmus Rotterdamist kirjutas oma tuntuma teose "Narruse kiitus", lamades seljavalludega haigevoodis Thomas More'i kodus Inglismaal aastal 1509. Satiir, mis ilmus Pariisis 1511. aastal, sisaldab peatüki, kus rotterdamlane võrdleb ilmaelu näitelaval mängitud komöödiaga.³⁵ Seitse aastat hiljem, vahetult pärast seda, kui Valencias sündinud Juan Luis Vives oli isiklikult tutvunud Erasmusega, valmis hispaanlasel kirjutus "Fabula de homine" ehk "Lugu inimesest". Vivese teksti mõttestik haakub Pico della Mirandola esseega "Inimese väärikusest", ent selmet lihtsalt väita, nagu teeb Pico, et "ei ole midagi suurepärasemat kui inimene", jutustab Vives ketserlikust *theatrum mundi*'st. Jupiter loob teatri. Taevasinas asub istmestik. Maakera on lava. Jupiter asetab sinna näitlejaks inimese, kes vahetab osi jumalikus komöödias, kuni ta on mänginud ennast Jupiteriks.³⁶

³⁴P. T h o m s o n, English Renaissance and Restoration Theatre. Rmt-s: The Oxford Illustrated History of Theatre. Toim. J. R. Brown. Oxford, 1995, lk 182–183; P. Y a c h - n i n, Stage-Wrights. Philadelphia, 1997, lk 12–13.

³⁵D. E r a s m u s, The Praise of Folly. Tlk J. Wilson. Roslyn (NY), 1942, lk 133–139.

³⁶J. L. V i v e s, A Fable About Man. Tlk N. Lenkeith. Rmt-s: The Renaissance Philosophy of Man, lk 387–393.

Niisuguse julgustükiga sai 16. sajandi esimesel veerandil hakkama üksnes selline hispaania humanist, kes elas väljaspool kodumaad, kus Püha Inkvisitsioon oli 15. sajandil tapnud umbes 10 000 ilmsüütut inimest.

Mitte ainult filosoofid, vaid ka humanistlikult häälestatud hispaania näitekirjanikud olid 16. sajandi alguses sunnitud oma teoseid kirjutama välismaal, näiteks Bartolomé de Torres Naharro, kes tegi seda Itaalias. Sajandi teisel poolel, kui itaalia *commedia dell'arte* trupid olid käinud Hispaanias, hakati ka sealsetes ülikoolides mängima Plautuse ja Terentiusse komöödiad. Püreene poolsaare kultuuris ent kõige sügavamalt juurdunud lavatraditsioonile osutab Miguel de Cervantes oma üldtuntud romaanis "Teravmeelne hidalgo don Quijote La Manchast" (ilmus kahes osas 17. sajandi esimesel veerandil), kus esineb kirjeldus 16. sajandi teisel poolel tegutsenud Angulo el Malo (= Andrés de Angulo) rändnäitlejate trupist, mis on platvormvankriga teel ühest külast teise Lope de Vega sakraalse näidendiga "Surma parlament" (2.11). Erinevalt teistest Lääne-Euroopa maadest viljeldi Hispaanias keskaegse ilmavaatega usulisi näidendeid (*autos sacramentales*) kuni 19. sajandini, mitusada aastat kauem kui kusagil mujal.³⁷ Kiriku- ja kooliteatri kõrval kujunes suhteliselt hilja Serlio idee-
del põhinev õukonna lossiteater, mis saavutas haripunkti Felipe IV valitsusajal (1621–1665). Siinses kontekstis kesken-

dume ent jällegi rahvalikule kommerts-teatrile, kus mängiti ilmalikke näidendeid (*comedias*), mille autorid, nagu Shakespear'e gi, ei hoolinud klassikalistest reegleist.

Hispaanias rajati suurematesse linnadesse ajutisi sekulaarseid lavahooneid 1560. aastate teisel poolel ja esimene maksuline vabaõhu püsiteater, El Corral de la Cruz, ehitati Madridis 1579, kolm aastat pärast "Teatri" avamist Londonis. Teine Madridi vabaõhuteater, El Corral del Príncipe, püstitati 1582. aastal.³⁸ Hispaanlaste *corral*, tähendusega "hoov" või "õu", on arhitektuurses suguluses selliste inglise teatritega nagu "The Boar's Head" ja "The Red Bull", mis rajati võõrastemaja sissesõiduhoovi. Enne niisuguste püsiteatrite valmimist mängiti mõlemal maal oletatavasti improviseeritud lavadel kõrtside, võõrastemajade või muude ehitiste hoovides, mida piirasid – tihti kolmest küljest – rõdud või akendega hooned. Erinevalt Londonist, kus teatreid ehitati ärilistel kaalutlustel, püstitati Madridi *corral*'id kiriklike heategevusseltside poolt. Nende eesmärgiks oli finantseerida vaestehaiglaid, ent kuna teatriga tegeles kirik, said sellest kasu ka hulkureiks peetud näitlejad, kes niimoodi teenisid raasuke respekti.

Madridi teatreist on kõige rohkem informatsiooni säilinud Corral del Príncipe kohta. See paiknes linna südamikus asuval Printsii tänaval (Calle del Príncipe), praeguse Plaza de Santa Ana väljaku idapool-

³⁷V. Dixon, Spanish Renaissance Theatre. Rmt-s: The Oxford Illustrated History of Theatre, lk 142.

³⁸M. Mckenrick, Theatre in Spain: 1490–1700. Cambridge, 1992, lk 178–184.

sel küljel. Sinna ehitati 19. sajandil Hispaania Rahvusteatri Teatro Español'i hoonne. Selle alusmüüride all leidub kindlasti veel säilmeid *corral*'ist, mis seisis seal 162 aastat ajal, mil Lope de Vega, Calderón ja nende kolleegid kirjutasid omi teoseid.

Rida ametlikke dokumente, samuti 18. sajandist pärinevad El Corral del Príncipe põhiplaan ja kaks märkmetega joonist lubavad oletada, et riskülikuline siseõu, mille kohale tõmmati nagu rooma teatrites purjeriüdest päikesevari, oli umbes 20 meetrit lai ja 22 meetrit sügav. Selle külgedel paiknes astmeline istmestik, keskel ees olid mõned pingid ja taburetid, aga suurem osa pealtvaatajaist seisis nagu Londoniski püstitajal. Sissekäigu vastas oli vähemalt kahe meetri kõrgune lava, umbes 9 meetrit lai ja 5 meetrit sügav. Selle taga ja all asusid näitlejate riietusruumid. Lava tagasein oli vähemalt kahekordne. Siseõue külgedel ja taga paiknesid algselt ühe-, hiljem kolmekordsed rõdud ja loožid, mis olid kohati kinnised ja võretatud akendega, sest need kuulusid teatrit ümbritsevaile eramajadele. Tagaseina teisel korrusel asetses klaasiga kaitstud ruum, mida kutsuti praepanniks või haudepotiks (*cazuela*). Seal istusid ja higistasid naised, kelle jaoks oli omaette sissekäik. Siin erines olukord Londonis kehtivaist moraalireegleist. Inglismaal segunesid sugupooled pealtvaatajaina, aga naised ei tohtinud näidelda. Hispaanias, ilmselt sealse tugeva laulu- ja tantsutraditsiooni ajal, esinesid naised laval (nagu juba pisut varem Itaa-

liaski), aga nad ei tohtinud istuda koos meestega tavaliste pealtvaatajate ridades, kelle arv võis algul olla tuhande ümber. Kui hiljem teatrit laiendati, võis see mahutada ligi 2000 inimest. Nagu Londonis, maksis siin sissepääs 3 või 4 *quarto*'t ehk umbes üks inglise penn – nelja kanamuna hind Madridis.³⁹ Istumiseks või kõrgemale ronimiseks tuli pisut rohkem rahataskut kergendada. Loožide eest võeti 10 kuni 17 *real*'i, mille väärtust on tänapäeval raske määrata, aga Cervantese romaanis hädaldab Sancho Panza naine kõrgete toiduhindade pärast: päts leiba maksvat üks *real* (2.52)!

Teatreid ehitati peale Madridi veel Valenciasse, Sevillasse, Córdobaasse ja mujalegi. Konkistadoorid viisid need isegi Mehhikosse ja Peruuusse.⁴⁰ Hispaanias on säilinud *corral*'id osaliselt Madridi lähistel asuvas linnas Alcalá de Henareses ning täielikult ja hoolega restaureeritult La Mancha piirkonnas paiknevas Almagros. Almagro ajalugu hõlmab roomlasi, läänegoote ja araablasi. Viimaste väljatõrjumise (rekonkista) juhtivamate jõudude, vaimuliku Calatrava rüütliordu peastaap rajati Almagrosse, millest sai 13. sajandil (kui Eesti langes Mõõgavendade ja Saksa Ordu ühinemisel Liivimaa Ordu valdusse) La Mancha pealinn. Almagro õitseajaks kujunes 16. sajand, mil Saksamaalt tulnud Augsburgi pankurid Fuggerid, kellele võlgades siplev kuningas Carlos I (Karl V) oli loovutanud õiguse Hispaania maapõuevaradele, avasid seal harukontori. Algas jär-

³⁹J. J. A l l e n, The Reconstruction of a Spanish Golden Age Playhouse: *El Corral del Príncipe* 1583–1744. Gainesville (FL), 1983, lk 6.

⁴⁰G. W i c k h a m, A History of the Theatre, lk 141.

jekordne ehitusbuum.

Dominiiklased asutasid mungakloostri. Rajati ülikool. Fuggeridki püstitasid uusi hooneid. Kunagi 16. sajandi lõpul või 17. alguses alustas tegevust vabaõhuteater, mille olemasolu avastati alles 1953. aastal.

Almagro El Corral de Comedias asub linna keskväljakut piiravas flaami ridaelamut meenutavas hooneplokis, mis viitab Hollandi päritolu Fuggerite võimalikule mõjule. Graniidist sambad arvatakse olevat roomlaste kätetöö. Teatri peaaegu ristkülikuline, rombikujuliste kivikestega silutatud lahtine siseõu on 16 meetrit pikk ja umbes 8 meetrit lai. Seda ümbritsevad kolmest küljest kahekordsed rõdud, mille õuepoolsete postide küljes ripuvad rauast kütinlajalad. Taga keskel paikneb *cazuela* ja all paremal nurgas asetseb sealse kliimas hädavajalik kaev. Härrasrahva loožid, suurusega ca 8x5 meetrit, asuvad kahel pool lava, mis on kahekordne ning varjab näitlejate riietusruume.⁴¹

Hispaania ja inglise vabaõhuteatri arhitektuuris esineb märkimisväärsed paralleele. Seda ei saa aga öelda nende maade näitekirjanduse püsivuse kohta. Shakespeari teosed on vallutanud peaaegu terve maailma lavad. Hispaania klassikat ei mängita ent tänapäeval kuigi tihti, isegi mitte Hispaanias. Põhjuseks võib olla *Siglo de Oro* ("kuldse ajastu") eriti range ja mitmekordne – valitsuse ja inkvisitsiooni – tsensuur.⁴² Kuna nõelasilmast lasti läbi vaid

teatud tendentsiga töid, ei pruugi nüüdse teatripubliku arusaam usuasjadest olla kooskõlas tollase mõtlemisviisiga. Hoolimata sellest on läinud maailmakirjandusse vähemalt neli tolleaegset hispaania näidendit, kõik kirjutatud 17. sajandi esimesel poolel.

Tirso de Molina (=Gabriel Téllez) "Sevilla pilkaja ja kivist külaline" on põhiliselt dramatiseeritud jutlus, mis tegeleb vähem peategelase tiirasuse taunimisega kui tema hinge päästmisega. Ent Tirso teatritükk lõi donžuani-müüdi, mis on rikastanud nii hilisemat näitekirjandust kui ka ooperit. Lope de Vega (= Lope Félix de Vega Carpio) "Naiste mäss" ei õnesta kuigi sügavalt kehtivat korda. Teos sisaldab hoopis peidetud kiidulaulu absolutismi esindavaile valitsejatele. Sellegipoolest on talurahva ülestõus teinud Fuenteovejuna küla palverännaku sihtkohaks nii Dionysose kultuse kui ka õigluse ja inimväärikuse kummardajale. Pedro Calderón de la Barca komöödia "Nähtamatu daam" sisaldab mahedat, ent tabavat satiiri ja pilkab ühiskonda, milles autor ise liikus. Calderóni – ja terve "kuldse ajastu" – tuntuim näidend "Elu on unenägu" osutub kohati doktrinäärseks. Aga selle Hommikumaa tarkusi kajastav ning mitmetahuline, Poolas toimuv tegevus on ajanud jõulisi võrseid Öhtumaa dramaturgias ning jõudnud "Pärmi-Jaagu unenäo" kaudu Eestigi näitekirjandusse.

⁴¹ Illustratsioonid rmt-s: C. D í e z d e B a l d e ó n, Almagro: Arquitectura y sociedad. Ciudad Real, 1993, lk 319–328.

⁴² W. J. B o u w s m a, The Waning of the Renaissance: 1550–1640. New Haven (CT), 2000, lk 253; N. D a v i e s, Europe: A History. Oxford, 1996, lk 453–454.

VAATENURK

MARJU LAURISTIN

Ahasveeruse mõistatus

ENE MIHKELSON. AHASVEERUSE UNI. Tuum, Tallinn, 2001. 494 lk. Hind 236 kr.

Olen hetke valvanud, kuid ei tea, kas olen hea jahimees, kütt, kes tabanud aja südamesse, iseenda tuuma, mis värvib vaikuse punaseks.

Ene Mihkelson, "Selle talve laused" (1978)

Mihkelsoni "Ahasveeruse uni" tabab eestlase identiteedi tuuma valusamalt, kui ükski kaasaegne eesti kirjanik seda on sõandanud. Romaan on vaadeldav ka kui viimane osa identiteeditrioloogiast, mille eelmisteks osadeks on Mihkelsoni 1983. aastal ilmunud esikromaan "Matsi põhi" ja 1994. aastal ilmunud "Nime vaev". Neid kolme samade kaante vahele kujutledes tõuseb silme ette erakordne võimalus jälgida autori järjest pingestatumat süüvimist mälu ja aja südamesse. Mitmed kolmes romaanis ning ka novellikogus "Surma sünnipäev" kattuvad taustreaalid ja tegelastüübid on igas järgmises tekstis asetunud keerukamasse tunnuslikku konteksti, omandades uue tähenduse ja filosoofilise mõtte. "Ahasveeruse uni" on oma sügavuses kui meri, millesse Mihkelsoni senised tekstid ojade ja jõgede-

na suubuvad.

Romaani aegruum keskpunktiga 20. sajandi keskpaiga Kesk-Eestis avardub koonusekujuliselt sissepoole, ühendades Eestit Alpide ja Balkaniga, tänast Eesti Vabariiki 17. sajandi Liivimaaga. Romaani tähendusruumi kujundab ajaloolise ja ajatu, elu ja surma, põrgu ja taeva igavene vastandus.

"Ahasveeruse und" on juba nimetatud Eesti aastatuhandevahetuse suurteoseks. Oma hilismodernses keerukuses on Mihkelsoni romaan väljakutseks eesti kriitikale. "Ahasveeruse une" taotluslik intertekstuaalsus, müütilisus ja mitmehäälsus ahvatleb meenutama Barthes'i ja Bahtini. Avamaks romaani käsitlusi kehalise ja sotsiaalse vägivalla seostest, tähenduste võimust, bioloogilise elutungi sotsialiseerimisest, ajaloo ja unenägede tõest, identiteedi ja kultuuri hajuvatest piiridest, on vähem kasu Freudist kui Foucault'st.

Iga tekstilõik avaneb korraga mitmetesse tähenduskihtidesse. See teeb romaani lugemise pingeliseks ja avastuslikuks, pakkudes hoolimata süngest sisust külluslikku tekstinaudingut. Kogu sündmustik areneb oma ajaloolisele ja arhiivilisele reaalsusele vaatamata kaemuslikus siseruumis, mille polüfoonilist struktuuri loob kahehäälsel jutustajakõne põimumine "väliste" häälte selgesti eristuvate intonatsioonide ja rütmidega:

Teksti aluseks on esinemine Tartus Kirjanike Majas "Ahasveeruse une" esitlusel 15. detsembril 2001.

külanaiste kätsatavad seletamised, ema ja riigiametniku telefonihääled, KGB protokollidest elustuvad ülekuulatavate monofoonid, tunnistused, unenäolisest hääletusest esiletungivad kadunud eellaste hääled.

Võrreldes juba "Matsi põhjas" rakendatud autori-tegelase mõttelise dialoogiga on "Ahasveeruse unes" kõlavate häälte polüfoonilisus märksa keerukam ning väljapeetum. Häälte ja teemade põimumine ja taasilmumine, mälu piltide ja episoodide korduv läbimängimine erinevas helistikus, erinevas kontekstis muudab romaani kompositsiooni sarnaseks pigem muusika- kui proosateosega. Seetõttu on ka teose iseene- sest kriminaalseltki põneva või poliitiliselt intrigeeriva "jututasandi" ümberütlemine ohtlik ahvatlus, millele järeleandmisel kaob käest romaani sügavam tähenduslik sisu.

Viimasele jõuab lähedale pigem müto- loogilist kui ajaloolist loogikat kasutades, nii nagu seda on teinud *Sirbis* Jaanus Adamson ja Elo Viiding. Sest samavõrra kui Mihkelsoni romaani saab käsitleda "mälu- romaani" võtmes, saab teda tõlgendada ka kangelase rännakuna surnute riiki, et leida ja tagasi tuua temalt röövitud isa. Stseenid arhiivis on nägemuslikud kohtumised elus- tunud varjukujudega. Küünilises Arhiivime- hes võib näha moodsat allmaailma valvurit. Kuid mitte ainult KGB arhiivis ei avane põrguhaua suu. Surnute riigi varjumaailma- na kerkib lugejate ette nii sõjajärgne (kü- la)elu, kus piir hea ja kurja vahel kadunud, kui ka punkreid täis mets, mis reetmiste läbi kaotanud oma kaitsva jõu. Erinevalt mõisa ja küla vastandamise traditsioonist eesti rah- valuules on Mihkelsonil "põrgu" ja "taeva" suhe vastupidine: kui küla on haaratud pimedusest ning teadvusetust kaasategemi-

sest kurja jõududega, siis väljapääs heledas- se ilmsusse avaneb unenäolisena läbi mõi- sapargi rohtunud värava. Müütiline taas- leitud isa osutubki päritolult ja kasvatuselt "piirilikõndijaks", aadliauga talupojaks, kes peab lootusetut võitlust vabaduse ja vääri- kuse eest. Ahnus, bioloogiline enesesäilita- mistung, moraalitu kavaldamine, võimu- iha ja argus lokkavad umbrohuna seal, kus isiku väärtus ja au ei ole ärganud või on vägivaldselt alla surutud ja hävitatud.

Janika Kronberg on nimetanud "Ahas- veeruse und" romaaniks eesti rahvast taba- nud moraalsest holokaustist. Lõputuna ja võitmatuna näiv riiklik vägivald kasutas vastupanu hävitamiseks bioloogilist eluins- tinkti. Küla ja mets põimused põrgulikuse enesesäilitamismängus, kust võitjana sai väljuda vaid surma ja unustuse kaudu. Ko- hanemine, kavaldamine ja peituumäng või- muritega enesesäilitamise nimel hävitas vääriluse ja moonutas eneseteadvuse. Vä- givald kujundas moraalselt süüdimatust, mis romaanis ühendab nii KGBga koostööd teinud Kaarlit, elujanust Vilmat, edevat ja kavalat Agathet, ahnet ja kademat Jutat kui ka rahulolevat ning ükskõikset noort riigi- ametnikku Trabanti.

Eesti riigi tänase eetilise aluse nõrkust näeb Mihkelson ajaloolisest allasurutusest ja ühiskonna vägivallaga kohanemisest tingitud autundedefitsiidis, mille juured ula- tuvad eesti talupojaühiskonna identiteedi ja moraali ambivalentssusse. Küsimus pole mitte ainult selles, mida saatis korda ees- ti rahva kallal vaenulik ja vägivaldne režiim, vaid ka selles, milline siis tegelikult oli maarahva moraalne vastandumisjõud sel- lele režiimile. Vihjates isa, vanaema ja va- naisa päritoluliste sulandumiste taustale kui

nende väarikuse ja iseteadvuse allikale, ärgitab Mihkelson meid endalt küsima: milline oleks eestlase identiteet ja moraalne vastupanuvõime siis, kui tema rahvusliku eneseteadvuse kujundajad ei oleks tagantjärele ehitanud hoiakulist müüri mõisa ja küla maailmade vahele? Kas pärimuslik "sakstevaen" aitas kohaneda nõukoguliku, samuti ju "sakstevastase" elukäsitusega? Nii nagu aitas vägivaldaga seesmiselt kohaneda mõisahärrat teeninute sisseharjutatud kuulekus?

Isikliku väarikuse vägivaldses hävitamises ning selle vägivalda kestmisele kas ükskõiksuse, edevuse, ahnuse või arguse tõtu kaasaitamises näeb Mihkelson pärispatu, mis ei tee haigeks mitte ainult hinge, vaid ka keha ning hävitab vabaoleku mõtte. Romaanis "Nime vaev" kirjeldatakse surutisega kohanenute, oma nimest ja eluloost ilmajätute vaevalist ärkamist vabadusse. "Ahasveeruse uni" on ärkveloleku piinade süvauuring. Oma mina ja nime kaotus, perekondliku mälu katkemine on võrdne isiksusetusega. Oma tegeliku ajaloo unustamine, vägivaldaga kaasamineku romantiline ilustamine on võrdne rahva eneseteadvuse uinutamisega. "Ahasveeruse uni" paneb lugeja avasilmi otsa vaatama oma rahva lähiminevikule, sundides teadvustama ajaloomälust välja tõrjutud süüid ning häbi. Selles on ka juba palju vaidlusi tekitanud pealkirja üks lugemisvõimalusi: Ahasveeruselt on võetud uni kui unustusvõimalus, sest tema aegumatu süü on ükskõiksus.

IIVI MASSO

Küünilise aja kiretu kirjeldus

JAAAN KROSS. *TAHTAMAA. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn, 2001. 356 lk. Hind 197 kr.*

Jaan Krossi romaan "Tahtamaa" viib lugeja Eesti teise iseseisvuse algusaastatesse. Pilt, mis avaneb, on trööstitu. Mitte selles mõttes, et romaan oleks teravalt ühiskonnakriitiline ja paljastaks armutult selle aja valupunkte. Trööstituna mõjub just see, et romaani jõuetult postsoverlikku maailma selle materialismis ja ahnuses ning ühtaegu taandumuslikult igavas traditsionalismis kirjeldatakse kiretult, kuid distantsita – seda maailma virila küünilisusega ülalt alla vaatleva, kuid sellesse siiski nii sujuvalt sulanduva enesekeskse ja misantroopse vananevast intellektuaalist minategelase silme läbi. Sellises kirjeldusviisis peitub romaani tugevus ja nõrkus: on raske aru saada, kas usutavalt küüniline meeleolu tuleb autori poolt meisterlikult loodud tegelaskujudest või võimetusest nende haiglase maailmaga tõsiselt distantsi võtta.

Romaan jagab maailma nõukogudeaegseks ja -järgseks. Kajastuvad eestlaste traumad alates küüditamisest ja vangilaagritest ning lõpetades suletud läänepiiri ja kaubapuudusega. Kirjanikust minategelane jälgib sovetliku hoolega tarbekaupade tootemarke, olgu tegu auto, habemeajamismasina või sukkpükstega, ning uhkeldab oma osavusega veneaegsete tollitöötajate altvedamisel. Muutusi Eestis aga ei jälgita kriitiliselt. Mis veel hästi ei ole, on vene aja igand. Romaani taustaks on

erastamised – maadest tervishoiuni. Nende protsesside ühiskondlikest mõjudest romaan vaikib. Probleemiks on vaid korrumpeerunud ametnikud, kes ei ole veel nõukogude kommetest vabanenud; ja kahtlased väliseestlased, kes sinisilmsete kodueestlaste arvel püüavad erastamisprotsessist kasu lõigata.

Romaani keskseks süžeeiiniks on minategelase, literaat Aabel Haljandi unustatud pärandi, Tahtamaa talu avastamine, erastamine ja äristamine. Talu ja selle maadel peituva väärtusliku meremuda olemasolu teadvustub, kui isand Luuk Rootsist püüab selle omandiõigust pisiraha eest seaduslikult pärijalt endale saada. Omanikus ärkab aga unustatud pärandi vastu uudishimu ja lugu jätkub ühise äriprojektina, mida suunab asjassepühendatute ühine lootus mudaravilaga miljonid teenida. Protsessi käigus saab lugeja teada üht-teist peategelase taustast ja persuhe- test. Samas saame jälgida, kuidas rikastumislootus haarab äri põlgavast boheemist intellektuaali kaasa nii, et too isegi ei peatu arutama, kas mudavarud, mis juhtumisi paiknevad tema esiisade maadel, millelt majad ammu maha põlenud ja mille vastu pärija ise mingit huvi ei olnud tundnud, – kas need ja nendest loodeta- vad miljonid tõesti kuuluvad õigusega just talle ja ta uutele ärisõpradele. Loo alguses ilmutab härra Haljand küll teadlikkust omaenda vastärganud ahnusest ja distant- sivõttu sellest: “... piirang, mis [maavara- de] seadusest võib-olla minu Tahtamaa- õigustele ulatus, läks mulle kuidagi oota- matult ja ebameeldival määral korda. See (...) asjaolu ajas mind vaat et naerma.” Kuid loo edenedes distants kaob ja här-

ra literaat sukeldub endalegi märkamatult ärisse.

Minategelase küünilisus kristalliseerub tema suhtes naistesse, mis karikeerib so- vetlike meesintellektuaalide sooidentitee- ti. Ebakindla mehe ülbusega esitleb ta endale lähedasi naisi umbisikuliste fraa- sidega nagu “mu nii-ütelda naistaust” või “mõned hoolikad daamid, kes aeg-ajalt minu läheduses õiendavad”. Romaani keskne lähisuhe on tõeline suhtefoobiku unelm: kakskümmend aastat noorem sõbratar külastab meest korrapäraselt peaaegu iga päev, teeb süüa ja soojendab söngi, samas meest sidumata – naine on iseseisev professionaal, päritud maja oma- nik ja abielus suguvõimetu mehega, kes hoiab naisel silma peal, armukesele konkurentsi pakkumata. Naise ootamatu “va- banemine” sellest olukorrast viib mehe paanikasse, nii et ta suundub teise, mõis- tagi sama noore naise juurde. Mees õigus- tab nii oma truudusetust kui ka lapse kasvatamise jätmist eksabikaasa õlule sama enesekeskse küünilisusega, millega ta end vaimselt eemaldab sellest ümbrit- sevast tegelikkusest, mille lahutamatu osa ta tahtmatult on.

Peategelase arstist sõbratar ja isata sir- gunud tõusikust poeg liituvad Tahtamaa- äri- ja kui Ameerika seebisarjas. Äri ede- neb lausa igava sujuvusega, takistuseks vaid veniv asjaajamine ja saamatud amet- nikud. Kahtlustatud üllatusi – ootamatut pettust, äkkrikastumist või fiaskot – ei tule. Tuleb hoopis sünde ja surmasid, abiellumisi ja mahaoste. Noorte täiskasva- nukssaamine on eluvõõralt probleemiva- ba. Lapsed sirguvad, abielluvad verinoo- relt esimese armastusega, ostavad maja,

saavad lapse. Sotsiaalsete probleemide olemasolu väljendub ainult peategelase kunagise klassivenna, mudameister Jussi kujus, kes on vaene ja joodik, kuni temagi õnnelikult Tahtamaa erafirmas marjamaale pääseb.

Riivamisi puudutab romaan ka poliitikat. Sotsiaaldemokraadid saavad selles sümboolse rolli rikastumise potentsiaalse takistajana – üks investeerija nõuab sotsiaaldemokraatliku partei liikmetele välja Tahtamaa ravilas kahekümneprotsendise hinnaalanduse. Kuid kuna “sots’iga” algav sõna parteinimes olevat Eestis poliitiline enesetapp, ei kujuta see piirang endast Tahtamaale märkimisväärset ohtu. Nagu sotsiaaldemokraatia ärile Eestis ületuldse.

Järelemõtlemine jääb romaanis lugeja hooleks. Seda enam, mida enam peategelase silmis normaliseerub altkäemaksude, omandijagamise ja tõusikliku edukuse maailm, kus võitjate üle kohut ei mõisteta ja kaotajad on nähtamatud, – maailm, millele ainsa kontrasti moodustavad painajalikud mälupeeglid selja taha jäänud vangilaagrite ajastust. Ehkki kärsitu lugeja jääb autoripoolsest reflektiivsusest puudust tundma, võib järelduste tegemise nii jäägitu jätmise lugeja hooleks olla ka autori kavatsatud eesmärk. Kui nii, siis vähemalt selle ülesande on romaan täitnud suurepäraselt.

HASSO KRULL

“Vaikus, mille keskpunkt asub pöidlas”: Valdur Mikita impamppoetika

VALDUR MIKITA. ÄPARDUSE RÕÕM: Keele- ja kultuurimänge. [Tartu], 2000. 167 lk. Hind 61 kr.; VALDUR MIKITA. RÄNNAK IMPAMPLUULE RIIKI. [Tartu], 2001. 148 lk. Hind 49 kr.

*The artificiality of a poem may be
more or less
foregrounded, but it is necessarily
part of
the “poetic” reading of any
document.
(Charles Bernstein, “Artifice of
Absorption”)*

*Impamp on see, mis jääb päris-luule
kõrvale või taha, kusagile luule ääre-
maile. Nõnda, luule teravmeelse
kannupoisina, elab ta vaikselt oma elu
ja piirdub selle suurepärase rolliga, mis
langeb osaks kõrvaltvaatajale...
(Valdur Mikita, “Rännak impamp-
luule riiki”, lk 5)*

1

Valdur Mikita on meie luules tundmatu kuju. Sellist luuletajat ei olegi, ei ole seni olnud, ei ole praegu ja võib-olla ei tulegi; ometi räägitakse Valdur Mikitast, teda loetakse, arutatakse, vaadeldakse ja hinnatakse – hoolimata sellest et paljusid Mikita tekste ei saagi lugeda ja paljude hindamisel pole selge, millega nende väär-

tust võrrelda. Võib küsida, kas need on siis kirjanduslikud tekstid ja kas neil üldse on väärtus. Neile küsimustele ei tohiks vastata kiirustades.

Tegelikult pole Mikita loodu täiesti tavatu. Enamik ta moodustatud lehekülgi meenutab meile midagi, pilt on meile tuttav kas kusagilt teatmeteostest, testidest, õpikutest või töövihikutest, sageli ka luulekogudest... Luulelähedane (või luulesarnane) naabus sisendab meile, et tegu peaks olema *poetilise* loominguga, seega igal juhul teatava tekstiga ja väärtusega, mida võiks võrrelda muude poeetiliste väärtustega. Me saaksime teksti analüüsida, kui defineeriksime, mis laadi poeetika see on ja kuidas me saaksime läheneda tekstile nõnda, et me iga üksikjuhu puhul lähtuksime ligikaudu ühelt ja samalt aluselt.

Mulle tundub, et Mikita poeetikat on kõige hõlpsam määratleda Gérard Genette'ilt pärineva *arhiteksti* mõiste kaudu (esines esmakordselt raamatus "Introduction à l'architecte", 1979). Arhitekt märgib kogemust, mis meie aktuaalse kirjandusteksti-kogemusele eelneb, mis on omamoodi kokkuvõte või summa kõigist varemkogetud tekstidest ja mille varal me tunneme aktuaalse teksti ära, liigitades ta näiteks "luuletuseks", "sonetiks", "ametlikuks teadaandeks", "erakirjaks", "päevikuks", "biograafiaks", "romaaniks", "entsüklopeediliseks artikliks" jne jne. Arhiteksti mõiste eelis on selles, et arhiteksti ennast ei pea me liigitama, ta on, vastupidi, paljude erisuguste liigituste alus ja võimaldab läheneda ühtviisi nii klassikalistele žanrinäidetele kui ka kõikvõimalikele piirjuhtudele – mis on muidugi

piirjuhud vaid selles mõttes, et nad aktiveerivad liiga palju erinevaid arhitektse (nn žanripiiride hajumine) või annavad märku tundmatu, meie kogemusele seni veel kättesaamatu arhiteksti olemasolust (kultuurikonteksti erinevus). Sellegipoolest lahendab arhitekt enamasti needki piirjuhud ja võimaldab teksti tajuda ka siis, kui me ei oska täpselt öelda, millisesse kategooriasse see kuulub või kas meil on üleüldse tegu kirjandusliku tekstiga.

Esimene viide arhitektstuaalsele aktiivsusele tulebki Mikitalt eneselt: Mikita liigitab asju väga hoogsalt ja tunneb sellest silmanähtavat mõnu, provotseerides lugejatki endaga kaasa mängima. "Äparduse rõõmus" on üks omaette peatükk "Klassifitseerimise õnn", kus pakutakse välja igasugu hõlmamatuid klassifikatsioone, näiteks kärbsede kohta: "1. suured valged kärbsed 2. need, kes peatselt lõmastatakse 3. paaritutes vastikult sumisevad kärbsed 4. karvase tagakehaga kärbsed 5. kärbsed, kes ei meenuta mitte midagi" jne. Rühmitamise, määratlemise, igasugu skemaatiliste moodustiste, letristlike ja muude graafiliste efektidega tegeleb Mikita alata; teises raamatus "Rännak impampuluule riiki" ollakse juba palju tugevamalt kinnitunud luuletuse arhiteksti külge, aga siingi leidub liste, tabeleid, küsimustikke, mis justkui kutsuksid üles mõnd "ainet" aktiivselt eritlema ja piiritlema. Muidugi saab lugeja ruttu aru, et siin tegelikult juhitakse tähelepanu liigitamise, määratlemise ja eritlemise tegevusele enesele, teatavatele keelelistele või keeleliselt suunatud toimingutele – need toimingud võetakse fookusesse, nii et nad kaotavad midagi oma enesestmõistetavusest ja

muutuvad kummalisteks, naljakateks. Samas aga annab Mikita siin ümberpööratult kätte omaenda poeetika võtme: tema poeetiline tekst on orienteeritud esmasele äratundmisele, lugeja jaoks juba käibivatele arhitektidele, millega Mikita mängib, tekitades kõhklusid ja arusaamatusi teksti liigitamisel. Ometi on tekst ühel või teisel viisil ikka tajutav ja äratuntav, ning see osutab jällegi, et tegu on teadlikult juhitud poeetiliste võtetega – ehk teisisõnu, kõige tõenäolisemalt on meie ees pisut harjumuspäratu luule.

Lühidalt võib Mikita luule põhivõtte sõnastada nõnda: *Mikita on arhitektist teinud interteksti*, ta ei kasuta äratundmisel põhinevaid tekstuaalseid mehhanisme mitte selleks, et juhtida lugeja tähelepanu millelegi muule, vaid selleks, et tõmmata tähelepanu neile mehhanismidele enestele. Nii on arhitektist ootamatult saanud “tekst”, millega lugeja peab seisma silmitsi nagu iga teisegi tekstiga – ehk teisisõnu, lugeja seatakse silmitsi omaenda tekstuaalse kogemusega, sellega, kuidas ta on lahendanud ülesandeid, uurinud diagramme, jälginud skeeme, õppinud tingimärke ja muuhulgas lugenud kirjanduslikke tekste. Selle protseduuri toob kõige elementaarsemal kujul välja “Äparduse rõõmus” leiduv sari “Tõlgitud luuletused” (lk 112–120), kus iga luuletus on esitatud mingi olematu teksti “tõlkena”: väidetakse, et “pealkirjad” on küll eksitavad, kuid vähehaaval hakkab lugeja taipama, et iga luuletus on tõepoolest teatavas mõttes “tõlge” ühest suuremast ja üldisemast tekstist, st luuletuse arhitektist. Kuna aga arhitekt pole reaalne tekst, vaid üksnes lugeja kogemus, ei saa päriselt olemas olla

ka Mikita “tõlgitud” luuletusi: neid peab lugeja ise kujutlema, ja kuna “pealkirjad” ei paku selleks mingit tuge, ilmub talle iga kord üks ja seesama olematu tekst – luuletus kui niisugune, luuletuse arhitekt.

2

“Äparduse rõõm” ja “Rännak impampuluule riiki” on struktureeritud veidi erinevalt, kuid neil on üks oluline ühisjoon: mõlemal juhul on raamatu põhitekst paigutatud manifesti-laadsesse raami, mis on silmanähtavalt mõeldud sisu seletama, põhjendama ja õigustama. Erinevus seisneb selles, et “Rännak” on avalikult luulekogu, mida raamivad paar õhukest manifesti, “Äparduse rõõm” aga on vooderdatud pikemate arutlustega, mis loovad mulje, nagu oleks põhitekstiks hoopis raam. Sellegipoolest kasvavad “näited” raamist kiiresti üle, sirutuvad väljapoole ja iseseisvuvad, nii et teatavas mõttes võiks kõnelda raami taandumisest – või sisu ja kommentaari, teksti ja parateksti võrdsustumisest.

Sellest on aga Mikitale veel vähe. Asetanud samale tasapinnale teksti ja parateksti, läheb ta edasi ja asetab tihedalt kõrvuti ka kohalolevad ja puuduvad tekstid – ehk täpsemini, aktuaalse ja virtuaalse aine. “Äparduse rõõmu” nn “tõlkeluulest” oli juba juttu (aktuaalne luuletus kui “tõlge” viitab virtuaalsele “algupärandile”). “Rännakus” leiame eest terved olematud teosed: Jaan Kaplinski ja Kalev Mark Kostabi “Mardikad ja seened” (lk 24–25), Hasso Krulli “Hea raamat, mis lõppes pussuga” (lk 34–35), Madis Kõivu “Uute

kirjavahemärkide kataloog” (lk 36), Mati Undi “Vasak” ja “Parem” ning Vaino Vahingu kommentaar neile (lk 41), senitundmatud meditatiivsed raamatud (lk 88–93), “Olematute asjade entsüklopeedia” (lk 52), võimatu raamat, mis peegeldab eesti keelt sadade aastate pärast (lk 42–43), hirmuäratav “Surmaraamat”, kus on sees “ligikaudu kaheksasaja eesti tuntud kultuuriinimese ja avaliku elu tegelase surmaennustus” (lk 80), viimaks ka üks nõiutud raamat, mis kuulu järgi “mitmekümnel inimesel aru peast viinud” (lk 39–40). Teise nurga alt lähenevad virtuaalsusele tekstid, mis kutsuvad lugejat üles oma täideviimisele, teatava määratud protseduuri teostamisele: nuusutamisluletus (lk 71), hõõrumisluletus (lk 73), lakkumisluletus (lk 72) ja rütmiline patsutamisluletus (lk 74), “Destruktiivne lehekülj”, mida tuleb murda, torkida, rebida, määrida, lõigata ja põletada (lk 115), luulemassaaž jalatallal (lk 57), samuti “Tegevuspoeem”, mille teostamine eeldab kuut järjestikust toimingut (lk 137). Viimaks annab Mikita ise nn “potentsiaalse luule” skeemi, kus ta on olematud luuletused jaganud nelja rühma (lk 142): see (iseenesest tarbetu) skeem viitab otseselt virtuaalse ja aktuaalse kõrvutiolemisele, mis ongi Mikita impampoeetika teljeks.

Virtuaalse ja aktuaalse omamoodi võrdsustumine rööbitub lineaarse ja mittelineaarse materjali põimumise, segunemise ja vastastikuse mõjutamisega. Muidugi võivad need esineda ka n-õ puhtal kujul: näiteks “Liblikas”, kus luuletus on moodustatud vaid kahe piktograafilise tingmargi abil, pöörates ühte neist 180° (“Rännak”, lk 46), või “Kiri”, mis algab

sõnadega: “Tüdruk kastab näpu vette ja joonistab oma silmamunale, kuidas tapamaja kohale tõuseb punane kuu. Vaikus, mille keskpunkt asub pöidlas...” (“Rännak”, lk 55). Esimesel juhul jääb lineaarseks vaid luuletuse pealkiri, seega üksnes paratekst; teisel juhul on tegemist tekstiga, mille lineaarne vorm ei erine mõne sürrealistliku luuletuse lineaarsest vormist. Ometi on neis tekstides midagi sarnast, ja mitte ainult sellepärast, et mõlemad koonduvad “tüdruku” figuuri ümber: sarnane on elementide kombineerimise viis, see, kuidas luuakse nende määramatus ja kuidas see määramatus hakkab tööle, tekitades teatava kujutluste liikumise. Niisiis kuulub Mikita impampoeetikasse ka lineaarse ja mittelineaarse võrdsustumine; “Äparduse rõõmus” lisandub mittelineaarsetele vahenditele peale graafika veel värv, milleta mõned tekstid ei olekski representeeritavad (“Biitlid: kollase laeva lugu”, “Rassism” ja “Müürsepa õnn”, lk 68–70).

3

Manifesti-laadne raam, mis Mikita tekste ümbritseb (ja tegelikult neisse ka lõikub), pakub omakorda tekstis toimuvale rohkesti seletusi. “Äparduse rõõmus” kirjutab Mikita, et ta tahab uurida võimalusi, mis olid omased “kirjaeelsele kultuurile”: teda huvitab küsimus, “kuidas muuta tekstiks seda, mis meie kultuuris tekstiks kunagi ei muutu” (lk 4). “Rännaku” lõppu on paigutatud “Luulejõu manifest”, mis kuulutab, et “luuletamise asemel tuleks hakata luuletamisest mõtlema”, sest olemas-

olevad luuletused “on ühtlaselt head ja neid on kohutav hulk” (lk 143). Ja ehki Mikita ise nüüd lisab, et “*Avant-garde* on kogu maakera silmini halli täis pritsinud”, ei saa kuidagi salata, et tema tehtu asetub ühte ritta just nende voolude ja liikumistega, mida on nüüdseks juba põlvkondade kaupa liigitatud kas “avangardseteks”, “modernseteks” või “postmodernseteks”, vastavalt ajastu moele ja parasjagu kehtivatele tavadele. Selle tulemusena on palju “uusi” asju saanud “vanaks”, ilma et nende tabatud võimalused tegelikult oleksid ammendatud – ilma et nad oleksid lõpuni, tühjendavalt teostunud. Tegemist on omamoodi *vananemise illusiooniga*, mis tekitab paradoksaalsena näivaid sõnapaare nagu “avangardi traditsioon” või “modernismi klassika”.

Mikita on sellest probleemist mõistagi täiesti teadlik, või veelgi enam – selle ületamine või lahendamine näib olevat üks tema eesmärke. “Kuidas nimetada ühe sõnaga selliseid luulenähtusi nagu visuaalne poeesia, sümbolluule, semiootiline luule, konkreetne luule, tegevuspoeesia, luuletused-*happening*’id, kineetiline luule, kollaažluule, arvutipoeesia, häälutused, onomatopöa ja keeleluule? Nimetada seda eksperimentaalluuleks või *avant-garde*-poeesiaks tundub kohatu anakronismina, seda enam, et paljud neist kirjandusnähtustest on kaugelt üle saja aasta vanad. Kõiki neid näib ühendavat vaatenurk, et luulet peetakse eelkõige mõtlemise laboratooriumiks ja alles seejärel tulevad luule ülejäänud funktsioonid. (...) Niikaua, kuni eesti keeles head nime alles tehakse, nimetan ma seda naljaviluks impampluuleks” (“Rännak”, lk 5). Siin

jääb vähe kahtlust, mida Mikita tegelikult öelda tahab: kui “avangardi” juures miski on vananenud, siis mitte ta sisu ja taotlused, vaid hoopiski ta *nimi* koos sinna juurde kuuluva ideoloogiaga. “Progressi” metafoor, mis eeldab edasiliikumist läbi “homogeense ja tühja aja” (Walter Benjamini sõnad), ei ole tänapäeval sugugi see, mis võiks kuuluda luule kui “mõtlemise laboratooriumi” juurde: see metafoor kuulub pigem majandusliku sunni, turu ekspansiooni ja tehnoloogilise ülevõimu juurde. Luule, mis tahab uurida “kirjaeelse kultuuri” võimalusi ja “muuta tekstiks” asju, mida meie kultuur on harjunud pigem tõrjuma, ei ole 21. sajandil igatahes enam mitte “progressiivne” ja “avangardne”. Võib-olla polegi ta seda kunagi olnud, kuid igatahes on olnud ajad, mil näis olevat soodus asja niimoodi esitada: praegu ei ole see aga kindlasti mitte nõnda. Luule, ja eriti “luulest mõtlemine” ei paista nüüd mingil viisil liikuvat “progressiga” ühes ja samas suunas – pigem osutab ta hoopis mujale, “progressist” väljapoole.

Niisiis, kui paigutaksime Mikita tehtu “avangardi traditsiooni” taustale, ei tähendaks see, et Mikita on tegelikult ikkagi avangard ja tema iseseisvumist rõhutavad žestid ainult paljas retoorika, mis on ju teatavat tüüpi radikaalidele ikka omane olnud. Vastupidi: nii talitades vabastaksime “avangardi” tema avangardsusest, sellest tarbetust ajaloolisest koormast, mis loob vananemise illusiooni ja tekitab ammendumise, otsasaamise, ummiku efekti. Ei, mitte luule kui “mõtlemise laboratoorium” pole otsa saanud ja ummikusse jooksnud. Otsa sai, ummikusse jooksis

hoopis seda seletav, kamandav, õpetav, manitsev, kodustav, lühidalt – assimileeriv ideoloogia. “Avangard” polnudki avangard, nii nagu “postmodernism” ei ole postmodernism.

Jääb ehk küsimus, kas Mikita tehtu tõlgendamine luulena – olgugi “impamp-luulena” – sel juhul samuti pole vaid vähendav, taandav liigutus, mis võtab ära tema vabastava jõu ja lülitab ta progressseeruva kirjandusloo ühetaoliselt kulgevasse järgnevusse. Arhitektst, intertekst, paratekst jne, kas pole see kõik lihtsalt üks kavalam ja peenem assimileerimisviis, mis hoidub ideoloogilisest paatosest, kuid kõneleb ikkagi seletaval, õpetaval, kodustaval toonil, teisendades “mõtlemise laboratooriumi” märkamatu tavaliseks kirjanduseks? Vastata võib jah ja ei. On selge, et nii “Äparduse rõõmu” kui “Rännakut” võiks lugeda mitteluukena, kuivõrd nende manifesti-laadne raam ja virtuaalsuse-telg toetavad just seesugust lähene-mist. Sellisel juhul on need luuleraamatute moodi tekstid, mis tegelikult ei olegi luule, vaid midagi muud. (Mõistagi sõltub siin palju sellest, kuidas me luulet definee-rime, milline on meie jaoks luules luba-tav või nõutav määratuse ja määramatuse suhe.) Ometi on Mikita just selle raami ja teljega ise avanud tee oma tekstide üle arutlemiseks. Mikita on kaugel sellest, et arutlemist vältida, ta hoopiski ergutab ja provotseerib seda, jättes tegelikult lahti-seks küsimuse, kumb pool on olulisem – kas impamp-luuletus või seda puudutav arutluskäik. Miks siis mitte väljakutset vastu võtta? miks mitte arutleda? ja kui Mikita võib rääkida “impamp-luulest”, eks või siis impamp olla muuhulgas ka luule?

Kõik need küsimused üksnes jätkavad jutuotsa, mille Mikita juba on lahti teinud, ja viivad ikka välja vaikuse juurde, mille keskpunkt asub pöidla.

VEIKO MÄRKA **Kolm teed sohu**

JÜRI KALDMAA. *KOLMAINSUS*. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn, 2001. 388 lk. Hind 198 kr.; TARMO TEDER. *ANGER-JAPÕÖSA VARJUD*. FC Boheem, Tallinn, 2001. 72 lk. Hind 46 kr.; HEITI KENDER. *POOL SUHET*. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn, 2001. 128 lk. Hind 63 kr.

Kolm raamatut. Kolm autorit, kes kõik on jõudnud vähemalt seks korraks sohu, aga eri teid pidi. Tederi tee oli juhuslik lüüriline kõrvalepõige prosaisti-arvustaja peateelt. Kenderi tee oli muretu, lihtne ja lapselik trallitus, kõrvaltvaataja meelest ajendiks vaid kirjutada paremaid luuletusi kui vend Kaur. Tema teed saab tõsisemalt analüüsida siis, kui ta endale kõrgemaid eesmärke seadma hakkab. Kaldmaa tee oli kõige pikem (kümme aastat) ja kõige raskem (võrdle lehekülgede arvu), see oli hästi ettevalmistatud põhjalik ekspedit-sioon, et sattuda nii kaugemale ja sügavale sohu kui võimalik.

1. Oleks näinud, kui sind tehti...

Kaldmaa näidenditetroloogia meestege-lased on abitud seksihullud. Juba “Surnud liblikate tantsu” esimene stseen on kuju-

kas: Esmeralda lõikab Jürvenil varbaküüsi, seejärel panevad mõlemad voodi poole plagama. Edasi midagi põhimõtteliselt uut ei järgnegi, ei järgne ka teistes näidendites (“Delirium tremens”, “Askeet ja libu” ja “Kolmõla(d)”).

Kaldmaa naistegelased on orjad, mees- tegelastele, eriti peategelastele lükata- tömmata, söimata-anuda. Ideaalne naine on 90 sentimeetrit pikk ja kandilise peaga, et ajal, kui ta suhu võtab, saaks mees tema pea peal õllekannu hoida. Kui mehel on kaks naist, on tal hea. Kui naisel on kaks meest, saab ta peksta või söimata.

Kohati on “Kolmainus” päris naljakas. Näiteks alustuseks tänab autor kõiki prototüüpe. See tuletab meelde üht Andrus Kivirähki juttu, kus kogemata linna sattunud talupoeg alandlikult igale valgusfoorile tere ütleb.

“Luuletaja peab olema loll nagu saabas,” ütleb Jürven (lk 20). Võimalik, et Kaldmaa on selle ka oma näitekirjaniku kredoks võtnud. Igatahes kõigi visuaalsete kunstide peamist juhtmõtet “näita, ära jutusta!” ta ignoreerib. Õigupoolest ta nii näitab kui jutustab, aga mõlemad lähevad hoopis oma rada. Tetraloogiat iseloomustab võlts dialoog. Näiteks lk 180:

SÖBER: Sina, türaori, oleks võinud munka edasi mängida. Ma tapan teid mõlemaid.

MEEES: Su naine oli elus esimest korda õnnelik.

SÖBER: Mida sa ütlesid? Korda!

MEEES: Su naine oli esimest korda voodis õnnelik.

SÖBER: Ei maksa oma rolli niivõrd üle tähtsustada.

MEEES: Ma rääkisin sinu naisest, mitte endast.

SÖBER: Mis, ta oli ükski su süngis või – ja niisutatakse oma meetripikkuse keelega kliitorit?

MEEES: Ei, voodis me olime kahekesi ja kliitorit niisutasin mina. Ja meil oli väga hea.

SÖBER: Tõbras! Lurjus! Peekon!

Paraku on lugeja selleks ajaks juba aru saanud, et ähvardused jäävad ainult ähvardusteks, laval on automaadid, kes lihtsalt peavad midagi ütlema, kui teine vait jääb. Ja nii üle kolmesaja lehekülje, peateemalt kõrvale kaldumata.

Lk 97 küsib Ingeborg Jürvenilt: “Hulluks oled läinud?!” umbes säärase moega, nagu ei olekski see kogu aeg segane olnud. Lk 103 korrutab Ema: “Kui valusad sõnad... Kui valusad...”, nagu polekski teda kogu aeg solvatud ja mõnitatud.

Tegevus näidendites, välja arvatud kõige elementaarsem, on motiveerimatu. Miks peab Ingeborgi Esmeralda eest peitma? Miks pastor ära ei lähe, kui Jürven teda kastreerida ähvardab ja niisama söimab? Miks Esmeralda ütleb pastorile “Luuletaja naljad”, kui Jürveni tekstis pole naljaivagi – üksnes loll ilikumine ja epigoonlik sõnaväänamine? Miks peaksid kolm tegelast purjus idioodi käsu peale silmad sulgema või käed üles tõstma? Miks soovib Härra kangekaelselt, et Öde Kristuses tema laulatusel altari ees tantsiks? Miks tahavad Härra ja Ruta kiriklikku laulatus?

“Surnud liblikate tantsus” jooivad kaks tegelast, Isa ja Jürven, pudelite kaupa viina, konjakit ja šampust. “Delirium tremensis” kordub sama. Sotsrealistlikes

näidendites oli purjijäämine üsna kasutatav võte – see päästis mõne tegelase (harilikult kaabakate sabaraku) keelepaelad valla, võimaldas pikki pihtimuslikke monolooge. Kaldmaal ei oma see võte mingit sisu – tegelaste jutt ei muutu selgemaks ega segasemaks, ahtramaks ega ohtramaks.

Eriti jubedad on kohad, kus mõni tegelane (“Surnud liblikate tantsu” Jürven) üritab vaimukas olla. Ütleb näiteks telefoni vastu võttes: “Halloo-halloo, Helgi Sallo!”

Kummaline on tetraloogia armastusekäsitus. Seda sõna kasutavad mõlemast soost tegelased üsna palju ja ühes tühimuseni kordumas mõttes. Armastus on neile nagu kott peas ja pomm jalgade küljes – ainult suguelundid on paljad ja vabad. Armastus muudab tegelased lolliks, abituks, vaataja/lugeja jaoks piinlikuks.

Jürveni monoloog lk 88–92 on iseene- sest väga ilus, sellest aimub vana head Kaldmaad, kes *Loomingus* tütarlastele lillalisi pühendusluuletusi kirjutas. Aga vahelesegamiste ja eelnenu kontekstis on seegi üksnes piinlik. Ka stseen lk 92–94, kus Isa vaim oma õigustatud nõudmistega välja tuleb, mõjub vaimukalt.

Näidend võitnuks palju, kui kusagil poole peal kõmmutanuks Marn oma idioodist venna lihtsalt maha.

“Surnud liblikate tants” ei ole dramaturgiliselt raske näidend. Seda võiks mängida ka asjaarmastajate trupp. Tegevus on minimaalne, tegelased ainult räägivad ja üritavad üksteisega seksuaalvahekorda astuda – tavaliselt aga mõlemat korraga. Puuduvad gradatsioon, tempo vaheldumine, teine plaan, karakterite muutus.

Aga asjaarmastajale oleks raskem kui profile selgeks teha, miks ta peaks osalema kellegi teise deliiriumis. Ja milleks üldse mängida? Selleks, et mõnelt ausalt ning julgelt pensionäritel söimukiri saada?

Esileküündivaim on tetraloogias minu meelest “Delirium tremens”. Esiteks omapärase tegelasteskeemi poolest (kolm näitlejat ühte rolli, üks näitleja kolme rolli mängimas). See võimaldab varieerida teise plaaniga, muuta karakterid plastilisemaks. Väga tore on seegi, et näidendi tegelased harrastavad algusest lõpuni ihu ja hingega aknast alla hüppamist, nagu hakataks selle eest Oscareid jagama.

Seegi näidend võitnuks palju, kui kõik tegelased poole peal käsikäes kirikutornist alla hüpanuks.

Kolmas osa, “Askeet ja libu”, on kõige kompaktsem ja selgem. Sisu vastab täielikult nii pealkirjale kui tetraloogia põhimõttele. Mehel (askeet Jüril) peab olema kaks naist. Seekord siis üks süütukene ja üks kabareetantsijatar. Jüril, kes on usu- demagoogi ja kretiini segu, on veidi ühist Dostojevski “Idioodi” ja Čapeki “Hordubali” nimitegelastega. Naised tantsivad, ameleavad ja paluvad jumalat, mehed loobivad raha, teevad pauku ja paluvad jumalat. Mõeldes tagasi Kauksi Ülle arm- satele ja kirkastavatele kiriku- ja palvestseenidele “Pühakus”, on dissonants võig- gas. Näidend võidaks palju, kui Püha Isa kõik tegelased poole peal ära mürgitaks.

Milligipärast esineb kõigis neljas näidendis äärmiselt palju tegelasi, kes tahavad teiste tegelastega abielluda. Milliseid pudrumägesid ja piimajögesid see neile annaks, jääb kõigi puhul saladuseks.

Hea jutt räägib ise enda eest. Hea näi-

dend peaks enda eest lausa karjuma (kas lugeja või lavastaja poole). Ilmselt ei usu autor endasse piisavalt, seetõttu on raamatu lõpp täis alpi eneseupitamist. (Kuigi õigluse huvides tuleb märkida, et seal leidub ka päris asjalikku analüüsi (Jaak Allik) ja karmi mahategemist.) See toimub valdavalt teiste inimeste sule läbi. Säärane variserlik käitumine teeb kurjaks ja nõuab vastuväiteid.

Lk 381: "Ent silmaklappidega eesti teater kardab. Kardab hullu ideed, kardab kirge, kardab alasti keha, kardab Kaldmaa "Kolmainsust", kardab raputamist, kardab harjumuspärasest loksumisest välja visatud saada (äkki midagi muutub), jne."

Ma tean väga hästi, mida eesti teater kardab. Tühje saale, dotatsiooni vähenemist, parimate lavajõudude ülejooksmist. Kaldmaa tetraloogia kokku on aga sopp ja miks peaks eesti teater soppa kartma? Sopast võib mööda minna ja kui ollaksegi sisse astunud, saab end alati puhtaks pühkida.

Kaldmaa tetraloogia ja idee? Kas kõvastunud peenisega laval ringi karglemine ja sisutu mõlisemine on idee?

Kui tegelasel on hea olla, räägib ta nii: "Sõber oli õnnelik. Selka läks kui saunaaken. Olime kolmekesi üleni verised, higised, spermased ja õnnelikud" (159).

Kui tegelasel on halb olla, räägib ta nii: "Sina, sitapea, nikkusid minu naist! Seda ma sulle ei kingi" (179).

Neisse kahte tsitaati on kätketud tetraloogia ülim idee, kirk ja kvintessents. Seetõttu on desinformeeriv ka raamatu pealkiri "Kolmainsus". Normaalne oleks "Minu kaheharuline munn" vms.

Lk 381: "Jõuliste lavastaja- ja näitleja-

tööde korral mõjuks tetraloogia publikule kindlasti katartiliselt, ehk mõjutaks ka iivet..."

Ükskõik milliste lavastaja- ja näitlejate tööde puhul mõjuks tetraloogia publikule piinlikult. Ja kõik. Mida jõulisemad oleksid näitlejatööd, seda piinlikumalt. Millega need head inimesed selle ära on teeninud?

Lk 351: "Kaldmaa on kirjutanud loo tänasest Eestist, keskklassi inimestest, nende elulaadist ehedas kõnepruugis." Kuna selle püha lihtsameelsuse on kirja pannud ka mõnel muul juhul sule mõistusest mitu sammu eespool joosta lasknud Kati Murutar, jäägu ta kommenteerimata.

Lk 369: "Võib ju ka nii mõelda, et meil kõigil võib syndida jeesuslaps."

Ega ikka või küll. Pannakse varsti hulumajja.

2. Angerjapöösas võiks ka olemata olla

Tarmo Tederi kaunikaanelise luuleraamatu (kujundaja Evelin Urm) nagu iga teisegi raamatu kohta tekib esiteks küsimus: mida on autor sellega lugejale öelda tahtnud?

Mitte midagi.

Luuletused on elutud, sisutud, enesekesksed, eelkõige aga tühised nagu Tallinna nooremas luules viimasel ajal ikka tavaks. Vaimne onaneerimine, mis tehnikka ja sponsorite rahakoti arenedes üha kiiremini orgasmini viib. Lugeja ise otsustagu, kas ta tahab seda pealt vaadata või mitte. Tõsi, arvestades, et Teder on tuntud kui kvaliteetkriitik, jääb kahtlus, et ta on

loetust lihtsalt mürgituse saanud ja oksendas selle nüüd välja.

On selleski raamatus mõni lõik, mis pahaseks teeb. (Tõsi, neid on palju vähem kui Kaldmaal ja mitte lehekülgede arvu pärast.) Näiteks lk 8: *hea et on pea / mida täis juua / ja võimalus luua / või end üles puua*. Üks asi, kui inimene ei tea, mida teha; teine asi, kui teab ja paneb kirjagi, aga ikka ei tee. Mõtlen siinkohal mitte poomist (nii kuri ma ka ei ole), vaid loomist. Kui Teder kirjutab raamatu sellest, kuidas ta Koplis läbisegi joob ning luuletab, pole tegu loomise, vaid faktide sedastamisega. Temalgi on oma programm, mis eriti selgelt avaldub viies viimases luuletuses. Joomine ja luuletamine on autori jaoks äravahetamiseni sarnased asjad: *Mingi tõmme / öösel pärast kolme / käskis luuletada / ja juua / või vastupidi / (mil pole tähtsust / sest talviselt käivad / need jamad koos)* (65).

Paraku on meditsiin ammuilma populaarses vormis ära seletanud, mis toimub ajus, kui alkohol organismi imendub. See pole kellelegi saladus, kuigi Teder üritab ajurakkude hävimist ignoreerida: *Suur kunst on juua üksipäi / ja ilmsiks muuta muusa uni / mu verering kui paadund käi / truult aju ihub hommikuni...* (lk 6). Aga teadusele vastu hakata on sama, mis kiirrongile püstipäi vastu sammuda – juues aju mitte ei teritu, vaid nüristub. Seda tõestab ka “Angerjapõõsa varjud”. Küllap on enamik lugejatestki kogenud, et ise on päris tore purjus olla, kõrvalt purjus inimesi jälgida seevastu üsna piinlik ja nüri. Uhkeldada purjuspäi luuletamisega on sama, mis kiidelda kusepidamatuse või kirjaoskamatusega; seda ei tee reeglina isegi mitte Tallinna noorem luule.

Lugeja jaoks pole tähtis, kas autor oli luuletusi kirjutades tõesti purjus või kasutab ta alkoholi väljamõeldud vabandusena, et teksti puudusi kaitsta. Tulemuse järgi otsustades on võimalikud mõlemad variandid. Eeltoodud tsitaadis esinev sõna “jamad” tõestab siiski, et Tederil oli üsna selge, mida ta teeb.

Paremaid eeldusi näitab Teder humorisistina, kuid seda laadi on luuletustes kahjuks vähe. (Lk 16: *miid jälle on vesi / liini barakis külmunud / nägu uhan lumega / uusaasta hommikul / karges Koplis / jõulupõrsa jumega*; kena epigramm “1946” lk 29.) Meeldejäävaid ja kauneid kujundeid pakuvad mõned üksikud tekstid, näiteks “augustiõhtul Koplis...”, “maise vaeva alt...”, “leilist seliti...”.

Muudest luuletustest, kus mõttetus oli meeldivalt sageli kätketud äärmiselt napidesse ridadesse, jäi meelde autori tõdemus, et kuigi tal on munn, pole ta juut (23).

See tegi kurvaks.

3. Parem tühi muna kui pool suhet

Heiti Kenderi luulekogu pealkiri “Pool suhet” viitab sellele, et kui luulekogu sinategelane samuti raamatu kirjutaks, oleks tervik valmis. Mõte pole paha. Ja kui võrrelda Kenderi lapselikult sirgjoonelist armastusluulet Kaldmaa abitu, kuid tiirase armastuse-kujundiga, on esmamulje päris sümpaatne. Näiteks: *aga kahekesi parem / me kui kokku saame hetkeks / päike tõuseb palju varem / hommikul pool seitse näiteks* (15). Sümpaatne on ka autori tasakaalukus; ta ei ripu oma armastuse küljes nagu ham-

pelmann nõõri küljes.

Paraku jääb lävi, millest tõsiseltvõetav kirjandus algab, Kenderist siiski veel puutumata. Olgu näiteks avaluuletuse riimid: *laulud – läbi, laulud – läbi, riivid – ei tapa, hiilid – kata, luua – tuleks, juua – olek*. Neljateistaastase tütarlapse kohta poleks ju paha. Või – nojah – tegelikult siiski oleks. Ilusad sõnad takerduvad sageli abitusse vormi, sest ühest küljest ei raatsi Kender silbilis-rõhulisest värsimõödust loobuda, teisalt ei oska ta sellega ka midagi peale hakata. No mida öelda sellise abitu salmi kohta: *hommikul teeb kiir, mis päikeselt on tulnud / tuppa suure ala, silmad kissi vean ma / “armastan sind, naine”, kergitad sa kulmu / unisena sulle, kui ma seda teatan?* Vesipruuli külvatud seeme ikka idaneb jõudumööda. Mõni luuletus stardib päris paljutootavalt, enne kui kett lõpuks üle viskab (“kallis X”).

Midagi ei lisa ka banaalsete tõdede ülekordamine *vahel on midagi olulist / öeldud või vaikitud maha / elus on kedagi elulist / võetud või jäetud maha* (17).

Kummatigi annab Kenderi raamat kolmikust kõige vähem aimu autori edaspidiste arenguvõimaluste kohta. Koguga “Pool suhet” seadis Heiti Kender lati liiga madalale – võib öelda, et rohukõrre tasemele – ning tema võimed jäävad esialgu saladuseks.

Küllap julgustas noormeest raamatu väljaandmiseks vend Kauri luuletuste lugemine perioodikast. On ilmne, et Heiti on päris sihilikult asunud luuletama stiilis, mis venna omast 180 kraadi erineks. Olgu viimaselt võrdluseks võetud mõned ilmekamad näited:

Ma pühin minema kõik / Just siis kui

tahan / Nii nagu tahan / Ja minul tundeid ei ole / Pole midagi muud kui iha (...) *Sest ise ma hea olla / Ei oska / Kuid ma oskan olla / Igatühest parem (...)* *Hoiu must eemale / Sest mul on kõik / ükskõik / Või ära hoiu must eemale / Ükskõik* (“Itk”, *Vikerkaar* 2000, nr 10).

Neis ridades esineb tundetü ja ohtlik, kuid kohmakas masin – Frankenstein. Vastik, uimane. Heiti Kenderi loomingu peategelane on seevastu naiivne, koos kallimaga päikesele vastu naeratav noormees. Inimene. Tõsi, sama kohmakas.

Kaur Kenderi luules puuduvad tunded, Heiti omas rütmi- ja riimitaju. Isegi troheus ja jamb on mitmes salmis segi. Ta saab sellest isegi aru: *näete kuidas uniseks ma jäämas / näete kuidas riim ja puudub rütm / halvaks luuletajaks olen öösel saamas* (47). Aga kui erinev eeltoodud Kaur Kenderi näidetest on näiteks Heiti Kenderi salm: *seda kõike sulle öeldes / käib üle must kuumalaine / ja ka praegu, sellest mõeldes / sa mu kallim, sa mu naine* (31)! Sõna tõsises mõttes öö ja päev. Ja mõnes luuletuses (“ootasin”) ei häiri ka vorm tunnet.

Kui võrrelda Heiti Kenderi luuledebüüti Tarmo Tederi omaga, siis leidub plussemiinuseid mõlemale. Kender on omapärasem, teda Tallinna noorema luule põhihoovus ei puuduta. Teisalt on tema kogu toimetamata, mõõdutundetult veniv (mis sellest, et 43% lehekülgedest on tühjad) ning kompositsioonist pole juttugi. “Angerjapõosa varjude” kohta midagi sellelähedast väita ei saa.

4. Eesti keele troostitust saatusest

Raamat on raamat, saab valmis ja hakkab oma elu elama. Igal autoril on õigus sinna kirja panna, mida ta soovib (mõned sea-
dusega sätestatud erijuhud välja arvatud). Kõik raamatud ei saa head olla ja kõik kolm autorit võivad hommepäev midagi hoopis muud kirjutada.

Küll väärrib rõhutamist ähvardav seik, et kolmest raamatust kaks on välja antud Eesti Keele Sihtasutuse poolt.

See näitab, et nüüd ja edaspidi sihitakse eesti keelt Kender-Kaldmaa liini järgi. Ehk nagu Kaldmaa kirjutab:

EMA: Saada sitta asjale, karga ise kannule.

JÜRVEN: Saada sitta asjale, situ ise püksi! (lk 22).

Kurb, aga ilmselt paratamatu. Ju see on siis kellelegi vajalik.

ILONA MARTSON Nooruse asemel

MIA LEITE, PRIIT KRÜUS, HEDDA MAURER. KOOPIA. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn, 2002. 256 lk. Hind 89 kr.

Kuuekümnendate lõpu menunoorteka "Õhupall" autor Aino Pervik ütles kord ühes intervjuus, et tegelikult pole vaja mingit väljastpoolt tehtud noortekirjandust. Tuleb lihtsalt lugeda täiskasvanutele kirjutatud raamatuid kõikvõimalikest maailmaprobleemidest – head on näiteks J. D. Salingeri "Kuristik rukkis", Updike'i "Kentaur" jne. Spetsiaalselt noortele teh-

tud kirjandus võiks vabalt kirjutamata jääda. Noorte mõtteviisi ei ole võimalik luua, see on alati uus.

Muidugi on Pervikul õigus. Autorina. Ent lugejad on ju erinevad. Mõni alustab tõesti Verne'ist ja Dumas'st ning jõuab Remarque'i ja Hemingway'd, Salingeri ja Updike'i pidi suure kirjanduse juurde. Mingisugune noortekas, näiteks vastilmund Leite-Kruusi-Maureri "Koopia" ei lähe talle korda. Loeb, kehitab õlgu. Aga on ka teisi, kes on tõesti vabatahtlikult lugenud vaid "Berti päevikuid" ja "Sabrinat", võib-olla natuke Kenderit ka. Sellisele lugejale võiks "Koopia" midagi pakuda: omataoliste kirjandus omataolistele, just siin ja praegu.

Viisteist aastat tagasi loeti samamoodi ju *Noorusest* esimest trükiproovi ja jutuvõistluse rubriiki. Kes seal küll kõik üles ei astunud! Mäletan, üks mu blondi juukseparmakaga koolivend avaldas *Nooruses* jutu (väga halva), aga sellegipoolest meeldis ta meile kõigile!

Ilmuks *Noorus* praegu, säilitanuks ta omaaegse lugejaskonna ja prestiiži, täidaks "Koopia" ideaalselt kolm ajakirjanumbrit (noh, Rudolf Rimmel oleks neid muidugi pisut kõbinud, aga see oleks ka asjale kasuks tulnud). Ent *Noorus* on minevik ja nii tuleb Kultuurkapitali toel tekitada raamat, aidates kaasa eesti levikirjanduse lõputule taastootmisele. Rimmeli asemel on toimetajaks Liisi Ojamaa, kaane on kujundanud keegi Tsadeh, fotod teinud Tanel Veenre. Tänapäeval ei ilmu just palju raamatuid, millel on meik ja stilist. Sellel raamatul on!

On ka üks probleem, mis seondub spetsiifiliselt tänase ajaga, mil üha enam määrab edu ja läbilööki. Selleks et olla edukas, peab

autor paratamatult esinema meedias. Ent mis saab siis, kui autor ei ole piisavalt väljakujunenud isiksus? Kui ta räägib sãrasilmil asjust, mis enne teda ammu olemas ja avastatud? Tunnistagem, et võimalus õmbrisse astuda on hoopis suurem kui minu blondid koolivennal *Nooruses*.

Viimase nahka on lãinud ka "Koopia" autorid. Pretensioon, mis kaasneb raamatu kujunduse ja intervjuudega, ei kipu kuigi-võrd vastama sisule.

Eriti puudutab see esimest juttu, Mia Leite "Armud", mis pũuab tũtarlapselikus toonis jãtkata tãrkava beibekirjanduse vãrskaid traditsioone. Stiilinãide (suvalisest kohast, lk 54): "Õhel hetkel seisan oma sũgisriietega õues, kus on vãga soe. Los Angeles. Sheratoni hotellis on vãike armas bassein. Hommikul vaatame telekat. USA telesaated tunduvad kõik nagu Ricki Lake'i *show*. Lãheme õue. Olen selga pannud palja seljaga pluusi ja kõik oma kampsunid kohvri põhja toppinud. Taksot ei taha võtta."

Ja nii edasi, ja nii edasi. Beibe (minategelase nimi) kallim Kollane Kampsun on ta maha jãttnud. Selleks et kustutada oma hinges leekivat tulekahju, otsib neiu unustust, võttes sõpradega ette õmbermaailmareisi. Naasnud koju, leiab ta oma tõelise Prints. Kõik. Ent millised tunded!

Veidike vũrtsi lisab trafarett-tekstile vaid asjaolu, et Mia Leite on nimelt Maria Savisaare pseudonũm. Midagi pole teha, kui peategelase alati õraoleva isa tagant paistab üks teine, reaalne isakuju. Isa uus naine (teadagi kes) kannab raamatus nime Super-Bitch, kes arenevate sũndmuste taustal Majasõbraga hũppes kãib. Muidugi ei tohi kirjandust reaalelule taandada. Antud hetkel on see aga ainus pidepunkt, millest

kinni hakata. Muidu ei saaks õldse aru, millest jutt, mis pagana elu peategelane elab.

Priit Kruusi "Rain elab hãsti" nimategelast on millegipãrast kriitikas peetud jõmmikultuuri kehastajaks – arvatavasti seetõttu, et autor kasutab tãnapãeva jõulist tãnavakeelt. Tegelikult annab tekst aimu hoopis õrnema hingedeluga tũubist. Lugu on, nagu ka Leite jutt, õles ehitatud tiineri, seekord kũll poiss-soost tiineri unistusele leida endale õige partner. Hetkel, kui kõik tundub olevat sitasti, aitab Raini otsa peale juhulikult maaliinibussis kohatud telestaar (!) Kertu Karik – jubevana mutt, kes saab kolme kuu pãrast koguni 24-aastaseks. Kertu õpetab poisile pisut armastust, ostab paarikũmmet tuhat eest korralikud riided ning selgitab isegi raamatute lugemise kasulikkust! Lõpplahendus on lool seega samasugune *happy end* kui Aidi Valliku raamatus "Kuidas elad Ann?" – raamatus, mida Kruus vist ise sũgavalt põlastab. Võib-olla just seetõttu, et ta ise kirjutab lõppkokkuvõttes sarnaselt. Konkurente tuleb ju tũmitada.

Viimane jutt, Hedda Maureri "Oholibama ja Uuts", pãrineb kogu kolmikust kõige kũpsema kirjutaja sulest. Loole lisab plusse osavalt valitud vaatepunkt – peetersauterlik tehnika kirjeldada vãlise kau-du sisemist. Tulemuseks pole tavapãrane mina-, vaid tema-kirjandus, mis loob vãjaliku distantsi. Olulised on meeoleolud, fiiling, biitniklik teelolek. Tũdruk (Oholibama) meelitab poisi (Uuts) hããletama, kuid jãtab ta Lãtis õksi ja rãndab ise edasi. Armunud poiss otsustab teda otsima minna. Lõpuks saadakse kokku Budapestis.

Lugu on armas, ehkki korralikku *road-movie*'t vãlja ei anna. Paraku muutub

selles loos fiiling jutustamisest olulise- maks, sündmustik on liiga fragmentaarne, rohked tegelased isikupäratud ja nalja ei saa mitte kordagi. Aga kahju, ühe hüva hääletamisromaani järele nutab eesti kirjandus juba ammu.

Kokkuvõttes: "Koopiaal" pole midagi ühist kolmkümmend kaks aastat tagasi ilmunud "Õhupalliga". Muutunud on kõik – keel, suhe maailma, seksi, rahase, elu põhiväärtustesse. Ent milleski väga

üldises on tegu siiski tüüpiliste noorteraa- matutega. See on autorite tekstidesse pro- grammeeritud ebaterviklikkus, mis on ho- moloogiline väljakujunemata maailmapil- diga inimese ebaterviklikkusega.

Selge on üks: tegelikult pole spetsiaal- set noortekirjandust tõesti üldse vaja. Millegipärast ent mõned seda siiski kir- jutavad. Ja miks ka mitte. Vabad inime- sed vabal maal.

VIKERGALLUP

Eesti kirjandus 2001

Küsitlus hõlmas tänavu 31 kriitikut, kellest soostus vastama 25.

Parima läinud aastal ilmunud eesti ilukirjandusliku uudisraamatu valikul läksid hääled üsna lahku. Kolme kriitiku toetuse teenisid MEHIS HEINSAARE "HÄRRA PAULI KROONIKAD" (*Loomingu Raamatukogu / Perioodika*), JAN KAUSI romaan "MAAILM JA MÕNI" (Õigem Valem) ja ENE MIHKELSONI romaan "AHASVEERUSE UNI" (Tuum). Kaks häält anti Jüri Ehlvesti novellikogule "Taevatrepp" ja Hasso Krulli luulekogule "Kornukoopia". Korra mainiti järgmisi teoseid: Indrek Hargla "Baiita needus", Indrek Hargla "Pan Grpowski üheksa juhtumit", Mehis Heinsaare "Vanameeste näppaja", Leo Kunnase "Sõdurjumala teener", Timo Marani "Põhjavesi", Valdur Mikita "Rännak impampluule riiki", Veiko Märka "Keel tarretises", Veiko Märka "Töörahva elu", Olev Remsu "Juhhan Liivi armastuse valu; Mälestusi sõjast Lätiga", Lauri Sommeri "Raagraamis poiss" ja Aidi Valliku "Kuidas elad, Ann?".

Nii et mingit sisulist "pingerida" on neist tulemustest seekord mõtet otsida vahest veelgi vähem kui muidu. Nagu mõnest sõnavõtustki näha, on põhjust arvata, et pilt võinuks ehk ka mõneti teistsuguseks kujuneda, kui toimetus taibaks eelnevalt üle rõhutada, et gallupi

mängureeglid kuidagi ei keela soovi korral debüütraamatut ka "üldse" parimaks pidada.

Parima ESIKRAAMATU valimisega paistis lugu olevat suhteliselt lihtne: 13 arvustajat andis oma hääle MEHIS HEINSAARE novellikogu "VANAMEESTE NÄPPAJA" (Tuum) kasuks. Leo Kunnase "Sõdurjumala teener" ja Aleksander Mülleri luulekogu "Vilus on jahe" leidsid kumbki kolm toetajat. Ühe hääle pälvisid Kadri Kõusaare romaan "Ego" ja Maarja Oderi romaan "Inglinägu" ning kolm luuledebüüti – Timo Marani "Põhjavesi", Mathura "Poesia valgel taustal" ja Loone Otsa "Elu ooperis".

VAHUR AFANASJEV:

ASi Eesti Kirjandus reisirong on taas pisut edasi liikunud. Mõni ehk väidab, et liigutatakse hoopis puid, maju ja semaforiposte, et liikumine on pelk illusioon. Ei usu. Kõige traditsioonilisemgi uudisteos täidab paar-kolm pisitühikut eestikeelse trüki sõnas, ja see on siiski progress.

Kirjandusrongi reisijatele möödunud aasta suurt täiendust ei toonud. Romaanivõistlus lisas prosaist Aarne Rubeni, aasta lõpus tegi tugeva kvaasidebüüdi luuletaja Irja Vaher, Kadri Kõusaar oma "Egoga" sai üleöö popiks... Kindlasti kohtub ka mõnest silmatorkamatust debüteerijast järgmisesse vahejaama jõudmise

hetkeks midagi enamat, kuid reisijate põhimass astub rongi pikemate peatuste ajal. Üks selline peatus tõi 90ndatel värske reisijatekontingendi, keda nüüd juba hoolega kupeedesse jaotatakse.

Rühmitusteks ja vooludeks jaotamine on muidugi ennatlik. Minu arvates. Sest õigeid grupipileteid antakse kirjanduses ikka hiljem, tihti postuumseltki välja. Sõidupileti on kirjanikud omal käel lunastanud. See, et ajati kogunetakse kellegi kupeesse viina viskama, pole sisuliselt relevantne tegur. Isegi vahe esimese ja teise klassi vagunite vahel pole teab mis kindel.

Meeldiv oli eelmisel aastal näha kirjandusrongi vanemate reisijate jätkusuutlikku aktiivsust. Pean silmas Mihkelsoni, Mutti, Pervikut, Remsut, Raudamit, Valtonit jt – nende kohad on õigusega veduris või selle läheduses. Tegelikult võiks Kauksi Ülle, Kenderi, Kivirähki, Märka, Sauteeri ja veel palju teisi kodanikke samasse ritta kanda. Ning ega nooruses kahtlustatud reisijad (Aapo Ilves, Jan Kaus, Mehis Heinsaar, Elo Viiding, Jürgen Rooste jt) institutsionaalsest headusest kaugel ole.

Institutsionaalse headuse särav näide on Jüri Ehlvesti “Taevatrepp”, mille väärtus on ühtviisi kõrge enne ja pärast soetamist. Just seetõttu pean “Taevatreppi” aasta parimaks raamatuks. Parim debüüt oli aga Mülleri Sassi luulekogu “Vilus on jahe”. Mitte et teised debüüdid oleks halvemad; pigem vastupidi. Sass on lihtsalt nõnda lojaalne ASi Eesti Kirjandus klient, et piinlik oleks teda boonuspunktideta jätta.

VEIKO BELIALS:

Parim raamat: Timo Marani “Põhjavesi”, parim debüüt: Maarja Oderi “Inglinägu”.

Seekordseks Gallupiks valmistudes lubasin endale, et olen tõesti tubli ja loen palju eesti kirjandust. Ausõna. Aga mis sa hing teed ära, kui ei saa. Ei saa kätte! Kurb tõdeda, aga maal elades pole ka raamatukogust alati abi. See oligi minu jaoks seekordse küsitluse üks tulemusi – arusaam, et isegi kolmes lähimas raamatukogus lugejaks olemisest pole abi. Nii ongi siiani lugemata näiteks nii Heinsaar, Samaruütel kui Ilves.

Sellest, mis loetud, jäi sõelale Timo Marani luulekogu “Põhjavesi”. See oli ainuke luulekogu, mille lugemine mulle elamuse pakkus. Terviklik, ühtne, hingelähedane. Kõik ülejäänud panid sügavalt õlgu kehitama (Lembit Kurvits siiski välja arvatud).

Proosa poole pealt oli “Inglinägu” raamat, mis teatud puudustele vaatamata oli huviga loetav lõpuni – olgu siis tunnustuseks parima debüüdi nimetus.

Kui aasta tagasi tegi rõõmu, et ilmus tervelt kolm algupärast ulmeraamatut, siis nüüd on põhjust rõõmustada veelgi enam – sellist kodumaiste ulmeraamatute uputust pole enne olnud. Seitse algupärast teost, seda saavutust annab järele teha. Matt Barkeri ja Indrek Hargla panus on kummalgi kaks raamatut, lisaks Lew R. Bergi teine raamat ning Tiit Tarlapi ja Siim Veskimehe debüüdid.

PIRET JAAKS:

Parim raamat ja debüüt langevad tegelikult ühte – Mehis Heinsaar “Vanameeste näppaja”. Ja ausalt öeldes ei suuda ma ka teise valiku puhul antud sortimendist Heinsaarest kaugemale liikuda. Nii et olgu siis “Härä Pauli kroonikad”. Ei oskagi öelda, kas tegu on tähtteoste poolt nõrga aastaga või on Heinsaar teistest lihtsalt niipalju üle, aga süda ei luba kellegi muule auhinda anda.

Selle aasta fenomeniks on see, et kirjandus ja reklaamikära selle ümber jõudis väga tugevasse suhtesse. Reklaamlausetepoolt üleslöödud kujundid pole olnud kunagi nii tugevas vastuolus tegelikkusega. Näiteks Kender II, kelle luulekogu jääb alla igasugust arvestust, ja kui arvestada seda, et keegi üldse viitsis teda arvutada, siis pean seda vaid tühjaks sõnakõlksuks reklaamiõigijate maal.

Eelmine aasta tõi eesti kirjandusse lõpuks seda laadi kirjanduse laileviku, mis mujal maailmas juba aastakümneid *paperback*-idena poodides koduperenaisi ja modernseid isehakanuid püüdnud. Ehk siis massikirjanduse, kui mitte nimetada seda põnevuskirjanduseks (püüdes eestlast mitte alavääristada, sest too rumaluke peab seda ju millekski uueks ja ennenägematuks). Algas see nali Hiramiga pihta ning nüüd veel Kender I (jätkuvalt), Rakke, Kõusaar. Ja tean, et juba käesoleva aasta sees ilmunute hulgas on sama rea jätkajaid. Vahva oli aasta ühisprojektide koha pealt. Taanlinna mehed-naised tegid paar põnevat asja ära: esiteks “Kaardi-pakk”, siis Rooste-Mammut. Nende puhul ei saa küll öelda, et tegu oleks “hõr-

kude ja vaimuseikluslike tekstiruumidega”, pigem vastupidi, tegu on kergelt vägistuslike sobitustega, mis oma uudsuses loovad hea tunde, et kirjandus on ka kujundusvormilt arenemisvõimeline, mitte ei seisa paigal oma klassikalisel kujul. Näitekirjandusest on kahju, midagi muhedat oleks võinud ilmuda. Noortel kirjanikel näikse olevat ses suhtes justkui hoovõtu-puhkus ja vanematel tegijatel jällegi ideekriis. Loodan, et järgmine aasta tuleb ilusam.

JAN KAUS:

Mina enam ei oska – ega tahagi – valida. Ühte teiste seast esile tõsta enam ei saa. Ehk oleks debüüti tõesti kergem valida. Aga kuidas võrrelda Heinsaare proosat ja Timo Marani “Põhjavee” õhkõrnu luuletusi? Ei tahagi nende vahel valida.

Proosas oli palju elamusi: lisaks Heinsaarele veel näiteks Kruusvalli killud, Kerttu Rakke “Mitu juttu” oli minu meelest põnev ja täiesti omapärane tervik, vanameister Kross mõjus värskendavalt oma eestilikkude süüviva konservatiivsusega, huvitavad olid Berk Vaherigi tekstimatšid – neis aimus kirjanduslikult Robert Fischerit – jne. Kuidas – ja miks? – nende vahel valida?

Luules paistab asi veelgi kirjum. Lisaks Maranile läksid korda veel Krull, Mikita, Sommer. Tarmo Tedre “Angerjapõõsa varjus” oli mehe luuleloomingu penikoormasamm edasi – värske ja karge, varasemaga võrreldes kuidagi autentsema ja kompaktsemana töötav-töötlev. Fagira D. Morti “Normaalsuse etalon” on kind-

lasti üks minu lemmikuid, kuid ei saa seda eelistada teistele.

Nii et ma ei anna oma häält kellelegi ja annan selle samas kõigile nimetatutele ja kõigile neile, keda nimetavad teised "Vikergallupis" osalenud. On tore näha, et eesti kirjanduse peamine jõud peitub selle paljususes.

JANEK KRAAVI:

Sinse kommentaari juurdemõeldav pealkiri oleks "90ndate tagasikirjutamine". Sajandi lõpukümnendil saadud teadmisi ja vabadusi, siis kogetud hirmu ja nälga, rõõmu ja segadust sünteesitakse möödunud aasta eesti kirjanduses. Selle veel jätkuva protsessi käigus üldistatakse ja sünteesitakse mitmeplaaniselt ja paljustiilselt seda inimest, kes 80ndate lõpus väljus sotsialistlikust kultuurisituatsioonist ja õppis teistmoodi elama – sööma ja jooma, töötama ja tarbima, mõtlema ja kirjutama.

Sajandivahetuse eesti kirjanduses domineerivad kirjanikud, kelle sünniaastad jäävad reeglina 70. aastatesse. See on oma hoiakutelt ja tõekspidamistelt mitmetesse suundadesse hargnev ja erinevaid kunstilisi eesmärke saavutada sooviv kirjanikekooslus, kes ei võta neis peituvat vastuolulist kultuuri- ja ühiskonnakogemust enam surmtõsiselt, vaid kasutab seda esmase inspiratsiooniallikana oma tekstide puhul. Nõnda avastavad nad oma vaimse sündimise kümnendit. Kõigil oma ristiisad, õpetajad ja eeskujud. Nende suhe maailma pole enam eksistentsiaalselt painav ja valuline – sellest on mööda kirjutatud, üle oldud. Näiteks 90ndate esimese

poole kirjandust iseloomustanud identiteedianalüüsid taanduvad – selle temaatika vahetab välja rõõm keelemängudest, lugude fabuleerimisest ning kompleksivabast ja üksnes kirjanduse raamesse jäävast ühiskonnakriitikast. Teadvustatakse, et raamat kuulubki selles maailmas raamatute hulka, mitte tänavale ega parlamenti. Pole kibestumust, pole tragöödiat – on sümpaatsed ja andega loodud tekstid.

Seda sorti hoiakuid eelistades ja sellist esteetikat väärtustades loeb kuskil mu mõtetes ennast ikka edasi-tagasi Jan Kausi romaan "Maailm ja mõni". See raamat koondab kogu 2001. aasta proosa stiililised rabelemised ja sotsiaalsed tõmblused üheks väga ökonoomseks, tervikliku sümboolikaga raamatuks. Ja minu meelest koondab ka Jan Kausi andelaadi kaks erinevat külge: eksistentsiaalse-filosoofilise sisekirjutuse ning seda häiriva ja katkestava mängulise ja satiirilise ühiskonnakriitika. See raamat kõnetab meid juba teiselt poolt eksistentsialismi. Sealt, kus on juba hea ja kerge elus olla.

Mehis Heinsaare "Vanameeste näppaja" osutub parimaks debüütraamatuks ka seetõttu, et selle teksti sisse, selle vahele, kohale ja kõrvale on orgaaniliselt kirjutatud möödunud aasta arhetüüpseim ja mõjukaim kirjanduslik märk – härra Paul. See salategelane väisab pidevalt ka Heinsaare esikteost, tugevdab nende juttude poeetikat ja veenab meid selles, et keel, kujutlusvõime ja loodustunnetus võivad moodustada väga vaimuka, emotsionaalse ning mõtlemisainet pakkuva tekstilise terviku.

Eesti kirjandusele hea aasta.

PRIIT KRUUS:

Parim nendest raamatutest, mis ma möödunud aastal lugesin, on Leo Kunnase kahte romaani sisaldav “Sõdurjumala teener”. Olen seda juba *Sirbis* ilmunud arvustuses aasta raamatuks nimetanud.

Raamatus sisalduv lühiromaan “Kustumatu valguse maailm”, mis ilmus küll juba 1991. aastal, kuid ainult *Loomingus*, ei jäta mulle muud valikut kui anda mõlemad tiitlid – nii aasta parim teos kui parim debüüt – Leo Kunnase raamatule.

Vanglatemaatika – olgu see “vangla” otseses või kaudses tähenduses – jätkamine, psühholoogilise arenguromani tugevasti esilekerkivad plussid ja õnnestunud autodokumentalistika ilukirjanduslikuks narratiiviks vormimine. Niipalju põhjendustest.

Kunnase raamatut, just “Kustumatu valguse maailma” lugedes heiaustus noor Kaugver Vorkuta vangilaagris naril põlve otsas novelle nigimas (“Kirjad laagrist”). Lisaks arvan, et Kunnasest ei tuleks rääkida ainult sõdurielu ja *bushido* kontekstis – see oleks sama, kui targutada paja sangast ja jätta kaas kergitamata. Kunnas loob atmosfääre, ja see ongi (minu arvates) kirjandus.

2001. aastale mitte nii väga iseloomulikku atmosfääri loomist tundsin veel Lembit Kurvitsa “Kahekümne viies luuletuses” – selles sisalduv jutt “1997–2000” oli küll päevikulaadne, hüplik ja mis talle veel kõik ette heideti, aga niisugust ausat striiptiisi vaadata meeldib kindlasti peale minu ka teistele ja mõne harva sõnaga sai Kurvits hakkama sellega, mis “tasandeid” ja “parallelele” punnita-

vatel kirjanikel X ja Y ei õnnestu. Toomas Vint läks “Kaine kuuga” edasi sealt, kus Kurvits pooleli jättis. Meeldiva poole pealt oli vastukaaluks näha rõhupanemist teksti- või loomistehnikale ja mängulustile – Jan Kaus, Mehis Heinsaar ja ka Berk Vaher ning omaette klassis Valdur Mikita “Rännak impampluule riiki”. Mõnusaim muhelugemine, mida kindlasti tahaks ära mainida, oli Ain Parveli, Tarmo Vaksi ja Aivo Pihlaka “I ♥ YOU”.

Ütlen veel seda, et raamatu lugemine peaks olema nagu sööminegi – süües ei kasuta sa lihtsalt oma suud ega lugedes ainult silmi, vaid ka nina, kõrvu. Tahan lugedes kuulda, tunda lõhnu, kas või saada füüsiliselt (ohhoo!) haiget. Seda jäängi ootama järgmiselt aastalt – et taolisi võimalusi pakkuvaid üllitisi rohkem kui mõni tuleks.

LEO LUKS:

Kuigi mu kõik parimad läinudaastased lugemiselamused jäävad tõlkekirjanduse valda, võib kirjandusaasta siiski igati kordaläinuks lugeda. Oli rahulik ja tõine aasta, mida ei tumestanud mõttetud skandaalid ega liigne Eesti Asja eest võitlejate nutulaul. Kuigi polnud kõrgusse ulatuvat tippu, arenes kirjanduselu laiuti, kutsudes ellu üha uusi huvitavaid *väikesi kirjandusi*. Kirjandus kaldub üha enam subkultuuridesse; nende tundmine ja kaardistamine nõuaks erilist pühendumist. Oleksin üldistuste tegemisel meie kirjandusmaastiku kohta äärmiselt ettevaatlik, need ajad, kus kriitik sai sealt peavoolu teerulliga üle sõita, tunduvad

ümber saavat. Kui Eestis ilmub aastas paarsada omamaist uudisteost, siis võib kindel olla, et midagi olulist jääb tähelepanu alt välja – loeb ju keskmine kriitik vaid kaduvväikest osa sellest massist, ning pealegi mängib teoste kajastamisel oma osa korporatiivne inerts.

Teadatuntud tegijate hulgas möödus kõik ilma üllatusteta, mistõttu ma ei hakka vägisi pingutama, et peavoolu seast aasta parimat leida. Kõik me oleme harjunud, et raugaeas klassikud üllitavad jõulumüügiks teoseid, mis polegi päris loetamatud, et ülbe reklaamitriial ning joomisest loobunud kunstnik kirjutavad igal aastal ühe romaani ning kuulus kaalujälgija vähemalt kaks. Sekka noori viha-seid luuletajaid, professorite mõtteluulet ning veidi maagilist realismi. Igati esinduslik rosolje.

Kõige selle kõrval on huvitav jälgida uute hoovuste esilekerkimist. Mainiksin noorsookirjanduse ärkamist varjusurmast, mis jätkub edukalt selgi aastal. Samuti ülesmukitud kirjatibisid, kes kirjutavad naistele, et mehed on sead, ning ei tee seda feministlikult frigiidses toonis. Et neid tõsiselt võetakse, näitab juba seegi, et mehed võtavad vaevaks säärase kirjanduse üle ilkuda – järelikult tunnevad ennast puudutatuna. Kõige positiivsem nähtus minu jaoks oli aga eesti ulmekirjanduse enesekehtestamine Barkeri ja Hargla kaudu. Kui esimene nihutab piire ulme ja vääriskirjanduse vahel, lammutades nii kivinenud arusaama “suurest ja tõsisest päris kirjandusest”, siis viimase näol on tegemist ühe andekama jutuvestjaga kogu eesti kirjanduses. Nimetaksingi aasta parimaks teoseks, pidades siiski silmas kogu

ulmekirjanduse jõulist arengut, Indrek Hargla “Baiita needuse”, raamatu, mis pani kaasa elama.

Parimat debüüti määrates tuleb tunnistada, et käitun noorautorite suhtes alatult. Jõudsid ju esikoguni mitmed arvestatavad jutuvestjad ning värsisepad, eelkõige Mehis Heinsaar. Aga südame vastu ei saa, ning hääl läheb vanameistrile, kes mulle tuttavat ja meelepärast keskkonda robustselt-meloodiliselt luulepildiks valab. Aleksander Müller oma koguga “Vilus on jahahe”. Kui Tartu Vaim minema lendab, jääb Mülleri teos tema kunagist kohalolekut mälestama.

ILONA MARTSON:

Parim teos: Jan Kaus “Maailm ja mõni”.
Parim debüüt: Mehis Heinsaar “Vanameeste näppaja”.

Hea uudis on see, et eesti kirjandus kasvas möödunud aastal jõudsalt. Halb uudis on see, et kasv ei toimunud kõrgusse, vaid laiusse.

Jälgin hea meelega, kuidas kirjandusküpseks saab tänaste ligi-kolmekümne põlvkond – Heinsaar, Kaus, Kunnas, Rakke, Hargla. Need on autorid, kes toovad uudsust ja värsket verd eesti kirjanduse konnatiiki. Ja neil on, millega tulla. Mis sellest, et kolm esimest kuuluvad süvakirjanduse, kaks viimast aga levikirjanduse valda.

Noorematest (Kõusaar, Barker, Wimberg, Maurer jm) ei arva midagi. Minu meelest annavad arvustajad siin tulevikule mõeldes liiga palju veksleid välja. Kiita tuleks ikka kirjutatud teoseid, mitte auto-

rite võimet neid tulevikus kirjutada.

Vanadest tegijatest asub minu isiklikul hinnanguskaalal kõrgel kohal Uku-Ralf Tobi päevik (Toomas Kall): teravmeelne paroodia mõne aasta tagusest Eesti kultuurielust töötab ka laiendatud üldistuse-
na aja vaimule. Samal põhjusel oli tore Mihkel Muti "Progressiivsed hiired". Olen kindel, et kuigi meedia ei kipu neid teoseid hetkel eriti haipima, on neid raamatuid tore lugeda ka kümme aastat hiljem.

Joodikkirjanikest kirjutas Tarmo Teder oma kambrijuttudele lisaks mõned vahvad novellid. Ka Vindi "Kaine kuu ja purjus päike" jättis soodsa mulje. Draamakirjandusest üllatas Rünno Saaremäe "Jaanituli" Rakvere teatri esituses. Üldiselt aga: oli ühtlase tasemega proosa-aasta, eriliste tippudeta eesti keskmine.

Luulest jäävad huvitavate projektidena meelde viie autori "Kaardipakk" ja kahe mehe "Psühholoogikalender". Ma ei ole vist eriti originaalne, kui ütlen, et üldisel tasetal tõusevad esile Krulli "Kornukoopia: 100 luuletust" ja Jüri Talveti "Kas teil viinamarju ka on?".

Mis aga tänavusel Kultuurkapitali aastatauhindade jagunemisel eriti silma jäi, oli asjaolu, et kõige suurem rebimine käis hoopis tõlkekirjanduse kategoorias. See näitab, kus asub tänase eesti kirjanduselu kese. On, nagu on.

Kenderist ei viitsi rääkida.

HEDDA MAURER:

Möödunud aasta – eriti selle lõpp ning Kadri Kõusaare massiivne pealetung – tõi

enesega kaasa selle, et kirjaniku esinemine *SLÕhtulehes* või *Kroonikas* ei tundunudki enam veidra mustavõitu huumorina, vaid kujunes pigem normiks. Ei olnud väga tekstikeskne aeg. See saab loodetavasti varsti ümber, sest loota ju ikka võib – ehk jõuavad just sel kombel äkitselt imeloomastunud lihtsamini lugejani ja järgmised aastad keskenduvad rohkem nimelt viimasele. Iseenesest ilmus päris mitu loetavat teksti, kuid harva tekitasid nad selle erilise tunde: voh, voh, voh... veel! See-tõttu oli ka parimaid suhteliselt lihtne valida.

Üks olulisemaid teoseid 2001. aastal oli kahtlemata Mehis Heinsaare "Vanameeste näppaja", parim debüüt seega. Parimaks raamatuks pean ma aga Jan Kausi romaani "Maailm ja mõni", mis mind tõeliselt vapustas. Mõlemad mainitud teosed puudutasid midagi väga ürgset ja sügavat ning kinnitasid minu teooriat hea kirjanduse kohta: hästi õnnestunud tekst pole ei rohkemat ega vähemat kui ime. Nii ongi.

ANNELI MIHKELEV:

Kui 2000. aasta tõi eesti kirjandusse Andrus Kivirähu "Rehepapi" ja hulgaliselt teisi häid teoseid, siis 2001. aasta märksõnaks ja ühtlasi aasta parimaks raamatuks võiks pidada Ene Mihkelsoni romaani "Ahasveeruse uni". Muidugi on Mihkelsoni kõrval läinud aastast meelde jäänud mitmeid teisigi ja ausalt öeldes ei tulnud otsus "Ahasveeruse" kasuks mitte kohe ega kaalumata: Mehis Heinsaare "Härä Pauli kroonikad", Hasso Krulli

“Kornukoopia” ja Jüri Talveti “Kas sul viinamarju ka on?” olid kindlalt konkurents. “Ahasveeruse uni” jäi aga kummitema: kuratlikult, painajalikult, thrillerlikult. Lükkas ümber naiivse tulevikku suunatud enesesisenduse, et Siberis surnud sugulased ja vanaema oma mälestustega kuuluvad jäädavalt minevikku – see pole nii, et “me matame üksteist maha ja siis ongi lõpp”. Lagunemisprotsess on palju-palju pikem ja keerulisem, kestab vist põlvkondi ja mingid jäljed jäävad alles igi käärimisprotsessi lõppedes.

Et minevikuta ei saa, et see aeg-ajalt ikka kusagilt välja ilmub, seda tõestab tegelikult kogu kaasaegne kirjandus. Selles mõttes pole erand ka Loone Otsa debüüt-kogu “Elu ooperis”, millele annaksin mul-luse parima esikkogu tiitli. See raamat sisaldab nii mõnegi haarava ballaadi, püüdes äratada ellu vanu legende ja ehk ka ballaadižanrit. Huvitav lahendus oli see-juures ooperi-teema, mis loobki mulje, et tegemist on mänguga vanade heade ja armsate mänguasjadega, nagu seda nii kirjanduses kui ka filmikunstis eksponeerivad “Sõrmuste isand” ja “Harry Potter”.

Mängulisus ongi märksõna, mis eelmisest aastast tõsise “Ahasveeruse une” kõrval ilmselt meelde jääb: Valdur Mikita “Rännak impampluule riiki”, Contra luule, Arne Merilai luuletsükkel “Multirex” “Tolmu tordist” on need fragmendid, mis paugupealt meenuvad. Ja muidugi pürgimine Eesti piiridest väljapoole, rahvusvahelisemaks, kosmopoliitilisemaks ehk siis üldinimlikumaks. Nii võikski jätkata.

JÜRGEN ROOSTE:

Parim debüüt oli ikkagi Mehis Heinsaare “Vanameeste näppaja”, kuigi see juba taevani ülistatud, aga tõesti – võimas ja ilus asi ju. Selles klassis debüüte rohkem lihtsalt mainida pole. Samarüütel jäi pi-sut igavaks, arvasin üksiklugude põhjal palju vägevama asja tulevat.

Muidu oli igati huvitav aasta, mulle meeldisid Tarmo Tederi asjad, “Lunastus” pani omas vallas mingi märgi maha (Sauteri mõnusad pätijutud on sellele heaks eel- ja lisalugemiseks) ja “Angerjapõõsa varjud” oli üks tundeheadamaid asju, siiras jooma- ja olmepeoesia. Kauksi Ülle “Nõsõq rõõmu mõrsija” on viimaste aegade murdeluule tipp ja tema võimsaim teos. Hasso Krulli “Kornukoopia” tekitas laenguid, samuti ka Lauri Sommeri vanad asjad – tunnet ja väge sääl jagus. Meeldis nii mõnigi asi veel, näiteks Fagira D. Morti ja Irja Vaher pakuvad luuletandril vaheldust ning pinget. Lõpuks ilmus semu Ivar Silla “Pildimasin”, mis igati hää on, ent minu jaoks juba mõne aasta taguse lugemiselamuse hulka kuulub. Praehane rõõmurõkked, aupaugud ja vahuveini-plumpsud kõlaga aga Aidi Valliku raamatule “Kuidas elad, Ann?”... See on nüüd ideoloogiline ja emotsionaalne valik. Lugesin raamatu ühe hingetõmbega läbi ja hiljuti testisin seda ka paarikümne kolme-teistaastase plika ja poisi pääl. Neile meeldis, ka nende arust oli see ehe, mitte aga täditsev, nagu mõni kriitik on ette heitnud. Väga mõnus vaheldus ning mõnus ajalooline sissevaade noorte ellu.

Positiivne üldpildis on see, et kirjani-kud tajuvad rohkem oma suhet elu, ini-

meste, ajalooga, et jagub mõnusat popi-
saasta ning emotsionaalset lugemist ja
intellektuaalseid kogupauke. Et toimub.
Ja meie oleme selle sees! Yeah!

AARNE RUBEN:

Parim debüüt: Kunnase “Sõdurjumala
teener”, ja raamat üldse: Remsu “Juhan
Liivi armastuse valu; Mälestusi sõjast
Lätiga”.

Ilmus teos, millest arvatakse, et selle
asupaik on kõhedust tekitavalt eesti rahva
südame ligi. See on Ene Mihkelsoni
“Ahasveeruse uni”. Mina märkisin ära
küll teise teose, mis endale südamelähe-
dasem. Osavalt talitavad belletristika va-
rasalves Mehis Heinsaar ja ka mõned
ulmekate kirjutajad, kes esimesest kram-
bist vabanenud.

2001. aastat ilmestasi mõned kirjan-
duslikud arveteklaarimised, näiteks on
üks naiskirjanik öelnud teisele, et tollel on
liiga palju tselluliiiti ja mis ta üleüldse on
selline. Mis ta võis mõelda? “Issakene, kui
vinge oli aateõele ära panna, siis hakka-
vad minugi kleidikesed ja kübarakesed
rohkem särama, ah sa jummalukene!”
Samamoodi pidas Wimberg *Vikerkaares*
vajalikuks manalameest Masingut tolmu-
nud suuruseks tunnistada, pakkudes igaks
juhaks asemele Leberechti ja Pöögelman-
ni. Et koht ei jääks tühjaks.

Arvan nõnda, et Berk Vaher – tema on
justkui eesti noorema generatsiooni kir-
janike paavst. See on väga hea, et ta ei
tunnista hierarhiaid ja vaatab, et keegi
kedagi äsja tekkinud kannustega ei pek-
saks. Kunagi toimusid Jaapanis luulevõist-

lused meeskonniti ja põhimõttel: sõbrad
siinpool ja sõbrad sealpool. Aga nüüd on
kõik n-ö vasttarganud kannustega sõbrad
siinpool ja teisel pool on paavst, ülevaa-
taja ja kontrollija, kuid mitte karm.

Kirjandus ei vajaks karme maitsekoh-
tunikke, kes takistaksid noorel autoril
edaspidi loomast, kui ta on kirjutanud
midagi silmatorkavalt rumalat. Mina
suhtusin leebemalt ka grafomaanidesse,
kui selliseid üldse on. Olin kord ammu
Päevalehes suvetoimetaja, kui selletaoline
vanamees uksest sisse astus, tatt ripakil ja
haiged värsid näpus. Kuigi olin alles noor,
ei puutunud asjasse ning ajaleht värsse
üldse ei avaldanud, hakkasin teda kohe
õpetama, et tehke ikka nii ja tehke naa.
Ja minge kohe peatoimetaja juurde, kui
valmis saate. Ise veel mõtlesin, et inimesed
on kõik enam-vähem võrdsed – järelikult
pean tedagi aupaklikult kohtlema.

Kõik läinud aasta kirjandusnimestiku
autorid on enam-vähem võrdsed. Nad on
võrdsed ses suhtes, et kõigil neil on pal-
ju õigusi.

MIHKEL SAMARÜÜTEL:

Parim debüüt – Mehis Heinsaare “Vana-
meeste näppaja” (loogiline valik) ja parim
raamat – Veiko Märka “Keel tarretises”
(tegi tuju heaks).

Häid raamatuid ilmus veelgi – Kaus,
Kompus, Krull, Merilai, Mikita; püüan
kunagi lugeda Barkeri, Mihkelsoni, Som-
meri raamatuid. Ajakirjadest on väga hu-
vitavatena tundunud Elo Viidingu luule-
tused.

Hea, et uus “Eesti kirjanduslugu” il-

mus. Mis veel – tühimust tekitab noorema põlvkonna (natuke vastik sõnapaar) kirjutajate aeg-ajalt esileprahvatav tühine plärin ja idiootlik mula, rääkimata üleshaipimisest. Vahel võiks ikka asjadesse natuke kainemalt suhtuda ja mitte ainult efektitseda. Nagu ikka kapitalistlikule ühiskonnale omane, nii on ka siin paari aastaga mediodid endale tugeva koha kindlustanud. Pole siin miskit erilist.

Ikka veel äratavad hämmastust noorepoolsed inimesed, kes soovivad, et neid “kirjanikeks” nimetataks. Kas “tekstide kirjutaja” autiitel poleks natuke, noh, ma ei tea, natuke kaasaegsem? Inimesi on muidugi igasuguseid. Terav puudus on vabama lähenemisega ja/või radikaalsemate tekstidest.

Aga noh, las kirjandus liigub omasoodu, mis siin ikka vanainimeselikult suud maigutada.

FRANÇOIS SERPENT:

Olen etableerunud kirjanduskriitik. Juba teist aastat järjest nimetan ma aasta parima raamatuna teost, mis sai kultuurkapitali preemia. Nii et Hasso Krulli “Kornukoopia”. Vähe sellest, ka debüütidest pean ma kõige silmapaistvamaks Alveri debüüdiauhinna võitjat – Mehis Heinsaares “Vanameeste näppajat”. Kui lisada, et ainus tõsine konkurent “Kornukoopiale” oli minu silmis Jüri Talveti “Kas sul viinamarju ka on?”, on kõigi maade alternatiivikutel põhjust langetada minu nime kuuldes leinamärgiks pea. Kuid olgem ausad, tegelikult oli ka Aleksander Mülleri luulekogu “Vilus on jahe” minu jaoks üks

sümpaatsemaid debüüte eelmise aasta eesti kirjanduses. Aga sellest olen ma kirjutanud ja rääkinud juba piisavalt.

Nagu nägite, kasutan ma pidevalt väljendeid “minu silmis”, “minu jaoks” jne jne. Sest mingit üldkehtivat tõde nendes küsimustes ma ei usu. Ja millised teosed selle küsitluse lõpuks võidavad, on üsna tähtsusetu. Minu arvates.

IVAR SILD:

Parim raamat – Lauri Sommeri “Raagraamis poiss”, parim debüüt – Timo Marani “Põhjavesi”.

Lõppenud kirjandusaasta näis olevat stabiilne ja hea, kuid ilma suurte üllatuseta. Kirjandus on leidnud enesele enam-vähem normaalse positsiooni ja hakanud taas tasa ühiskonnaga kõnelema. Märk sellest on ehk jõuline popkirjanduse esiletõus, st mitte enam žanriulme, vaid just n-õ keskmisele inimesele suunatud ajaviide. Mulle ei pruugi Kender-Kõusaar-Rakke kraam elamusi pakkuda, kuid kuulata, kuis kaubandustöötajad omavahel vaidlevad ja arutavad surmtõsiselt raamatute headuse üle, laidavad küünilisi suhuvõtmisstseene ja püüavad sinnajuurde leida ka teistsugust, st kunstilist kirjandust... Ehk nagu Kalev Kesküla väitis “Portfellis” – kirjanike aktsiad on väga heal tasemel. Enda valiku tegin, püüdes mitte korrata auhinnatuid, vaid tõsta esile nendega samaväärseid. Sommer üllatas palju peenema ja luulelisema tunnetusega, kui seda “Laurilas” oli, ning Maran tõi tagasi puhtalt kogetud looduse. Võib-olla tõesti on Märkal õigus, kui leiab, et “tal-

linlased” on kaldunud liialt ornamente tikkima, seega peaks lihtsalt voolav põhja- ja pinnavesi taastama tasakaalu.

KARL MARTIN SINIJÄRV:

Hirmsasti oleksin tahtnud Mülleri Sassi parimaks debütandiks ütelda, aga ei saanud. Kunnase romaan oli igast kandist etem. No lihtsalt liiga võimas oli. Muffigi ei saa parata. Tahtsin leida muust ilmast vajalikku kompenseerijat, aga ei olnud sellist mitte. Piia Ausman – hää, ent mul juba debütant olemas. Ämblik-Make: kahjuks ei debüteeri. Jääb Kunnas, ja jääb ilma kurtmiseta.

Kolb käändub kurvaks. Mida ja keda? Aasta veendub veenmisvaevadeta, ning süämepiinuta keerutan peakirjanduse parimushinnangu ulmemeeste kapsaaeda: mu arust on parim teos Indrek Hargla “Pan Grpowski üheksa juhtumit”. Manatagu mind või ööpõhja, Indrek Hargla tekst on hulkka etem eelmise aasta eestiproosast. On jah.

Kui ei usu, lugege.

Et arvaksin miskit kõigest muust toimunust ja toimuvast? Liialt palju palutud. Mu meelest on siin kuri hulk luulet õhus ning ma püüan meeled lahti hoida. Lugesid tahaks niikuinii lugeda. Wimberg on jutustajana vägevalt tulekul. Poeedid keevitavad niikuinii. Vanakesed on taamale tõmmanud – eks oli ka aeg. Kurb, et Krull võitluseta riulile istus. Samas on mind ennast sinnasamma topitud. Õnneks kükitan heas seltskonnas.

Katkun juukseid ja irvitan ilmale vasa- kusse silma.

LAURI SOMMER:

Alati tekib neid pikki eestikeelsete uudisteoste ilmunisnimistuid vaadates tunne: kui suur on siiski jäämäe veealune osa. Ja kui unupojapoliitiline ja reklaamitsev on suur osa veepealsest. Kas nende kymnete lugemata ja kõrvaliste trykiste hulgas pole ootamatuid sähvatusi? Nagunii on, aga pole kedagi, kes viitsiks tundmatute värkide sees tuhnida ning leitust teisi teavitada. Ei saa ka öelda, et see miski lihtne töö oleks. Otsija võib *camp*’i sisse ära uppuda. Aare Pilv luges kunagi *Loomingu* jaoks yhe aasta eestikeelse uudisluule läbi ja poetas midagi sellist: korra hakkas juba tunduma, et ta ise on asjast valesti aru saanud, et see vohav pooldysgraafia ongi luule. No paljudele ju ongi, jätkem kõik võimalused avatuks. Kuskil peidab ennast uus ja terane vähemus, kes võib-olla ei hakkagi kirjanduslikku võidujooksu kaasa tegema. Jõudu privaatkirjandusele. Introspektiivse kirjutamissuuna inimesena tahaksin sellistest peidupoetidest ja rännuprosaitidest kuulda. Mõned neist leidsin Jämejala Psühhiaatriaigla almanahhi “Kontakt” numbritest. Margus Ainsalu luuletus “Naerev herk” oli minu jaoks selle aasta parim. Mõned teistmoodi tekstid kogunesid Viljandimaa gymnaasiuminoortelt, midagi vilksatas perioodikas. Ja üks kõrge tasemega väljasseisja, kelle ingliskeelne luule Eestit käsitleb, on Jonathan Roper koguga “Continuous Slight Rain”. Kui Tartu vajaks yldistavat loosungit, võiks selleks olla Roperi “O Dorpat, kindergarten of the spirit”. Aasta huvitavamad luulehetked möödusid Mathura, Morti, Kynnapi, Mikita, Kompuse, Krulli,

Traadi ja Kauksi Ylle seltsis. Ämblik-Make ja Hirv ootavad avastamist. Proosast olid abiks Barker, Kruusvall, Vaher, Kaus ja Heinsaar. Sealt on lugemata veelgi rohkem. Tahaksin eelistada võõraid, kuid tänavu sattusid ette sõbrad. Parim debyyt: Mathura "Poesia valgel taustal", parim teos Mehis Heinsaare "Härä Pauli kroonikad".

JAAK URMET:

Eesti kirjandus on üliühikese aja jooksul muutunud väga mitmekesiseks. See on ka vist olulisim tähelepanek möödunud aasta uudisloome saaki vaadates. Üle pooleteisesaja teose seast kerkib küllaga esile suundumusi&kildkondi, mis üksnes kurnistavad iga enesest lugupidavat tänapäeva kirjandust. On noored esteedid-sfäärikud (Lauri Sommer, Marko Kompus, Timo Maran, Mathura) ja vanemad luuletajad-akadeemikud (Jüri Talvet, Hasso Krull). On keeleväänajad-dekonstraatorid (Valdur Mikita, Arne Merilai, Berk Vaher) ja ulmetajad (Matt Barker, Indrek Hargla, Siim Veskimees, Lew R. Berg). On eneseteadlik *bitch*'indus (Kerttu Rakke, Kadri Kõusaar) ja sotsiaalne *hardcore* (Jürgen Rooste, Jan Kaus, Mihkel Samarüütel, Tarmo Teder, Kaur Kender). On pretensioonitu huumor (Veiko Märka, Mart Juur, Contra) ja klassikaline lastekirjandus (Heljo Mänd, Ira Lember, Valeria Ränik). On "noorsookirjandus" (Aidi Vallik, Helga Nõu) ja sõpruskondlik portretism (Mart Kivastik, Aapo Ilves, Uku-Ralf Tobi) jne, jne.

Aasta laeks oli kahtlemata Mehis Hein-

saare vähemalt mitte niipea järele tehtav *hat-trick*: kõigepealt Betti Alveri debüüdiauhind, siis Tuglase novellipreemia ja lõpuks Kulka proosapreemia. Ja tolle viimasega seljatas Heinsaar koguni Kenderi ja Krossi! (Hä-hää!) Ka mina annan tema "Vanameeste näppajale" aasta debüüdi tiitli. Mehis on selle auga ära teeninud.

Aasta parima raamatu tiitli annan Veiko Märkale, tema "Tööraha elu" eest. Seda raamatut lugedes ma naersin. Kohati lausa laia lõuaga. Täpset arvu ma muidugi ei mäleta, aga vist saaks ühe käe sõrmedel üles lugeda hetked, mil ma eesti viimase aja kirjandust lugedes olen niimoodi naernud. Ja kuna Andrus Kivirähk möödunud aastal ühtegi raamatut ei kirjutanud, siis saagugi kiitvalt esile tõstetud Märka. Lõppude lõpuks on kunsti eesmärk lugejasse head enesetundmist süstida, ja mina küll ei tea, mis veel paremini tuju tõstab kui helge naer.

Loetust osutan tunnustust veel Jürgen Rooste luulekalendri (selle kõrval ripub mul küll ka teine, standardkalender, sest Jürgeni omal on kuupäevad sutsu liiga kribult kirjutatud!), Jan Kausi suurepärasele romaanile "Maailm ja mõni", Veiko Märka kah-naerutavale luulekogule "Keel tarretises" ja Heinsaare "Härä Pauli kroonikatele". Vaat nii.

BERK VAHER:

Eks too 2001 oli ennekõike Mehis Heinsaare aasta küll. Aga uskudes, et tema maagilist topeltlööki siingi piisavalt esile tõstetakse, annan oma hääled siiski kõrvale.

Aasta teos on minu jaoks ikkagi Valdur Mikita "Rännak impampluule riiki". Kes tema raamatuid pelgaks pullitegemiseks peab, naergu terviseks – minu jaoks on Mikita teosed väärtkirjandus sõna parimas mõttes. Kahtlesin siiski hiljukesi, kas Mikita "Äparduse rõõmuga" samaväärset raamatut enam teha suudab. Suutis. No kolmandat... Aga eks näis!

Debüüdiga on keerulisem. Aasta vahvaim raamatukujuline lugemisüllatus oli mu jaoks Parvel/Vaks/Pihlaka absurdimaniatuuride kogu "I ♥ You". Ent kolmikut ei taha küsitluse relement pjedestaalile lubada. "3-ega" on jälle mul endal probleeme. Mihkel Samarüütli teos on küll eelmainituga samavõrd nauditav kontseptuaalse anderkraund-taiesena, kuid tarbi ja-Berk eelistanuks siiski tema seniste hittide kogumikku. Ei saagi ma niisiis mööda faktist, et mitmeti (ja ennekõike vormiuuenduslikult) oli mu jaoks olulisim debüüt 2001 Kadri Kõusaare "Ego". Selle siis tõstangi esile ega tagane usust, et see teos või vähemasti see autor võiks loomuldasa kuuluda ka sügavamale kui menukirjanduslikku pinnakihti.

Aasta teistest tippudest. Põhiliselt proosa. Olavi Ruitlase *fantasy*-raamat "Kail" tundus elusam kui enamik "realistlikku" kirjandust. Indrek Hargla novell "Fusion" meeldis jällegi rohkem kui ta *fantasy*-asjad – ka vaat et rohkem kui ükski teine novell tol aastal. Kuigi novellitaset tegid ju Mehis ja Ehlvest (kelle Kulka aastapremia-komitee skandaalilähedaselt ära unustas) ja kohati Ilves. (Ja enda omad

meeldivad mulle nagunii kõige rohkem, mis ma neist muidu kirjutaks siis.)

Kirjutan ise suuresti unenägudest lähtuvalt; seetõttu pean teiste loodu üheks veenvamaks kvaliteedimärgiks nende unesnägemist. "Kailu" juba mainisin; Jan Kausi "Maailm ja mõni" jõudis unne veidi enne oma lõppu; Ene Mihkelsoni "Ahasveeruse uni" juba enne lugemist! (Ja õigustas usaldust.)

Rubeni ja Kunnase võiduroomaanid olid mõlemad omal moel huvitavad ja hämmastavad. Omal moel veel huvitavam ja hämmastavam on, et kirjastused magasid maha romaanivõistluse esikümne paljutootavaima ande nimega Tambet Tamm. Kui TT suudab vältida "Barkeri efekti" (ehk nii ulmemeeste kui tavaliteraaside mõningast võõristust), võib tema teravmeelne kosmopop saada eesti proosa lähikümnendite üheks mõjukaimaks nähtuseks.

Luules lausa vapustavaid raamatu elamus aastanumbri 2001 alla lisada ei ole. Mitmes teoses liigutasid tugevalt mõned tekstid. Aare Pilve uus käsikiri oli tõeliselt lahe jõululugemine, aga vast pürrib juba gallupisse 2002.

Ülar Ploomi debüüt ja Sinijärve "Artutart" jäid kah mullu ilmutama. See aasta tuleb nende võrra vahvam.

P.S. "Kaardipakk" oli efektne kogupauk kultuuritarbija südamesse. Tarbija toibus üsna ruttu. Aga armid jäid ja annavad vihma ajal tunda.

Kirjastuse
PERIOODIKA
väljaandeid müüakse:

TALLINNAS

AS Lehepunkt (R-kioskid)
AS Rinder kiosk Suur-Karja tn 18
Kauplus Rahva Raamat Pärnu mnt 10
Kauplus Kupar Harju tn 1
Kauplus Lugemisvara Tõnismägi 2
Kauplus Akadeemiline Raamat Narva mnt 27
Kauplus Ateena Roosikrantsi tn 6
Eesti Akadeemilise Raamatukogu müügipunkt Rävala pst 10
Kirjastus Perioodika müügiosakond Voorimehe tn 9
(Müügil ka varem ilmunud nr-id)

TARTUS

Ülikooli Raamatupood Ülikooli tn 11
Postimehe Raamatuäri Raekoja plats 16
OÜ Greif kauplus Vallikraavi tn 4

Honorari makstakse AS Perioodika kassas
tel 644 0381

Vikerkaar

TOIMETUS:

Märt Väljataga 646 4059

Marika Mikli 646 4054

Kajar Pruul

Marek Tamm 646 4054

Keeletoimetaja Tiina Lias 646 4054

Kunstiline toimetaja Jüri Kaarma 646 4062

Tehniline toimetaja Katrin Mürk 646 4062

Toimetus käsikirju ei retsenseeri
ega tagasta

Praaeksemplaride korral
pöörduda trükikoja tehnilise kontrolli
Osakonda 651 2444

Toimetuse aadress:

Voorimehe 9, 10146, Tallinn

Fax: 644 2484.

E-mail:

vikerkaar@vikerkaar.ee

Väljaandja:

kirjastus "Perioodika",

Voorimehe 9, 10146, Tallinn

Trükk:

"Akadeemia Trükk", Türi 6a,

Tallinn, tel. 651 2444

"Vikerkaar" nr. 4/2002

Kõigil autoritel palume teatada
"Vikerkaare" toimetusele oma isikukood,
aadress ja arveldusarve number.

Meie elektronposti aadress on
vikerkaar@vikerkaar.ee

P.E. $\frac{A}{1153}$ 2002, 4

Vikerkaar

4/2002

ISSN 0234-8160

9 770234 816043

78245